

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
Филозофски факултет

Европски студии за интеграција
Магистерски студии

Магистерски труд на тема:

Економските аспекти на европската политика
за заштита на животната средина

Ментор
Проф. д-р Милева Ѓуровска

Кандидат
Маја Божиновска

СОДРЖИНА

Предговор	5
Вовед	7
I Појава на научните дисциплини за заштита на животната средина	12
Историја на што?	12
Историја на екологијата	13
Историја на зачувување на природата	13
Историја на животната средина	14
Историја на еколошката економија и правото за заштита на животната средина	17
Историја на екологијата на претприемачите	18
Животната средина и технологијата	19
Историја на односите меѓу животната средина и власта	21
II Економски пристап во анализите на политиката за заштита на животната средина	24
1. Вредности и економски цели во европската унификација	24
а) Политички стратегии и економски прагматизам	24
б) Економски и социјални предизвици на почетокот на XXI век	27
2. Европски политики за животна средина и нивните инструменти и цели	32
Влијанието на политиките за животна средина врз пазарот на трудот	38
Заштитата на животната средина и комплетирање на единствениот пазар	42
3. Секторски политики за животна средина	44
Заедничка аграрна политика и животната средина: земјоделство, шумарство и рибарство	44
Индустриско производство, рударство и градежништво	48
Животната средина и индустријата: предизвиците по проширувањето од 2004 и 2007 година	51
Европска енергетска политика	51

Обновливи извори на енергија	56
Мобилност и заштитата на животната средина и транспортниот сектор и туризмот	58
III Животната средина и економскиот систем – однос на меѓузависност	63
1. Економските функции на животната средина	64
Искористувањето на животната средина и социјалниот ефект	67
Трошоците за животната средина како надворешни	68
Квалитетот на животната средина како инструмент на конкуренцијата за приватните компании	69
2. Економските инструменти во заштита на животната средина	71
Економски инструменти за поттикнување	72
Еколошки такси	76
Трговија со права на емитување	81
Финансиска стимулација за намалување на емисиите	84
Враќање на депозит	85
Финансиска гаранција	86
Правна одговорност како инструмент на политиката за заштита на животната средина	86
3. Вредноста на животната средина и економија на природните ресурси	89
Економската вредност на добрата во/од животната средина: вредноста на користењето и некористењето	89
Економијата на природните ресурси	95
Одржлив развој	99
Анализи: трошок – добивка	105
4. Меѓународна економија и заштита на животната средина	107
Заштита на животната средина и нова рамнотежа во меѓународната економија	107

Улогата на квалитетот на животната средина на Европа во меѓународната конкурентност	111
Меѓународните договори и борбата со различни феномени на глобалното загадување	117
Меѓународната трговија и заштитата на животната средина, улогата на Светската трговска организација	122
IV Македонија и економските аспекти од хармонизацијата на легислативата од областа на животната средина со легислативата на Европската Унија	125
V Анекс, графички приказ за трошоците и инвестициите на ниво на Европската Унија во политиката за заштита на животната средина и енергетската политика	135
VI Заклучок	144
Библиографија	147

Предговор

Меѓу човекот и природата постои поврзаност која многу често имплицира противречни состојби кои се повеќе го предизвикуваат вниманието на аналитичарите. Воедно се зголемува свесноста кај луѓето за функциите на животната средина, не само во смисла на поддршка за опстанокот на сите живи суштества, туку и во смисла на квалитетот на самото постоење. Но, повисокиот степен на свесност за квалитетна животна средина не секогаш резултира со усвојување на соодветни однесувања, а кои не би ги компромитирале или пак намалиле функциите на животната средина. Досега беше даден приоритет на подобрувањето на квалитетот на денешниот човеков живот (иако тоа се однесува на само мал дел од човештвото), пренебрегнувајќи и потценувајќи ја заштитата на функциите на животната средина кои се значајни како за другите живи суштества, така и за иднината на човештвото.

Феноменот на исчезнување на многу видови живи суштества е скоро истовремен со појавата на живот на нашата планета. Меѓутоа, постои големо разлика во исчезнувањето на видовите во минатото и денеска. Додека во минатото исчезнувањата биле резултат на природните влијанија и пресврти, природната промена на климата, денес во најголем дел, тоа е резултат или поточно последица на човековите активности. Директни човечки уништувачки активности се ловечките активности кои со денешната технологија стануваат погубни за живиот свет воопшто. Не помалку уништувачко е индиректното влијание, односно влијанијата на човекот преку начините на обезбедување егзистенција, а со кои се нарушува рамнотежата на екосистемите. Денес најголем дел од исчезнувањата на видовите, поточно истребувањата се од антрополошка природа. Овој заклучок фрла огромна одговорност врз човекот, но воедно претставува и огромен предизвик, бидејќи токму од човекот и неговото однесување зависи опстанокот и иднината на сопствениот и на другите видови.¹

Соочувањето со ваков предизвик бара продлабочени познавања за односите меѓу животната средина и човекот, и поделба на одговорноста. На индивидуално

¹Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино стр 13, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

ниво пак се` понеопходно е прифаќањето на еколошко компатибилни однесувања, додека на глобално ниво се зголемува потребата од креирање делотворни политики и субјекти кои сериозно и длабоко ќе се посветат на реализацијата на тие политики.

Овој труд ќе се обиде да ги прикаже карактеристиките на животната средина од економски аспект, како и односот меѓу животната средина и економијата и обратно. Општеството често се наоѓа пред конфликт кој произлегува од неопходноста за искористување на животната средина, поттикната од економските причини од една страна, и желбата за зачувување на животната средина со цел да се подобри квалитетот на животот од друга страна. Затоа како предмет на разгледување се јавува и прашањето за социјално ефикасна дистрибуција на ресурсите во искористувањето и во зачувувањето на животната средина. Исто така ќе се укаже и на тешкотиите во гарантирањето на таквата ефикасна распределба поради природата на јавните добра во чиј состав спаѓа и животната средина.

Вовед

Појавата на економијата на животната средина како дисциплина, се лоцира во шеесетите години со појавата на јавното мнение од „зелен аспект“ и со првичното ширење на концепциите во рамките на развиените земји, обединети под името „амбиентализам“.² Во суштина, станува збор за, економски сектор кој дели заедничка историја со дисциплината „мајка“ т.е. економијата. Основните идеи кои ја чинат рамката на економијата на животната средина се појавуваат уште во осумнаесеттиот век. Еден мал дел граѓани секогаш ја манифестирале својата загриженост за состојбата на животната средина и нејзиното искористување, за природната средина воопшто, како на локално, национално, така и на меѓународно ниво. Но, нивните манифестации и активности редовно се соочувале со игнорантски став од своите современици. Некои од нивните пораки, уште од тие времиња, имаат можеби уште поголемо значење денес отколку тогаш, имајќи го предвид фактот на „изгубеното“ време за позитивни активности. Иако е многу очигледно, за да може да функционира економијата на животната средина треба да се признае дека нашиот економски систем кој не` снабдува со сите материјални добра и услуги, неопходни за „модерниот“ начин на живот, има потреба да ги поддржи еколошките системи кои ги сочинуваат растенијата и животните, како и нивните односи (комплексно познати како биосфера), а не и „обратно“. Поточно, за опстанок на човекот неопходно е постоење на еколошките системи и нивното природно функционирање.

Заштитата на животната средина и нејзиното унапредување, принципот на одржлив развој (за кој мошне контроверзно и интересно забележува Герд Винтер (Gerd Winter) во својот труд „инкапсулирана централна порака од страна на т.н. Брунтландска Комисија од 1987 година“)³, климатските промени и, поврзано со нив, и прашањето за енергија, обновливи извори на енергија и заземаат централно место во сите јавни гласила, медиуми со нивно огромно залагање (барем декларативно) за ублажување на лошата состојба во оваа /овие област/и.

² Кери Гарнер Р., Пирс В. Давид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 13
Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino,

³ Герд Винтер, Одржливиот развој во меѓународното и националното право, Основа и два столба
Gerd Winter (2008), *Sustainable Development in International and National Law, A Fundament and Two Pillars*, Europa Law Publishing, Croningen;

„Силување- песимистите предупредуваат дека по век и половина индустриско силување на планетата и согорување на фосилните горива без мерка, никој не може да предвиди како ќе реагира старата дама: Поплави во Кина.....“

„Храна – Главниот импакт од глобалното затоплување врз човечките суштества ќе биде врз обезбедувањето храна. А, јадењето не е активност околу која може да се преговара.“

Глобус, бр. 174, 17 Август 2010 година

Ова се извадоци од македонските написи за актуелните проблеми во животната средина и (евентуалните) последици во, не така далечна иднина, а чии последици или нивното ублажување сепак зависат од нас, луѓето. Она по што експертите се разликуваат е областа на истражување, па затоа нивните најчестите коментари се: следната светска војна ќе биде војна за вода, или за храна/ енергија/ територија, и сето тоа поради климатските промени: последица на загадувањето на животната средина и неконтролираното и безумно исцрпување на природните ресурси.

„Владата на Канцеларот Ангела Меркел се обиде да ја наметне Агендата за климатските промени како нешто што ќе придонесе во забрзувањето на обединувањето на ЕУ со оглед на појавата на скептицизмот последните години во врска со регионалната интеграција, рече Гебел (Goebel), одговорна за економските политики, издавачките страници и коментари за економските проблеми во дневниот весник.

Германската јавност е свесна дека климатските промени не се проблем со кој земјите можат да се соочат поедначно, независно од амбициозните цели кои можат да ги постават за намалување на емисиите, рече таа. Но, германскиот народ е исто така свесен дека регионалната политика за климатска заштита може да ја стави Германија во неповолна положба во смисла на конкурентноста и затоа, климатската агенда - иако долго време е проблем од висок јавен интерес во земјата – се`уште нема единствена јавна поддршка, рече Гебел (Goebel).⁴

The Japan Times

Monday, Oct. 27, 2008

⁴ <http://searchjapantimes.co>, Хаике Гебел, Издавач во Алгемајне Цајтунг
Heike Goebel, Editor at Frankfurter Allgemeine Zeitung;

Овој извдок од германските гласила, како и во други гласила низ целиот свет, се доказ за ангажираноста на јавноста, но воедно тие се и доказ за вечното прашање и сомнеж: *економија или екологија?* Дали прашањето на развојот и високиот животен стандард е во спротивност со животната средина? Зачетоците на истражувањата на ова поле (и денес песимистите се склони да не веруваат во комплементарноста на овие две дисциплини) се карактеризираат со чиста спротивставеност на економијата и развојот на технологијата со состојбите во животната средина и природните ресурси. За промена на овие убедувања, како и во начинот на размислувањето и делувањето ќе придонесе извештајот на т.н. Брунтландска Комисија кој завршува со „драматичен повик за итност: Ние сме единствени во нашето убедување дека безбедноста, добросостојбата и опстанокот на планетата зависат од таквите промени, сега.“ (12, 126) ⁵

Со издавњето на WCED⁶ Report беше договорен и се појави во скоро секој службен документ *концептот на трите столба*, животната средина, економијата и општеството.

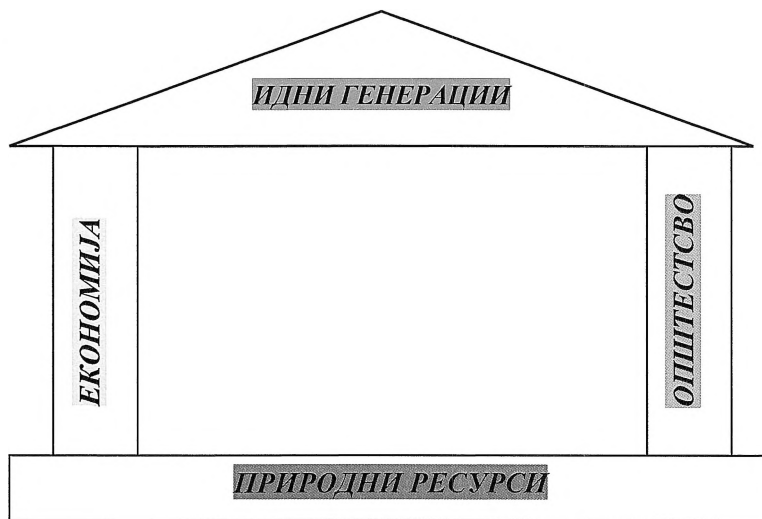
Најзначаен чекор преземен од Конвенцијата за животна средина и развој на ОН во 1992 година е: токму премостувањето на расчекорот меѓу развојните потреби и заштитата на животната средина. Многу меѓународни и национални декларации го пропагираат овој концепт. На пример: WTO (Светска трговска организација), потоа Министерската декларација од 2000 година се изјаснува за односот меѓу трговијата, развојот и животната средина. Целите на еден отворен и недискриминирачки мултилатерален трговски систем, заштитата на животната средина и одржливиот развој, можат и мораат заемно да се поддржуваат.

Тоа е потврдено и во Планот за имплементација од Јоханесбург (2002) година, во кој се истакнува дека во рамките на принципот на одржлив развој ќе се промовира интеграцијата на трите компоненти: економски развој, социјален развој и заштита на животната средина, како независни и заемно зајакнувачки столбови.

⁵ Герд Винтер, Одржливиот развој во меѓународното и националното право, Основа и два столба Gerd Winter (2008), *Sustainable Development in International and National Law, A Fundament and Two Pillars*, Europa Law Publishing, Croningen;

⁶ Светска комисија за животна средина и развој, World Commission on Environment and Development;

Дефиницијата на Германскиот совет за одржлив развој подразбира еднаков третман на аспектите за заштита на животната средина, на социјалните и на економските аспекти.

Слика 1, приказ на принципот на одржлив развој

Ова покажува дека односот меѓу животната средина, економијата и општеството се обединети или дека нив ги обединува принципот на одржлив развој. Односот меѓу овие три столба секако е регулиран и ќе биде унапредуван особено преку Правото за заштита на животната средина. Одговорноста за имплементација на прописите како и преземањето и финансирањето на активностите секако ќе ја понесат индустриски развиените земји, пред се` поради нивната специфична одговорност во поглед на високата потрошувачка на ресурсите, а од друга страна тие би требало да го поддржат и развојот на сиромашните земји и земјите во развој преку инвестиции и помош, отворање на пазарите и трансфер на технологијата.

Од аспект на економијата на животната средина, реалната економија треба да биде отворена економија во која сите ние живееме и учествуваме. Тоа би значело дека, за да функционира (снабдувањето со добра и услуги) економијата, треба да врши екстракција на ресурсите (суровини и горива) од животната средина, да ги обработува (трансформирајќи ги во готови производи со цел за нивна потрошувачка) и да обезбеди враќање во животната средина големи количини конзумирани ресурси и/или истите но, хемиски и физички трансформирани отпадоци. Ваквата проекција или разгледување на економијата, наречена *биланс на материјали* е фундаментална за анализите на економијата на животната средина. Она што исто така е особено

важно да се нагласи е дека, економскиот систем не е и *не треба да биде затворен систем*. Колку е поголема количината на исцрпувањето на ресурсите од животната средина, толку е поголема и количината на отпадоците кои ќе бидат вратени во животната средина.

Треба да се има предвид дека економската активност е „ограничена“ или „врзана“ во многу реална и фундаментална смисла со прашањето за расположливите капацитети на природната животна средина. Овие теории првично се јавуваат во делата на малтус (Malthus, 1798 год), Рикардо (Ricardo, 1817 год) и Маркс (Marx, 1867 год), а подоцна и кај Фримен (Freeman) во 1962 год.⁷ Уште во XVIII век Маркс ја изнел можноста дека економскиот развој би можел да биде ограничен од социјални и од политички агитирања во рамките на националната економија, како и генерално во општеството, односно проширување на истата во меѓународен глобален контекст. Овие тези за *социјални ограничувања* во шеесеттите години на XX век, повторно се актуализирале при развојот на економијата на животната средина. Одредени сондажи направени за испитување на јавното мислење на граѓаните во развиените земји, покажуваат дека и покрај еноормните подобрувања на животниот стандард, населението изјавува дека не е многу задоволно од своето живеење. Феномен кој укажува на парадокс. Во секој случај, оваа теза ќе се обиде да направи *анализа на поврзаноста на животната средина со економскиот развој и со економскиот раст*, преку идеите за *економија на постоечката состојба со стапка на развој која нема да ги загрози условите за живеење на идните генерации*, принцип кој го препознаваме под терминот *одржлив развој*. Тој *препоставува постојана резерва на природни богатства, концепт поддржан од Дали (Daly) 1977 година*.⁸ Она што е особено важно е дека економијата на животната средина не претставува еден статички корпус на знаења, туку станува збор за процес во постојана еволуција, подложен на подобрувања и дискусии.

⁷ Кери Гарнер Р., Пирс В. Давид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 14
Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

⁸ Idem, стр. 15;

I

Појава на научните дисциплини за заштитата на животната средина

Слика 1, природа

Историја на што?

Некаде меѓу крајот на шеесеттите и почетокот на седумдесеттите години на минатиот век, јавното мислење и средствата за комуникација, пред се` во индустриски развиените земји, ја „открија“ екологијата. Терминот „екологија“ ќе стане барјак на нов бран движења против промените во животната средина предизвикани од загадувањата од војните, урбанизацијата, автомобилскиот сообраќај, потрошувачката експанзија, шпекулативната градежна индустрија. Сето тоа со надеж да се изменат во правец на похумани услови за живот и воспоставување поголема хармонија со природата. Во краток период оваа „еколошка пролет“ и термините екологија и животна средина станаа јавна сопственост, често пати моден тренд и како такви го привлекоа вниманието и љубопитноста, па не ретко се претерува нивната употреба. Кога станува збор за заедничкиот живот, многумина, меѓу кои и интелектуалците, се најдоа повикани да зборуваат за еколошките проблеми и се препознаа како екологисти, многу често нарекувајќи се „екологисти секогаш“.⁹

Истовремено, интелектуалците и научните работници на хуманистичкото образование, создадоа и други дисциплински сектори: ментална екологија, филозофска екологија, социјална екологија, еколошка економија и економија на животната средина, хумана екологија, право на животната средина, еколошко планирање на просторот, еколошки елементи на хемиското инжињерство еколошка етика и др. Во меѓувреме постојано расте и бројот на здруженија на граѓани

⁹ Неба Ц., Дефиниција за историјата на животната средина, стр. 1, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

основани со цел „еколошка борба“ за одбрана на реките, крајбрежјата, борба против пестицидите и нуклеарната енергија, против загадувањата од фабриките, шпекулативните активности во градежништвото итн.

Историја на екологијата

Се смета дека историјата на екологијата како природна дисциплина се јавува во втората половина на XIX век. „Инвентивноста“ за името, му се припишува на германскиот биолог, Ернст хекел (Ernst Haeckel, 1834-1919) кој за прв пат го употребил во својата книга во 1866¹⁰. Терминот го употребил со цел да укаже на науката за односите меѓу живите суштества и животната средина која ги опкружува, како и односите меѓу живите суштества. Екологијата ги анализира природните циклуси на елементите, прехранбените односи (производители, потрошувачи и разградувачи), динамиката на растителните и животински суштества, итн.

За историјата на настани и личности заслужни за развој на екологијата е многу напишано. Екологијата била предмет на универзитетски изучувања од крајот на XIX век . Во Италија првата универзитетска катедра за аграрна екологија е формирана во 1923 година. Еколошките истражувања своите „златни години“ ќе ги доживеат во периодот од 1920 до 1940 година, како што ќе ги дефинира Франк Скудо (Franco Scudo, 1935 – 1998) со значителен италијански придонес пр. В. Волтера, У. Д'Анкона (V. Volterra, U. D'Ancona).¹¹

Голем придонес, исто така, дале и други светски екологисти, меѓу кои се истакнуваат советските В.И. Вернадски (1863-1945) и В.А. Коститзин (1883-1963)¹². Придонес во литературата од оваа област имаат и автори од други земји, но, за жал нивните дела се напишани на јазици помалку достапни на европскиот свет.

Историја на зачувување на природата

Многу блиску до историјата на екологијата е историјата за зачувување на природата, пред сè затоа што била анимирана од прави експерти по екологија. Токму тие ќе ги поттикнат локалните национални власти да донесат одлуки за

¹⁰ Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.2, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS , rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

¹¹ Idem, стр. 2;

¹² Idem, стр. 3;

зачувување на природата, преку изградба на паркови во кои би се заштитиле растителните и животинските екосистеми, заштита на посебни ретки видови карпи, заштита на животински видови во исчезнување, борба против пожари честопати со тешки последици, и др.

Историјата за заштита на природата во најголем дел е истражена и применета во САД каде се создадени паркови и резервати уште во втората половина на XIX век. Посебно се истакнуваат залагањата на претседателот Теодор Рузвелт во почетокот на XX век, како и на Франклин Делано Рузвелт, што зборува за фактот дека овие прашања биле многу значајни не само во теоријата, туку и во практиката. Инаку, литература за зачувување на природата и првичното просторно планирање се појавиле и во Советскиот Сојуз во Ленинистичкиот период. Исто така, се изучувани и пишувано е за италијанските иницијативи и за првите здруженија за заштита на природата, кои во првата фаза поголемо внимание посветуваат на природните и образовни аспекти отколку на „вистинската борба“ против економските и приватните интереси, кои почнуваат да ја покажуваат својата алчност веќе во првите децении на 1900тата година.¹³

Историја на животната средина

Третата група историски интереси се однесува на „историјата на животната средина“ која во овој дел ќе биде разгледувана во англосаксонска смисла на терминот „*environmentalism*“, одделена од историјата за зачувување на природата, а на која, се чини, посоодветно е да и се даде англосаксонската смисла на терминот „*conservation*“. Нема потреба да се каже колку е флуидна границата меѓу двата сектора и соодветните студии. Истражувањето на пишаните дела на ова поле на некој начин води до посебен вид историја на географијата и пределите, со преплетување на историјата за земјоделството, шумите и користењето на територијата. Од географски аспект и интерес на набљудувањето, била напишана студијата на Г.П. Марш (G.P. Marsh, 1801-1882), Човекот и природата (Man and Nature, 1864, 1872, 1874) за ефектот на човековата активност во измената на животната средина и природата. Оваа студија, добро позната во англосаксонските

¹³ Небиа Ц., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.2, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

земји, придонела за подигнување на вниманието на антрополошките измени во животната средина¹⁴. Историјата на животната средина во суштина се однесува на интеракцијата меѓу човекот и природниот свет, или пак од друг аспект речено, таа ја изучува интеракцијата меѓу културата и природата.¹⁵

Неодминливо во овој контекст е да се спомене и историјата на разните здруженија и асоцијации за заштита на животната средина. Во суштина, борбата за заштита и зачувување на животната средина започнува токму со мали групи, понекогаш на ниво на една земја, па се` до создавање на вистински, прави асоцијации со десетици, па и стотици илјади членство, со главно „лево ориентиран“¹⁶, прогресивни идеи. Од таквите здруженија ќе се создадат „зелените движења“ кои ќе прераснат во вистински политички партии со аспирации да имаат претставници и да учествуваат во политичкото уредување, преку локалната управа и националните парламенти. Историјата на движењата за заштита на животната средина, зелените движења и зелените партии се поглавје кое привлекува големо внимание, особено поради своите политиколошки и социолошки аспекти.

Оваа историја е мошне компликувана за анализирање поради одредена конфузија на имињата со кои се означени тие движења: „се чини тешко Italia Nostra¹⁶ и WWF¹⁷ да се класифицираат како „зелени“ иако некои нивни лидери станаа парламентарци или јавни службеници избрани на „зелените листи“.¹⁸ Но, проучувањето на вистинското залагање на политичките зелени партии е предмет на други анализи и студиски истражувања.

Тесно поврзано со претходното, а во рамките на еколошките дебати големо внимание е посветено на укажувањата на ограничувачките капацитети на Земјата. Овој концепт бил присутен во економските студии уште од предминатиот т.е. XIX век кога некои истражувачи укажале дека природните ресурси употребувани од

¹⁴ Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.2, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

¹⁵ К.Ј. Остхок, Што е историја на животната средина? К.Ј. W. Oosthoek, *What is Environmental history?*, (2005) Environmental History Resources; http://www.eh-resources.org/environmental_history.html

¹⁶ Невладина Организација за заштита на животната средина основана во 1955 година;

¹⁷ Невладина Организација: World Wide Fund for Nature;

¹⁸ Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.6, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

луѓето во производствените активности еден ден би можеле да бидат недоволни или дури исцрпени. Водечките личности на ова движење биле Томас Малтус (Thomas Malthus, 1766-1834), Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill, 1806-1873), а подоцна и Вилијам Стенли Џевонс (William Stanley Jevons, 1835-1882), кој го покренал прашањето за исцрпување на англиските резерви на јаглен¹⁹.

Во нашиве времиња ова движење би можело да се преведе како обвинување за брзо и претерано зголемување на населението во светот во однос на „светските резерви“ со храна, вода и ресурси.

Веќе во шесеттите години се појавиле дела кои ја истакнувале неопходноста за сопирање на растот на светската популација, но максимално внимание постигнува издавањето на книга од страна на Клубот во Рим во 1972 година, со наслов „Ограничување на развојот“²⁰. Повикот да се постават ограничувања во развојот на населението, ограничување во потрошувачката и соодветно на тоа и намалување на исцрпувањето на природните ресурси, ќе покрене една широка дебата чија историја допрва треба да се содава и пишува.²¹

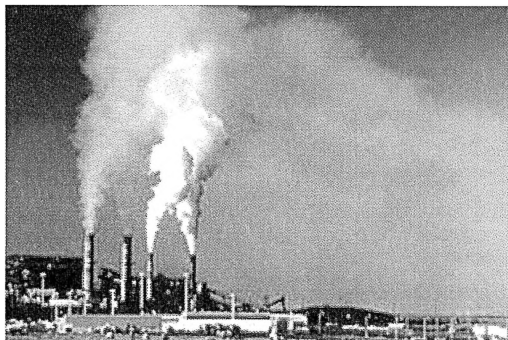
Во 1980 година ќе се појави втора книга во САД, „Глобал 2000“, и таа ќе биде обвинета за апокалиптична содржина и поради тоа ќе биде ограничена нејзината едиција и со тоа тешко да се најде на пазарот.

Директно поврзано со сознанието за ограничувањата е од неодамна поставената теза, дебата за „одржливоста“ или денес позната како „одржлив развој“. Анализа на историјата на овој термин, како и начинот на кој е употребуван во различни земји и во различни официјални документи, би можело да помогне во разбирањето на многу контрадикторности и хипокризии на т.н. еколошка култура.

¹⁹Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.7,
Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS , rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

²⁰ Idem, стр.7;

²¹ Idem, стр.7;

Слика 2, загадување од индустријата

***Историја на еколошка економија и
на правото за заштита на
животната средина***

Набљудувањето на загрозувањето и на уништувањето на животната средина набргу доведе до соочување дека нивниот извор лежи во „економските и во производствени активности и во правилата на економијата, особено во капиталистичката економија.“ Веќе во шеесеттите години некои почнаа да иронизираат во врска со валидноста на „внатрешен бруто производ“ како индикатор за економскиот развој и добросостојба, нагласувјќи го директниот однос меѓу БДП (бруто домашен производ), производството на производи и производството на отпадоци и загадувањето.²²

Еден преглед на односите меѓу економијата и екологијата би можел да ја прикаже дебатата со и меѓу економистите коишто од една страна, реагираа обидувајќи се да стават ред во термините, поточно вистинското значење на зборовите: растеж, развој, БДП, а од друга страна, обидувајќи се да демонстрираат дека не е само нивната професија окупирана со односите меѓу економскиот развој и животната средина. Напротив, решението за штетите во животната средина би можело да дојде пред се` од економската наука, особено од инструментите на јавната економија, забрани, казни, поттикнувања, стимулации, со кои државата ќе ги регулира однесувањата. Во текот на историјата постоеле многу норми и закони кои потоа биле заборавени, а кои овозможувале одбрана на јавните колективни добра: норми за шумите и пасиштата, предмет на граѓанското користење, како и речните и морските крајбрежја како колективни добра постепено уништени или приватизирани. Одбраната на животната средина од нови загрозувања претпоставува примена, не само на постоечките закони, туку и елаборирање на една нова теорија за правото со формулација на нови закони кои ќе им дадат насоки за однесување на владите. Недостасува историјата на дебатите за подготовка на првите закони и уште поважно,

²² Небиа Ц., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.8, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

правосуден систем кој врз основа на основните правни принципи, во постоечките закони вклучувајќи го и Уставот, ќе знае да ги препознае инструментите за борба против насилството врз животната средина²³.

Историја на екологијата на претприемачите

Ако од една страна претприемачкиот свет придонел за создавање на сликата за „екологијата против прогресот“, против производството и против работниците, од друга страна со огромно внимание го следел развојот на еколошкото оспорување. Уште повеќе што во еден дел оспорувањето обвинува дека вистинското потекло на уништувањето на природата и на животната средина треба да се бара во капиталистичкиот модел на индустриското производство и во економските правила кои наметнуваат експанзија на производство на производи.²⁴ Иако претприемачкиот свет далековидно секогаш манифестираше подготвеност и интерес за соочување со секое надворешно загадување, истите, а особено оние кои се најповикани за загадувањата, веднаш организираат одбрана - историја која треба допрва да се напише. Нивната одбрана се базира врз принципот дека, доколку се верификуваат загадувања и штетни инциденти за животната средина, никој како самите претпријатија не поседува знаење и капитал за реализација на технолошките и чистите производи.

Во оваа операција биле мобилизирани бројни експерти, прави следбеници на Ендрју Уре (Andrew Ure) кој во четириесеттите години на минатиот век истакнувал дека работата во предилниците и во рудниците на децата во суштина им чинела добро, потоа новинарите со сите свои вештини вклучени во одбраната на претприемачите. Ваквите активности биле дополнително поддржани со издавање книги, списанија, информации кои природно имале големо влијание во создавањето на јавното мислење. Групи на претприемачи организирале сопствени организации и здруженија за животна средина, меѓу кои оние за „зелена потрошувачка“, потоа „Бизнис совет за одржлив развој и други слични во земјоделскиот сектор.“²⁵

²³ Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.9, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS , rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

²⁴ Idem, стр. 11;

²⁵ Idem, стр. 11;

Реконструкцијата на нивната историја може да покаже дека за период од десетина години, од 1970-1980, јавното мислење располагаше со значајни информации за еколошките штети. Но, од осумдесеттите големиот претприемачки капитал се повеќе влијаел во јавноста да не се појават информациите кои се однесувале на инциденти, штети, загадувања, контаминација на животната средина, или биле претставувани на маргините на самите медиуми. Во тој контекст се зборува за „еколошки тероризам“.²⁶ Центарот на вниманието бил резервиран за ефектите на индустриското производство и можноста токму индустријата да даде продуктивни одговори на „вистинското“ прашање за животна средина.²⁷

Минатото покажува, на пример, при протестите за употребата на пластиката, индустријата одговори со иновација на „био-разградувачка пластика“ (која инаку воопшто немала такви својства); на недостигот од нафта се одговори со производство на етил алкохол, гориво добиено од растителни култури на шеќерна трска или жито. За успехот на некои од овие операции била користена соработка со движењата за животна средина на кои им била наметната илузијата дека можат да учествуваат, со еколошки интервенции во изборот на електричната енергија, автомобилизмот, хемиската и нафтената индустрија.²⁸

Животната средина и технологијата

Без сомнение дека некои проблеми на загадувањето, заштедата на природните ресурси и одбраната на животната средина бараат *технички решенија*. Интересно е да се истакне дека често решенијата кон кои се пристапува денес, се повторно елаборирање на веќе напирачко употребуваните техники во минатото. Денес акцентот на агитирање на техничките процеси поврзани со рециклирањето на веќе употребени материјали, заборавајќи дека производителите секогаш се обидувале да

²⁶Небиа Ц., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.14, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

²⁷Андреа Де Санто, Конфликти за животната средина и известувањето, Andrea De Santo, *I conflitti ambientali e la comunicazione*, Quaderni di politiche ambientali, (2009), Fondazione Willy Brandt

²⁸Небиа Ц., Дефиниција за историјата на животната средина, стр.14, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27;

заштедат и рециклираат се` што е можно од економски причини.²⁹ Зголемувањето на производството на т.н. „железен крш“ во минатиот век ќе ги натера производителите на иновативните процеси за производство на челик Мартин – Сименс (Martin – Siemens), печка на кислород, електрична рерна. Од истите причини е пронајдена и постапката за заштеда на топлината на чадот, кули Купер(Cowper)³⁰, иако денес тоа би било претставено како „енергетска заштеда“. Производството на новите производи од хартиените отпадоци било практикувано и во минатиот век. Постојат уште многу вакви примери кои биле применувани од чисто економски мотиви во минатото, а денес се користат за да се истакнат како „активности при кои зачувувањето на животната средина има примарно значење“. Еден таков пример е и актуелната техника Leblanc за производство на сулфурна киселина, пронајдена со цел да се избегнат губитоците на материи, а и загадувањето на воздухот, што има есенцијална важност во индустријата за производство на хлор. Технолозите и претприемачите на минатиот век, без знаење, ги вклучиле иновациите и процесите кои денес се нарекуваат одржливи. Како што нагласува Џорџо Небиа (Giorgio Nebbia)³¹ постојат различни истории за техниката и технологиите, додека малку е пишувано за еколошките техники кои обезбедуваат производство на производи со помала потрошувачка на енергија, помала потрошувачка на обновливи материи и со помало загадување. Тоа е поле на истражување што бара соработка и ангажман на историчари, инженери и хемичари.

Во овој контекст не можат да се занемарат фактите дека војните, особено Втората светска војна, поттикнуваат изнаоѓање процеси на производство што ќе ја намалат употребата на материи кои не се доволно достапни и ги нема во неисцрпни количини, истите да бидат заменети, да се намали употребата на количина енергија, евентуалната употреба на обновливи сировини на располагање во земјите каде се водат војните. САД во архивите на нацистичка Германија пронашле информации за производство на синтетички бензин од јаглен. Се поставува прашањето колку вакви информации што се однесуваат на заштеда на материите, а базирани на обновливи

²⁹ Андреа Де Санто, Конфликти за животната средина и известувањето, стр. 39, Andrea De Santo, *I conflitti ambientali e la comunicazione*, Quaderni di politiche ambientali, (2009), Fondazione Willy Brandt;

³⁰ Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, стр. 16, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27, str. 16;

³¹ Idem, (punto 10: La storia delle tecniche “ecologiche”);

извори за постапка и производство со мала потрошувачка на енергија, се закопани во архиви кои се однесуваат на економската и индустриската историја од Првата и Втората светска војна.

Во контекст на влијанието на животната средина и економијата и нивната корелација, не може а да не се споменат историјата на едукација и информацијата за животна средина, и се разбира, начинот на нивното прикажување и интерпретирање. Друг фактор што влијае врз економските аспекти врз имплементацијата на политиката за заштита на животната средина секако е *политичкиот карактер на движењата во борба за заштита на животната средина*³². Пример, во еден период левицата, а пред се` работничката левица била гледана со сомнеж во однос на „новата пасија“ за екологија, обвинувана дека е реакционерна и сметана за поддржувач на анти-индустриските и анти современи операции што можеле да ги загрозат работните места.

Големо влијание врз односот животна средина и економија, како во европски така и во светски рамки, има и *црквата, поточно религијата како и создавањето етика за животната средина*.³³ Мора да се истакне дека првиот интерес за проблемите во животната средина, се појавува во протестантските христијански цркви, поточно истото културно поле на кое се појавуваат и првите движења за конзервација на природата. Интересен е фактот дека од крајот на шеесеттите години, католичката црква со формирање на комисијата „Iustitia-et-px“ ќе започне да посветува големо влијание на проблемите поврзани со заштитата на животната средина. Како што е познато Светата Столица е член на ОН, но и член на многу агенции како FAO, IAEA итн. Таа активно учествува на конференциите поврзани со оваа проблематика.

Историја на односите меѓу животната средина и власта

Согласно Џорџо Небиа (Giorgio Nebbia)³⁴ еден добар дел од движењата за животна средина се резултат на скоро апсолутната незаинтересираност и недостаток

³² Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS , rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27, punto 12. : Carattere politico dei movimenti di contestazione.

³³ Idem, punto 14: Le chiese e l'ambiente; una etica ambientale.

³⁴ Idem, punto 14: Le chiese e l'ambiente; una etica ambientale.

на внимание од страна на властите за штетите направени на и во природата, т.е. животната средина. Ако е вистина дека злоупотребите во градежништвото и запоседнувањето на крајбрежјата се направени поради приватни шпекулации дека загадувањето е резултат на бескомпромисната борба за профит. Исто така е вистина дека таквите активности кои ги кршат правата на граѓаните и на заедницата воопшто, се можни само поради неизбежните компромиси меѓу економската и политичката власт, т.е. државата. Често пати таквите компромиси се маскирани од неопходноста за обезбедување работни места, економски развој и задоволување на човековите потреби со квантитативно зголемување на производствената стока. Какви и да се „оправдувачките мотиви“, власта, како на национално така и на локално ниво, се однесува повеќе како спротивна, непријателска страна во борбата за заштита и унапредување на животната средина. Ваквите конфликтни односи меѓу движењата за заштита на животната средина и власта се многу повеќе видливи во земјите со развиена демократија.

Односите меѓу државата и индустриската заедница, неразвиените земји и нивниот одраз во меѓународните организации постојано се менуваат. Историјата на овие односи, согласно Џорџо Небиа (Giorgio Nebbia)³⁵ треба да се подели меѓу периодот на „студена војна“ меѓу капиталистичките и комунистичките земји, и периодот на раздвојувањето во осумдесеттите и пост комунистичкиот период, што ќе резултира со нови блокови на земји познати како „север – југ“, секој со свои проблеми на полето на животната средина. Овој однос ги вклучува сите актери во општеството: власта, јавната администрација, приватните претпријатија, социјалните актери, црквата.³⁶

За да може да се разбере интересот на владите за животната средина, треба да се вратиме во шеесеттите години кога се постави прашањето за животната средина, иако мошне срамежливо на конференциите на Обединетите Нации и нејзините агенции. Со експлозивен интерес за ова прашање од 1968 до `70, конференциите на ОН за проблемите за заштита на животната средина ќе се мултиплицираат. Две

³⁵ Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS, rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27, punto 12. : Carattere politico dei movimenti di contestazione.

³⁶ Андреа Де Санто, Конфликти за животната средина и известувањето, стр. 42, Andrea De Santo, *I conflitti ambientali e la comunicazione*, Quaderni di politiche ambientali, (2009), Fondazione Willy Brandt;

години подготовка, во јуни 1972 година ќе се одржи конференција на Обединетите Нации за „човековата средина“ во Стокхолм, на која ќе се надоврзат конференциите за население (Букурешт 1974; Каиро 1984), за хабитат „Ванкувер 1976; Истанбул 1996), за вода „Мар Дел Плата 1977“ , за осушување „Најроби 1977), па се` до Конференцијата во Рио де Женеиро 1992 година за „животната средина и развојот“. По оваа конференција, следеа различни обиди забавување на климатските промени и исчезнување на биодиверзитетот. Би било корисно и истражување на актите на конференциите за разоружување, особено нуклеарното, во кои се` почесто се укажува на опасностите од нуклеарното оружје за животната средина.

Слични еколошки дебати се одржувале на конференциите на комисиите на некогаш Заедницата, денес Еврпската Унија, но на сите светски економски форуми (Светската Банка и нејзиното ангажирање на полето на сиромашните земји и животната средина, а со тоа и проблемите на економските и природни ресурси, деградацијата на животната средина во сиромашните земји)³⁷. На ова ниво дебатите се однесуваат пред се` на хармонизацијата на политичките интереси и нормите на различни земји, се разбира, не во име на здравјето и екологијата, туку со цел да се исклучат можните дисторзии на економската конкуренција. Различните одлуки се резултат на акција на притисок на одделни земји и претприемачки групи, со значителни ограничувања на барањата на движењата за заштита на животната средина присутни само во Европскиот Парламент со „зелените групи“.

Џорџо Небиа (Giorgio Nebbia)³⁸ потенцира дека согласно неговите истражувања не постојат пишувани трудови за историјата во создавањето на различни „директиви“ на Европската Унија на полето на животната средина, но и поради тешкиот пристап до изворите во „рацете“ на државата и сеќавањата на одделни личности, повеќе наклонети да раскажуваат ретроспективата на дискусијата.

³⁷ Staff of the International Bank for Reconstruction and Development, *Poverty and the Environment*, (2008), The World Bank.

³⁸ Небиа Џ., Дефиниција за историјата на животната средина, Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS , rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27, punto 14. Bisogno di un archivio storico.

II

Економски пристап во анализите на политиката за заштита на животната средина

Целисходно е да се истакне дека во почетокот потребата од заштита на животната средина во Европа (а нема разлика и во останатиот дел од светот), се јавува пред се` поради аспектот за заштита на здравјето на граѓаните и на работните луѓе. Веќе во следната фаза ќе се покажат недоволни активностите лимитирани исклучиво на ублажување на штетите од изворите на загадување.

Политиката за животна средина е една од фундаменталните елементи на интеграција на единствениот пазар и го подигнува квалитетот на животот во секоја смисла на зборот, (здравствено и повисок животен стандард) и кои се во однос на врзани садови.

1. Вредности и економски цели во европската унификација

а) Политички стратегии и економски прагматизам

Економската глобализација и политичката конфронтација со САД претставуваат круцијални предизвици за Европа во првата деценија на XXI век. Спротивно на минатите децении, кога прашањето за реализација на „Обединета Европа“ беше „како“, денеска се повеќе се инсистира на прашањето „зошто“ да се реализира обединета и единствена политика на контингентот.

Џулио Куерини (Giulio Querini)³⁹ во својата книга ќе истакне дека целта на Европа се раѓа од длабоки и хумани корени, со оглед дека обединета Европа би претставувала гарант за мирот како внатре во рамките на истата, така и на меѓународно ниво, столб на слободата против тоталитаризмот, еднаквост меѓу регионите и социјалните класи.

Во рамките на ваквото сценарио, унификацијата на различните национални економски системи беше првиот реалистичен чекор во вистински правец.

³⁹ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 9, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

Во основа постојат многу валидни причини од чиста економска природа кои се во прилог на залагањето за унифицирана Европа. Акцентот во последните години, во зависност од околностите и потребите, бил ставан повеќе на едни или други: хармонизација на животните стилови, забрзување на развојот на материјалната состојба, зајакнување на меѓународната конкурентност на европските фирми.

Од самата појава на идејата за единствена обединета Европа, покрај идеалните благородни вредности, водечката мотивација биле рационалните цели за економска ефикасност.

Постигнувањето на цели од различна природа, некои во согласност, а некои во спротивност на идејните корени на унификацијата на Европа, влијаеле врз начинот, односно „како“ да се одвива интеграцијата. Она што не е зачудувачки, ниту скандалозно за еден економист, е дека дијалектиката на корпоративните интереси, спротивставени меѓу нив, не само што е легитимно, туку во суштина ги определува позитивните динамични ефекти врз економските социјални и интитуционални иновации. Затоа во зависност од фазата, поточно од степенот на „европската интеграција“ и овие интереси биле различно „обоени“ и различно манифестирани. На пример, почетниот период на интеграција го карактеризира одбрана на руралните вредности, на автономијата и на сопствената национална самодоволност во сферата на аграрната политика.

Во следната фаза на индустрискиот пад, корпоративните интереси ќе бидат насочени во правец на либерализација на економската размена во рамките на Заедницата, која пак ќе овозможи создавање на големи фирми – претпријатија, технолошки современо опремени, финансиски солидни и со можност не само да преживеат туку и да излезат појаки по енергетската криза од 1973 година.⁴⁰

Во третата фаза, во која Европа се наоѓа од крајот на деведесеттите години, протагонистите стануваат носители на „финансиските интереси“: во суштина глобализацијата на светската размена бара повисок степен на производствена и на комерцијална концентрација, купувања и обединувања на мултинационални компании, што е неспоиво со смалените димензии на националните финансиски системи. Реализацијата на Централната европска банка во 1998 година и

⁴⁰ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 9, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

последователното воведување на европската монета во 2002 година се точка на згрушување на овие интереси насочени кон финансиската концентрација.

Во рамките на интегративната стратегија, финансиската стабилност претставува приоритетна цел од две различни точки на гледишта: покренувањето на инвестициите за долг период во рамките на Европа, и зајакнување на меѓународната конкурентност на европските компании на кои им се заканува опасност пред се` од експанзионизмот на компаниите од азиските земји кои доживеаја индустриска експанзија. Усвоената карактеристика во процесот на европската интеграција, да се биде воден – управуван од оние кои ја прифаќаат улогата на „превлдувачки интереси“, покрај погодности носи и неприкладности и неурамнотеженост. Станува збор за наметнување, жртвувања и скратувања, кои често пати се диспропорционални на интересите на социјални категории, региони и „ранливи“ сектори. Она што се јавува како разбирливо се чини веројатно и неизбежно во еден динамичен економски процес во кој развојот се движи со подеми и падови и често има сурова конотација на „деструктивна креативност“.⁴¹ Радикалната и суштинска критика на механизмот кој досега го карактеризираше процесот на европска интеграција е нешто сосема различно и се однесува на „шизофренијата“ меѓу реалната ситуација – државата притисната од страна на силните интереси на финансискиот капитал и напорите кои ги чини за обезбедување на кохерентност на истите со целите и финалните вредности на интеграцијата. И во суштина додека таквите превладувачки економско финансиски интереси на Заедницата ја обликуваа реалната еволуција на „европскиот систем“, дебатите во националните и европските институции, како и на јавното мислење, заостануваа занимавајќи се со проблемите на институционалната инженерија.

Во врска со ваквото однесување или пристап Џулио Куерини (Giulio Querini) вели: „Доколку е дозволена аналогија, тогаш е како: во едно возило кое стравично се накривува на една страна на кривулест пат, наместо за воланот и сопирачките се грижите за опремата на седиштата на патниците.“⁴²

⁴¹ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 9, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

⁴² Idem, стр. 10;

б) Економски и социјални предизвици на почетокот на XXI век

Дваесеттиот век заврши со брзи економски и социјални промени во последните децении кои длабоко ја променија дистрибуцијата т.е. распределбата на политичката моќ и материјалното богатство на планетата. Европските земји стануваат се погласни во предупредувањата дека националната рамка е апсолутно недоволна и несоодветна за соочување со серија нови проблеми кои се повеќе и посилено притискаат и го определуваат не само квалитетот на животот туку и опстанокот на човештвото. Согласно Џулио Куерини (Querini Giulio)⁴³, постојат четири проблеми со кои неминовно се соочува планетата Земја:

- Неконтролирано демографско зголемување во многу сиромашни земји;
- Преселбите, како внатрешни така и меѓународни, доведуваат до губење на идентитетот и традиционалните вредности на цели зедници;
- Уништувањето на животната средина поради преоптоварување на урбаните зони, опустошување на руралните зони и поради акумулирање на емисии на гасови и отпадоци;
- Ориентација на научните и на технолошките истражувања во функција во која ќе превладува потрошувачкиот капацитет на различни категории на потрошувачи корисници, а не од итноста и есенцијалноста на задоволувачките потреби;

Европската Унија е особено заинтересирана и ангажирана за феноменот на глобализацијата пред се` поради својата колонијална историја во последните векови, а и поради географската положба и огромната меѓународната зависност.

Во првата деценија на 2000та година нерамнотеженоста која се манифестира во процесот на европската интеграција има две карактеристики: од една страна како и во целиот свет, симптоми т.е. навестувања на длабоко лоша состојба во функционирањето на капиталистичкиот хегемонистички систем, а од друга страна покажува особено европски конотации, неадекватност во процесот на интеграција во Европа, развој во различни услови, но секако поефикасни во однос на оние кои превладуваат во останатиот свет. Неадекватноста во процесот на интеграцијата се манифестира особено, со оглед на многу очигледниот контраст со основните цели и

⁴³ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 12, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli ;

вредности кои ги покренала и оправдала напорите пред половина век за реализација на обединета Европа. Овие „кризни симптоми“ можат да се сублимираат на следниов начин:

***Зголемување на стапката на невработеност.** Бројот на оние кои би сакале да работат, но не наоѓаат соодветно вработување на ниво на Европската Унија го надминува процентот од 8% од работната сила. Станува збор за структурна невработеност која не зависи од периодичните осцилации на производствените активности, туку од самата природа на развојот на економските системи во последните децении. Основната карактеристика на таквите системи е што порастот на производството, дури и со иновации во процесот на производството не создава дополнителни работни места. Споменатата средна вредност на ниво на Унијата доживува огромни осцилации од една до друга земја, особено по проширувањето од 2004 година и влезот на Бугарија и на Романија.

Значајно е да се напомене дека невработеноста е феномен кој најмногу е нагласен во Унијата, во споредба со другите богати земји каде истиот е помалку алармантен, на пример во Јапонија 5% и во САД 6,4%.⁴⁴

***Технолошко заостанување.** Европската Унија е најголемата комерцијална сила на светот, при што нејзината квота на целокупниот „увоз – извоз“ е повисока како од квотата на САД, така и од квотата на Јапонија. Но од квалитативен аспект, европскиот извоз покажува прогресивно влошување: се намалува квотата која се однесува на извозот на софистицирани технолошки пронајдоци, а се зголемува квотата на извоз на готови производи. Интересен е податокот дека Унијата (4/1.000) е еден од најголемите увозници на патенти и дека има најмал број на истражувачи во однос на САД (9/1.000). Воедно, квотата на трошоците за научни истражувања во Унијата, процентуално во однос на БДП изнесува 1,8% е многу пониска од онаа на САД (2,74%) и на Јапонија (3,06%). Причините за се` поголемите технолошки заостанувања се повеќекратни, но тоа е веќе предмет на други истражувања.⁴⁵

***Пречки во конкуренцијата.** Создавањето на индустриски групации од големи димензии ја имплицира реализацијата на спогодби меѓу компаниите – за реализација на технолошки, комерцијални финансиски „скалести економии“ - кои

⁴⁴ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 15, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

⁴⁵ Idem, стр. 15;

неизбежно ја лимитираат конкурентноста со негативни ефекти, како за малите и средни претпријатија така и за потрошувачите. Проблемите од овој аспект уште повеќе се усложнуваат со последните проширувања и разликите во економските структури и понискиот нето – доход на Европа од 15 земји членки, што наметнува потреба од една длабока ревизија на сите заеднички политики на Унијата и нивно соодветно приспособување.⁴⁶

***Регионална поларизација.** Приоритетната грижа за ресанација на јавните биланси и последователната финансиска стабилност, како еден од важните услови за меѓународна конкурентност на европските компании, придонесе за успорување на ангажманот на комунитарните политики во правец на воспоставување на рамнотежа меѓу богатите и сиромашните региони на Европската Унија. Јавните ресурси, како на национално, така и на ниво на Унијата, насочени во правец на инвестиции во заостанатите краишта, не само што се намалени во многу случаи туку имаат и квалитативно суштински различни карактеристики. Процесот на „поларизација“ – почетната територијална концентрација на „поли“ во инвестициите, значи воедно и аналогна концентрација на иновации, на економски развој и на прилики за нови инвестиции – бездруго нема тенденција на намалување како на европско ниво, така и на ниво на најзаостнатите предели. Во вакви рамки, се повеќе се евидентни разликите кои и натаму создаваат се поголем јаз: од една страна динамичните региони имаат ефикасно развиени системи за користење на средствата доделени на располагање од Структурните фондови на ЕУ; и од друга страна региони каде секоја развојна иницијатива е блокирана од бирократските замки и коруптивни активности. Дополнителна причина за уште поголем јаз меѓу развиените и сиромашните региони во Европа е ризикот, правните норми за заштита на животната средина да биде аплицирана со помала строгост во недоволно развиените региони.⁴⁷ Во суштина стимулативните надоместоци за трошоците кои произлегуваат од неефикасноста на производствените структури со т.н. „еколошки дампинг“, значи краткорочно искористување и ограбување на ресурсите во животната средина. Во заостанатите предели се појавуваат одредени неизбежни социјални трошоци, т.е. негативни ефекти за долг период врз перспективите на економскиот развој и територијалниот

⁴⁶ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 17
Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

⁴⁷ Idem, стр. 17;

ребаланс, поради што постојат сомневања за „стекнување лична корист“ во заостанатите предели кои применуваат ваква стратегија.⁴⁸

**Нерамнотеженост на комунитарниот биланс.* Истражувањата за нова политичка рамнотежа на европскиот континент, по рушењето на т.н. комунистички режими, присоединувањето на Федералната Република со источните делови на Германија, приклучувањето на нови десет земји во 2004та година, и дополнително Бугарија и Романија, создаде несигурна клима во односите, како внатре меѓу земјите членки, така и на земјите членки со останатите европски земји. Се поставуваат најразлични претпоставки не само за ново политичко институционално уредување на Унијата кое секако се чини неизбежна тема, туку и за начините на обезбедување на средства за реализација на новите економски и политички цели кои Европската Унија ќе треба да ги продолжи.

Се појавува и се повеќе притиснува проблемот на диспропорција меѓу квотите наменети за аграрната политика на земјите на Унијата и за оние надвор од неа. Неадекватноста на аграрната политика е последица на приливите како факт на ниските проценти на ДДВ кои не се во согласност со амбициозните цели на Унијата.⁴⁹

**Деградација на животната средина.* Преку релативно широко и артикулирано третирање на проблемите во животната средина, овој труд ќе се обиде да ја оцени важноста на односот меѓу уништувањето на животната средина и обединувањето на Европа, и обратно, важноста на обединета Европа во справувањето со проблемот на уништувањето на животната средина. Оваа важност ќе биде анализирана од два аспекта:

- како објективен елемент кој го влошува секојдневниот живот на европските граѓани, и
- како симптом, показател на една длабока криза на начините на производство и потрошувачка кои превладуваат во Европа.

Европските граѓани се повеќе го ценат и го сметаат за исклучително важно правото на чиста животна средина, а во Европската Унија гледаат гарант за негово

⁴⁸ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 17

Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

⁴⁹ Idem, стр. 17:

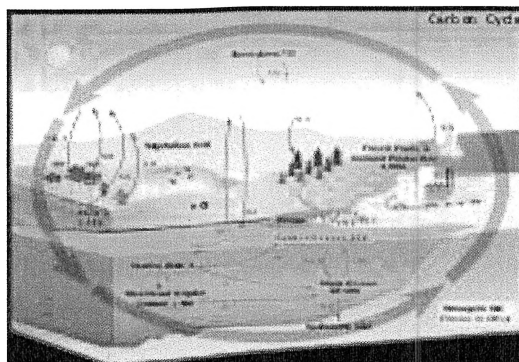
остварување преку правилна примена и реализација на политиката за животна средина од страна на Земјите членки.

Пример, преглед на важните активности на Унијата предвидени за периодот од 2006 до 2012 година:

1. Спроведување на европската програма за климатски промени, вклучувајќи цела една серија мерки, стратегии, со цел постигнување на целите поставени со протоколот од Кјото во однос на намалување на емисиите на CO₂ и ефектот на стаклена градина, во рамките на Унијата;
2. Покренување на тематски стратегии кои се соочуваат со специфични приоритети во животната средина: квалитетот на воздухот, пестицидите, животната средина во морето, урбаната животна средина, употребата и одржливото управување со природните ресурси, како и рециклирање на отпадот;
3. Реализација на Акциониот план за технологијата за животната средина со цел за валоризација на технолошките потенцијали во животната средина и намалување на притисоците кои ги оптоваруваат природните ресурси со цел за подобрување на квалитетот на животот на европските граѓани стимулирајќи ги во меѓувреме конкурентноста и економскиот развој.
4. Развивање на „Мрежата 2000“ за заштита на европскиот биодиверзитет, како и за реализација на акциониот план за биодиверзитет.⁵⁰

Од ова се гледа дека политиките за заштита на животната средина ја имаат карактеристиката на трансверзалност, ако се има свест за „транснационалните“ и „транс-секторските“ димензии на феномените на уништувањето на животната средина. Во оваа смисла „чувствителноста на животната средина“ т.е. неподносливоста на нејзиното уништување, како и истражувањето инструменти за негово спротивставување станува основна компонента за анализирање на „неодржливоста“ на економско – социјалниот развој на начин како ќе се реализира во последните децении на планетата Земја.

⁵⁰ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 17
Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

Слика 3, приказ на загадувањето од емисиите на јаглерод диоксидот

2. Европски политики за животна средина и нивните инструменти и цели

Истражувањето на условите за одржлив развој на европско и на интернационално ниво не се заснова на постоечки претпоставки. Уништувањето на животната средина не произлегува од анонимни автоматизми, туку од јасен избор на конкретни однесувања.

Меѓусебната зависност на животната средина и економијата, и механизмите кои го регулираат тој однос, кој полека прераснува во однос на испреплетеност, не би можел да се објасни, ако претходно не се направи еден краток преглед на европските политики за животната средина со нивните инструменти и цели, а последователно и секторските политики за животна средина и економските елементи како нивен составен дел.

По проширувањето на Унијата во 2004 тата година, политиката и активностите за животната средина добија нов правец. Последните проширувања на Европската Унија, од 2004 г. и 2007 г. (Романија и Бугарија), генерално предизвикаа значителни промени во економските и во социјалните политики, како со суштински иновации така и со забрзување на тековните еволуции. Промените се особено значајни ако се има предвид дека се до седумдесеттите години европските земји се развиваа без да водат сметка за еколошките последици на сопствениот индустриски развој. Но, во моментот кога негативните последици и влијанија станаа повеќе од евидентни, земјите на Унијата одлучија дека најдобро е да се решаваат на ниво на Унијата. Во суштина секоја земја членка која унилатерално би преземала рестриктивни мерки на национално ниво од областа на животната средина, сопствените компании би ги

ставила во незавидна, отежнувачка положба. Само за потсетување во еволуцијата на воведувањето на еколошката политика, или поточно политика за заштита и унапредување на животната средина, истото веќе се случуваше на т.н. „зелени земји“ или поразвиените земји членки, како Германија, Данска, Холандија и други.⁵¹ Токму поради тоа тие и се јавија како земји лидери, правејќи притисок за легализирање и уште поважно, имплементирање на мерките за заштита на животната средина. Во последните децении политиката за заштита и за унапредување на животната средина доживува прогресивен развој. Во моментот се` уште е во тек „Шестата акциона програма за заштита на животната средина“ која ќе трае до 2012 година, дополнета со „Ревизија на средниот период“ во 2006 година. Актуелната политика за заштита на животната средина е заснована на три принципи и укажува на постигнување различни тематски специфични цели кои треба да се постигнат преку соодветни активности. Ваквите активности, за да можат да постигнат успех, треба да бидат интегрирани во другите политики кои се однесуваат на различни економски сектори, истовремено почитувајќи ги трите споменати принципи:

- *Принцип на превенција*: ја афирмира неопходноста од делување во изворот на проблемите на животната средина со превентивно делување, да се избегнат или барем да се намалат негативните ефекти, веќе во изворот;

- *Принцип на одговорност*: оној кој предизвикува штета врз животната средина во различни фази на производството, треба да го понесе и товарот на соодветен надомест. Тоа е принципот: „кој загадува – тој и плаќа“ со кој се бара загадувачот да ги преземе на свој товар трошоците за животната средина „интернализирајќи ги“;

- *Принцип на претпазливост*: кога постои серија закани од непоправливи штети, треба да се делува со превентивни мерки во поглед на уништување на животната средина и покрај тоа што не постои сигурност дека ќе настане штета.⁵²

Во моментот девет сектори ја интегрирале политиката за заштита на животната средина во сопствената политика и тоа: аграрната, транспортната и енергетската политика, потоа индустриската, меѓународна соработка и развој, внатрешен пазар, економски работи, надворешни односи и риболов.

⁵¹ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 20
Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

⁵² Idem, стр. 20;

Со Лисабонската стратегија од 2000 година, Унијата се залага за трансформација на Европа во подинамична и поконкурентна економија на светот. Актуелната политика за животна средина утврдена во Гетеборг 2011 година има за цел да ја хармонизира легислативата која се однесува на заштита на животна средина со меѓународните договори на кои Унијата им пристапила. Политиката за животна средина покрај тоа што поттикнува иновации, влијае и врз создавањето нови пазари и зголемување на конкурентноста преку поголема ефикасност при употребата на ресурсите, придонесувајќи истовремено за реализација на двете цели. Компаниите од различни економски сектори, пред сè хемиската и преработувачката индустрија поставуваат пречки при хармонизација на целите на политиката за животна средина со економските цели, истакнувајќи ги пред сè тешкотиите да се постигне задоволувачка конкурентност на компаниите кои ги применуваат „скапите“ мерки за животна средина.

Се потврдува дека не учеството на САД во Протоколот од Кјото овозможува конкурентна предност на американската индустрија. Поради тоа Унијата има неопходност да предложи стимулативни инструменти со цел промоција на употребата на еколошки техники без негативно влијание врз конкурентноста од страна на европските компании. Од проширувањето во 2004 година на 25 земји членки и 27 членки во 2007 година, е очигледно дека поради мултиплицираноста на загадувачките активности и интракцијата на различните форми на уништување на животната средина, како и разноликоста на причините на актерите на самото уништување, заштитата на животната средина во ЕУ се јавува како едно од најсериозните прашања и проблеми за да може да се смета ексклузивна надлежност на „екологистите“ и техничките експерти во борба против загадувањето т.е. оние кои работат исклучиво на прочистувањето.

Политиката за животна средина во согласност со главните теми за животна средина во агендата на државите и меѓународните организации треба да придонесе во постигнување на следните цели:

***Совладување на климатските промени:** Употребата на фосилните горива во електричните централи, во патниот и во авионскиот сообраќај, депониите, производствените процеси во многу индустрии генерираат емисии на гасови кои се одговорни за климатските промени (гасови со ефект на стаклена градина). Во

согласност со неодамнешните научни истражувања, климатските промени се циклична нормална појава. Но, истите истражувања укажуваат на огромното влијание на потешките облици како и нивното забрзано делување поттикнато од човековите активности, особено последните педесетина години. Климатските промени доведуваат до изместување на природните текови многу брзо и на непоправлив начин менувајќи, па дури доведувајќи и до тотално исчезнување на одредени видови на растителниот и на животинскиот свет, а со тоа менувајќи ги и условите за живот и делување на човекот.

Со Протоколот од Кјото,⁵³ (како и дополненијата со А Copenhagen Climate Agreement, ноември 2009 и Договорите од Канкун, декември 2010, Мексико),⁵⁴ Европската Унија се обврзува на смалување на емисијата на штетните гасови (со ефект на стаклена градина) за најмалку 5% за периодот од 2008 до 2012 година во однос на 1990 година.⁵⁵

***Заштита на природата и управување со природните ресурси:** Европската Унија претставува една широка лепенка на различни природни средини, биодиверзитет, како во однос на флората така и во однос на фауната кои насекаде се во опасност. Начините на користењето на почвата, на морето, предизвикаа зголемување на загадувањето и опасност од поплави и суши. Регенеративниот капацитет на природата се повеќе се намалува: растенијата, животинскиот свет, микроорганизмите, се под закана на целосно исчезнување. Тоа укажува и покажува на неопходноста од биодиверзитетот за нашиот опстанок. Во суштина станува збор за заштита, но истовремено и управување со природата на начин одржлив и за идните генерации, имајќи предвид дека природните ресурси не се неисцрпни.⁵⁶

***Управување со различни видови отпад:** Третирањето на отпадот честопати создава опасни загадувања не само по животната средина туку и директно по здравјето на човекот. Депониите зафаќаат скапоцени земјишта, ја загадуваат водата,

⁵³ Фристон Д. & Стрек Ч., Правни аспекти од имплементацијата на механизмите на Протоколот од Кјото - Freestone D. & Streck Ch. (2005), *Legal Aspects of the Implementing the Kyoto Protocol Mechanisms*, Oxford University Press.

⁵⁴ <http://staging.pewclimate.org/international/copenhagen-climate-agreement>
http://unfccc.int/meetings/cop_16/items/5571.php

⁵⁵ Со амбиции на намалување на емисиите за 30% во однос на 1990 година согласно Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 16 сеп. 2009, Брисел, COM (2009) 475/3;

⁵⁶ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, Querini G. (2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

почвата и воздухот и емитуваат стакленички гасови во атмосферата. Меѓу 2000 и 2020 година ЕУ има тенденција да намали 20% од отпадоците со целосно уништување. Приоритет сепак претставува превенцијата од создавање отпадоци, преку посовремени производствени линии и поддршка на барањата за еколошки производи, следена со рециклажа и обновување, т.е. нивно повторно користење. Само остатокот од отпадоците треба да биде согорен во безбедни услови со користење на најсовремени технологии, и притоа може да произведе и електрична енергија и тоа со намалено загадување. Во суштина неопходноста е барањето алтернативи за производство на производи со помалку сировини и што повеќе рециклирачки или обновлив материјал, што би значело помало „производство“ на отпад со финално третирање.

***Намалување на загадувањето на воздухот:** За да ги почитува обврските преземени со Протоколот од Кјото, ЕУ востанови една серија од мерки со цел намалување на емисиите на стакленички гасови. Воедно Унијата има намера дополнително да се ангажира за да подготви терен за меѓународните спогодби со пошироки зафаќања кои ги вклучуваат сите производствени сектори и поттикнуваат технолошки иновации.

***Заштита на биодиверзитетот:** Унијата покрај активностите за заштита на постоечкото се залага и за управување со територијата на одржлив начин, без понатамошно зафаќање во регенеративноста на природата. Особено за најважниот природен ресурс, водата, донесе норми со кои сите граѓани имаат право на пристап и право на водени ресурси со добар квалитет за соодветна цена, гарантирајќи континуитет во снабдувањето и забранувајќи прекумерна употреба во одредени сектори каде се согледува неодржливо прекумерно користење. Активностите за заштита на биодиверзитетот треба да бидат интегрирани во различни секторски политики кои треба да ги усвојат истите како сопствени цели за заштита на животната средина.

Обидите за усогласување на итните потреби за заштита на животната средина со основните цели на процесот на европската интеграција и трансверзалниот карактер на европската политика за животна средина, доведе до определување на одредени заеднички принципи за сите активности на Унијата во областа на

животната средина. Овие принципи генерално имаат за цел да ја изменат традиционалната поврзаност меѓу економскиот раст и поголемото загадување.⁵⁷

Со проширувањето од 2004 година, превладуваат две насоки:

1. Трошоците за уништување на животната средина со други зборови, уништувањето на природните ресурси и на животната средина – треба да бидат транспарентни. Треба да бидат прецизно определени во секоја фаза на производниот процес, од употребата па до конечното третирање на одредени производи. На тој начин се овозможува таквите трошоци да се вградат во пазарната цена на секое добро и услуга. Оваа постапка претставува вовед во практичната примена на принципот PPP (Polluter Pay Principle) т.е. примена на принципот: „кој загадува плаќа“. Ваквиот начин на плаќање на една одмерена казна, има превентивна функција, а воедно претставува и начин за собирање на финансиски средства за обновување на веќе уништената животна средина.

2. Се потврдува потребата од интегриран пристап за проценка на негативните влијанија врз животната средина, и тоа во два правца. Од една страна се јавува неопходноста да се избегне (поради почитувањето на одредени стандарди на квалитет на една компонента на животната средина, на пр. Водата), загадувањето на водите кое се трансформира на пример во загадување на атмосферата. Од друга страна пак, неопходно е проценката на влијанијата на животната средина да го има предвид целиот циклус на животот на производот, „life cycle assessment“ (LCA)⁵⁸, од производство до негово консумирање и целосно уништување. На пример, во трката да се најдат помалку штетни материјали во фазата на производството, истите предизвикуваат поголеми штети во последователните фази на употреба, уништување или евентуалната рециклажа на финалните производи.

Потврдата за потребата од трансверзалност на ЕУ политиката за животна средина пред се` значи дека, потребата од заштита на животната средина треба да биде проширена и на сите други цели на Унијата. Но, за да се избегне ризикот „еколошкиот интегрализам“ да остане само во рамките на нереалното, на политички план не треба да се потцени феноменот на „повратниот ефект“ на трансверзалноста.

⁵⁷ Куерини П., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.39, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

⁵⁸ Проценка на животниот циклус на производот ;

Неодминливо е политиките за животна средина да бидат под влијание на општите превладувачки стратешки ориентации во рамките на ЕУ.

Влијанието на политиките за животна средина врз пазарот на труд

Европа како протагонист на проект кој е во можност да му обезбеди надеж и продуктивна енергија на човештвото, се повеќе личи на митот за Прометеј во окови, со оглед дека истата Европа не е во можност да ги конкретизира своите можности поради ограничувања наметнати од надворешните услови. Анализите на овие услови, кои се од технолошка, политичка, културна и дефинитивно идеолошка природа, без нивно третирање, би биле површни и паушални за да може да се прикаже „немоќта на Европа“ во хегемонијата, на сега веќе планетарната верзија на англосаксонскиот капиталистички систем.⁵⁹

Огромните потенцијали кои Европа не успева да ги реализира, ниту во корист на сопствена добросостојба, ниту пак во корист на целокупното човештво, се однесуваат практично на сите модерни производствени фактори: човековите ресурси, технологијата и заштедата.

Проблемот на Европа не е недостигот на таквите производни фактори, туку неспособноста на економскиот систем за нивно ефикасно вклучување во производните процеси.

Во однос на човековите ресурси, Европа троши огромни средства на јавната администрација кои управуваат со социјалните служби, особено здравствениот и пензискиот систем. Тоа расфрлување има свое објаснување во условите на одделни земји, а националната парцелизираност на финансиските пазари и несигурноста на иднината на монетраните, фискални и социјални проблеми, одлучувачки го сопира процесот на акумулација.

Што се однесува до ресурсите поврзани со научниот и технолошки прогрес, Европа го чувствува комплексот на талкање зад САД и Јапонија. Несоодветноста на превладувачките технологии во Европа во голем дел произлегуваат од цените на производните фактори на кои им се наметнува меѓународната конкуренција.

⁵⁹ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, страна 45, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*;

Особено фактот на висока цена на „работната сила“ во Европа е определено од социјалниот дамлинг од некои азиски земји, кои се извознички на производи со високи технологии и дамлинг цена на работната сила. Исто така и фактот на т.н. дива мобилност и ниското ниво на социјална сигурност во САД и Јапонија во однос на Европа, има дополнително депресивно влијание во поглед на вработеноста. Развојот на производството е приоритетна цел со тенденција на ублажување на невработеноста и проширување на квотите на пазарот одржани од европските компании на меѓународно ниво. Ваквата стратегија има две пречки: *прво* одржување на јавниот дефицит во граници компатибилни со Договорот од Мастрихт и *второ*: зголемување на трошоците на производство кои европските производи ги прави неконкурентни на светскиот пазар. Причините за последната пречка се од технолошка природа: честопати технолошките иновации се во правец на „labor saving“, т.е. заштеда во работна сила, така што инвестирањето во иновации, барем за краткорочни и среднорочни периоди предизвикува зголемување наместо намалување на невработеноста.

За да се ублажат ваквите ефекти, новата компонента за заштита на животна средина за „нов социјален договор“ предлага стимулирање на инвестициите за заштита и вреднување на животната средина кои имаат двојна позитивна карактеристика. Од една страна таквите зелени инвестиции резултираат со висок сооднос „труд/капитал“ , доколку можат да се изведат со релативно скромни материјали (машинерија, енергија); а од друга страна овозможуваат производство на добра и услуги алтернативни на оние кои се типични за потрошувачко општество, со заштеда на јавните трошоци (здравство, несреќи, реставрација на животната средина) како и за традиционалните европски увози на сировини, енергетски извори итн.⁶⁰ Посебно треба да се истакне дека зголемената компатибилност меѓу порастот на вработувањето и заштитата на животната средина зависи не само од промените на економските избори во технологијата и потрошувачката, туку и од социјалните: особено во организацијата на работата и намената на слободното време.

Нови специјализации. Како на техничко, така и на економско социјалното поле, наместо да се бараат нови автономни професии, специјализацијата на полето

⁶⁰Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 45, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

на заштита на животната средина во голема мера е соодветна со традиционалните професии. Во овој домен ориентацијата треба да биде во правец на организирање обуки на сите нивоа.

Заштита на здравјето. Искуството од последните децении во Европската индустрија покажува дека чувствителноста на полето на животната средина во фабриката е предвесник на појавата на анологна чувствителност во остатокот на граѓанското општество. Превенцијата на штетите по здравјето на работниците од хемиската индустрија, енергетската и сите други дејности со висок ризик од катастрофи, ја сочинуваат првата валидна бариера за заштита на природната животна средина од огромните и неповратни штети. Сепак односот меѓу квалитетот на природната животна средина и здравјето на граѓаните останува високо проблематичен предмет на бројни проекти на истражување финансирани од Европската Унија.

Намалување на работното време. Технолошкиот прогрес во производството овозможува предности, во смисла на ефикасност, што станува се` потешко од аспект на редистрибуцијата во форма на материјални добра и услуги. Во земјите со висок приход, заситеноста со материјални добра, како и неодржливоста на животната средина во услови на традиционална потрошувачка, во голем број случаи неизбежно е еден дел од погодностите кои произлегуваат од зголемената продуктивност да биде понуден на работниците под слоганот „повеќе слободно време“. Оваа неопходност меѓутоа се реализира во најголем дел не со намалување на работното време (од 40 часа работно време во неделата на 38, па потоа на 35), туку промена на работното време со време за други дејности: обуки, доброволни активности, меѓународна соработка итн. Во овој контекст повисок степен на квалитет на животната средина претставува целта која треба да се постигне со реализацијата на екстра работните активности, а исто така и услов „слободното време“ да го направи попријатно.

Трошоци за работната сила. Надоместоците по основ на месечна плата се со тенденција на намалување, како од аспект на добросостојбата на работникот, така и како трошок за компанијата. Барем во земјите на ЕУ, дополнителниот раст на монетарниот надоместок кореспондира со намалување на степенот на раст на благосостојбата, но од друга страна расте корисноста од зголемување на слободното

време, особено ако е пријатно во заштитена и опремена животна средина. Од друга страна и за компаниите, во потесна смисла на зборот, важноста на трошокот за работната сила е во опаѓање пред новите карактеристики на технологијата и во однос на се` поголемото значење на флексибилноста на дебиروقратизацијата на пазарот на трудот. Овој тренд ќе биде уште повеќе нагласен со се` попрогресивното воведување на даноците за заштита и за унапредување на животната средина, а со цел казнување за користењето на природните ресурси и ресурсите во животната средина и се` поинтензивното користење на расположливата работна сила.

Новите иницијативи на политиката за заштита и унапредување на животната средина и создавањето на дополнителни работни места, одамна се предмет на спротивставени претпоставки. Спротивставеноста се однесува како на субјектите на новите вработувања, така и на нивните професионални карактеристики.

Во тековните дебати се појавува една серија документираны загрижености во однос на проблемите со обуките, кои би можеле да станат тесно грло и тешко надминливо, имајќи го предвид и недостатокот од финансиските средства.

Недостатокот од специфични професии не се однесува само на јавните претпријатија кои треба да ги реализираат предвидените активности за заштита на животната средина, туку и во приватниот сектор. Тука се појавува една силна побарувачка за човекови ресурси кои се во можност да ги реализираат новите стратегии во животната средина.

Во компаниите голем број специјализации се употребуваат за извршување дејности во правец на реализација на целите на полето за заштита на животната средина. Специјализациите окарактеризирани како „амбиентални“ се регистрирани меѓу техничарите за безбедност, контрола, рециклирање, додека со „помалку специфични амбиентални карактеристики“ се сметаат професиите со повисок степен на стручност како: инженери, хемичари, биолози. Што се однесува до високите функции во приватните компании, во сферата на управувањето и т.н. „топ менаџмент“, способностите и стручноста во рамките на политиката за заштита на животната средина се тешко забележливи, со оглед на тоа дека се однесуваат на широка лепеза функции: производство и воведување на пазарот нови еко-компатибилни производи, комуникација со надворешната социјална животна средина, намалување на влијанието врз животната средина нагоре - надолу преку

иновациите во процесот (life cycle assessment), поставување и користење (внатрешно, а особено надворешно) еколошки баланс и “еко-аудит“.⁶¹ Општо, карактеристично за побарувачката за стручни лица од областа на животната средина е една длабока фрактура, која се среќава како во јавниот така и во приватниот сектор.

Мошне значајно во овој поглед е да се потенцира дека работата во група е неопходно за соочување со оваа материја, што значи дека еден економист мора да соработува со инженерот, и обратно, дека способноста за дијалог и координација меѓу научните капацитети и останатите различни професии е апсолутен императив.

Без навлегување во материјата на организацијата на обуките како од страна на земјите членки, така и од Европската Унија, поточно Европската Комисија, се организираат разни стимулации за научни и техничко-технолошки истражувања, практични обуки преку разни програми, како: „Програма Живот“, особено потенцирана по проширувањето во 2004 година, Програма Brite – Euram II, која финансира проекти за истражување и експерименти на полето на индустриски технологии и нови материјали; Програма Stride, која финансира создавање на инфраструктура за научните истражувања во неповолните региони.⁶²

Заштитата на животната средина и комплетирање на единствениот пазар

Процесот на институционално и законодавно комплетирање на единствениот пазар на Унијата со проширувањето во 2004 година покажува карактеристики кои имаат големо значење за заштитата на животната средина.⁶³

Овој процес се однесува на финалните фази од хармонизацијата на три нивоа, и тоа: царинската хармонизација, информативната хармонизација и економско – финансиската хармонизација.⁶⁴

Царинска хармонизација. Појавата на проблемите на полето на заштитата на животната средина, особено во последните години, ја нагласи потребата од прецизирање на карактеристиките од еколошки аспект, како за суровините и

⁶¹ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.50, Querini G.(2007), La tutela dell’ambiente nell’Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

⁶² Idem, стр. 50;

⁶³ Јан Х. Јанс, Европско право за животна средина стр, 89, Jan H. Jans (1995), *European Environmental Law*, Kluwer Law International;

⁶⁴ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.57, Querini G.(2007), La tutela dell’ambiente nell’Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

енергијата, ризиците по животната средина, така и за начин на собирање и уништување на отпадоците. Сите видови стоки и услуги во слободното циркулирање треба да ги почитуваат овие карактеристики на „минимум стандарди за животната средина“, избегнувајќи ги забраните како изговор, а инспирирани од потребите за нетарифарен протекционизам. Слободното движење на стоки и услуги на територијата на Унијата без конкретно комплексно уредување може да поттикне користење и комерцијализација на отпадоци, како секундарни суровини. Поточно, некои измамници би можеле да ги прескокнат забраните за извоз на отпадоци, особено токсичните или штетните, пренесувајќи ги како материјали за рециклажа и како суровини за нивно повторно вклучување во производствените процеси. Опасноста од вакви активности се зголемува со проширувањето од 2004 година, имајќи предвид дека законодавството и имплементацијата во оваа материја кај новите земји членки ниту приближно не ги задоволуваат критериумите за заштита на животната средина.

Информативна хармонизација. Системот на управување со ресурсите на животната средина кој се потпира врз административно – бирократските контроли не покажува задоволувачки резултати. Актуелната доверба во пазарните механизми ја нагласува потребата од детално информирање на сите учесници во пазарната економија, како компаниите така и потрошувачите, врз основа на кои ќе ги донесат своите одлуки. Информативната транспарентност не може да биде наметната само со закон, туку треба да се довери и прошири на доброволна основа. Доброволноста и хармонизацијата се две неопходности кои воопшто не е лесно да се поврзат кога се однесува до комуникацијата за животната средина. Мерките издадени од Унијата, а особено оние кои се однесуваат на етикетите на стоките и одделни амбалажи и сертификацијата за животната средина како во билансите на компаниите така и за индивидуалните трговци, претставуваат значаен придонес во спроведувањето на двете неопходности.⁶⁵

Економско финансиска хармонизација. Потребата за заштита на природните ресурси и животната средина се појави во една понапредна фаза од интеграцијата. Токму поради тоа, таа од самиот почеток се регулира на ниво на Унијата. Комплетирањето на единствениот пазар бара координирана и кохерентна

⁶⁵ <http://www.eea.europa.eu/>

имплементација на ниво на сите Земји членки на Унијата. Системот на субвенции и давачки за заштита на животната средина, елабориран на ниво на Унијата со цел да ги поттикне компаниите и потрошувачите на „добро управување со животната средина“ треба да биде применет од националните и локалните власти така што ќе биде компатибилен со регулативата за слободно движење на стоки и услуги и со почитување на конкурентниот систем меѓу компаниите од различни земји на Унијата.

3. Секторски политики за животна средина

а) Заедничката аграрна политика и животната средина:

земјоделство, шумарство и рибарство⁶⁶

Во европската земјоделска политика во тек се иновативни тенденции кои се спротивставуваат на традиционалните структури. Станува збор за услови поврзани со глобализацијата која го зафати и овој сектор. Иновативните тенденции потекнуваат од посебните потреби на состојбите во Европа по проширувањето во 2004 година.

Се јавуваат два феномена кои се повеќе ја условуваат еволуцијата во земјоделскиот сектор на светско ниво, а поврзани со глобализацијата, поточно со интензивирањето на меѓународната размена на стоки, капитал и технологии.

Првиот феномен е создаден со зголемувањето на „вертикалната интеграција“ меѓу земјоделскиот сектор во потесна смисла и секторите „на врвот“ и „на дното“, т.е. хемискиот и машинскиот сектор како „input“ снабдувачи, и агроиндустријата како „output“ корисник. *Вториот феномен* пак е во тесна поврзаност со претходниот. Губењето на автономијата и моќта за договарање од страна на земјоделците, и тоа како на големите капиталистички компании така, пред се` и на малите земјоделски фарми со добавувачите и клиентите.

Не само во земјите во развој, туку и во земјите од Унијата улогата на земјоделските производители се сведува на една едноставна алка - најчесто најслабата, од еден долг агроиндустриски синџир кој „одлучува“ „што, како и за кого“ да се произведува. Во овој ланец каде големите дистрибутери имаат се` повеќе

⁶⁶ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.63, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

одлучувачка улога, функцијата на снабдување со земјоделски производи не зависи повеќе како во минатото од „независни варијабли“ (природни ресурси, клима, географска поставеност, традиција, културни навики итн.), туку се настојува да превладуваат комплексните и непредвидливи пазарни механизми, кои се надвор од контрола, а тогаш разбирливо и на земјоделците.

Глобалистичката тенденција го принудува европскиот земјоделски сектор на преземање мерки кои создаваат голем притисок меѓу нив, а воедно се и контрадикторни.⁶⁷ Пред се` неопходноста за намалување на традиционалните трошоци за производство обврзува на интензивно искористување на ресурси до кои се доаѓа полесно и се достапни. Присуството на нагласена конкуренција меѓу производителите на светско ниво, како и нивната слаба моќност да преговараат во рамките на агро индустрискиот ланец доведуваат до опаѓање на цените на агроиндустриските производи. Заработувачката на земјоделските компании зависи пред се` од можноста да произведуваат со ниски производствени трошоци. Ова се однесува првенствено на индустриските сировини и нивната карактеристика на посебна стока и прашањето за „еластичноста“ на нивната цена. На ваквата потреба за профит, калкулирана на традиционален начин, се спротивставува неопходноста да се овозможи еволуција на новите потреби поврзани со „новите недостатоци“ и „новите социјални потреби“ во европскиот земјоделски сектор. Со други зборови, се работи за процена на целокупните резултати од земјоделските активности од аспект на критериуми на чиста едноставна пресметка на трошоците и приливите со цените на пазарот. Кај трошоците, всушност, станува збор за интернизирање (затворање внатре), на жртвувањето на оние природни ресурси и ресурси од животната средина чии пазарни цени не се по соодветна мерка, на пример: водените ресурси, природната плодност на почвата, способноста на разни екосистеми на самоуништување (авторазградување) на отпадоците итн. За придобивки се сметаат создавањето јавни комуналии, кои не се директно на продажба на пазарот, но кои исто така имаат придонес во земјоделскиот сектор за добросостојбата на колективитетот: зачувување на зеленилото, хидро – геолошката рамнотежа, заштита на биодиверзитетот, итн.⁶⁸

⁶⁷ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.63, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

⁶⁸ Idem, стр.64;

Од оваа гледна точка во тек е трансформација на улогата на земјоделските фарми, особено оние со мали димензии, кои меѓу другото, се карактеристичниот елемент на човековото присуство во поголемиот дел од Европа.

Во новите насоки на заедничката земјоделска политика постојат реални обединувања и европски стратегии за заштита на животната средина. Во суштина, пронајдоците како правец на заедничките политики со цел за прилагодување на европското земјоделство во услови на „новите недостатоци во животната средина“, имаат голем позитивен придонес врз решенијата за специфичните проблеми во земјоделскиот сектор.

Последните децении „Заедничката аграрна политика“ е управувана од нови стратегии, кои имаат значајно влијание врз односот земјоделство и заштита на животната средина.⁶⁹

Новите стратегии ориентирани во правец на „одржлив развој“ се услов и за сите потсектори каде Заедничката аграрна политика има примена, и тоа:

Екстензивно одгледување во сточарството. Преплетувањето на економските и еколошките потреби поттикнува радикални измени и во начинот на одгледувањето на домашните животни, во користењето на природните сировини. Она што посебно се нагласува е зачувувањето на достоинството на домашните животни и избегнувањето интензивно одгледување што доведува до непотребно страдање на животните поради економска добивка, а воедно го загрозува и здравјето на луѓето.

Шумарство. Во Европската Унија од 25 држави, шумите зафаќаат 40% од вкупната територија. Зачувувањето на постојните шумски добра, пошумувањето на руралните зони и рационализацијата во користењето на шумските ресурси се цели со кои се испреплетуваат традиционалните економски мотиви, како земјоделските така и новите потреби за заштита на животната средина. За Европската Комисија главен предизвик на шумарската политика е пронаоѓањето правилна рамнотежа меѓу различните функции што ги имаат шумите:

1. Економската функција, преку производство на дрво како сировина за мебел, хартија, како и производство на енергија (биомаса);

⁶⁹ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 65, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

2. Еколошката функција, заштита на почвата и водите, ублажување на климатските промени и биодиверзитетот;
3. Социјалната функција, туризам и рекреативни активности.

Основна цел на Европската Унија за заштита на животната средина, превенцијата од пожари и природни катастрофи, покрај ублажувањето на климатските промени е проширувањето и подобрувањето на биомасата од шумско потекло преку пошумување на земјоделските површини и други површини соодветни за таа намена. Потребно е да се нагласи дека за разлика од останатите делови на Планетата, со шумите во земјите на Унијата се управува на одржлив начин.

Рибарство. Од 1983 година риболовната политика е составен дел на Заедничката аграрна политика, за подоцна да стане автономна. Таа има две основни карактеристики. Првата е додека земјоделството е врзано за територијата на производството, риболовот е се` повеќе мобилен, особено кога тоа се однесува на неколку најбарани видови (харинга, туна, сабјарка итн.). Втората е појавата на проблеми врзани со националниот суверенитет за риболовните места. Риболовот, како и земјоделството, до 2002 година беа охрабрувани во правец на експанзионистички производствени димензии, како изградба нови бродови со обезбедување софистицирана опрема.⁷⁰ Но, за разлика од земјоделството, кај риболовот постои ризик од исчезнување на некои видови. Секако дека риболовот е обновлив извор, но тој поради високата стапка на побарување и брзиот развој на технологиите на наоѓање и ловење на рибите, кои, меѓу другото, одат дури и до уништување на морските средини. На тој начин уловената количина ја надминува природната можност за регенерација на водените ресурси. Новата европска риболовна политика е со тенденција на намалување на риболовната флота на ниво компатибилно со ресурсите, а во меѓувреме се соочува со социјални проблеми на бројните риболовци кои се принудени на прекинување на риболовните активности. За интеграција на политиката за животна средина во риболовната политика се подготвува скратување на јавната помош за модернизација и обнова на флотите. Од оваа мерка единствено ќе бидат исклучени средствата за помош кои обезбедуваат

⁷⁰ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.71, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

поголема безбедност или квалитет на риболовот но без зголемувања на уловените количини.

б) Индустриско производство, рударство и градежништво

Различните видови индустриското производство имаат заедничка карактеристика во снабдувањето со сировини од природата и животната средина и преку обработка т.е. човековиот труд и технологијата ги трансформираат во два вида: во корисни производи и во отпадоци.

Карактеристика на индустриското производство од самиот почеток на процесите на европска интеграција е глобализацијата.⁷¹ Со овој термин се истакнува дека локализацијата на производствените капацитети не е повеќе врзана географски за дистрибуцијата ниту пак за материјалните ресурси, туку на слободен избор на претприемачите врз основа на можностите за профит. Светската глобализација на производството и на потрошувачката, се разбира, имаше позитивни ефекти на производственото ниво, а со тоа и на ефикасноста на европските претпријатија, но се соочи и со глобализација на влијанијата врз животната средина. Така овие феномени на користење на природните ресурси и загадувачките емисии на неодржлив начин за животната средина кои во пред индустрискиот период беа карактеристични на локално ниво, можеа да бидат санирани и на некој начин под контрола. Денеска истите имаат глобална карактеристика и без можност за враќање назад.

За намалување на влијанијата врз животната средина од различни индустриски активности, Европската Унија предлага сопствени законодавни и финансиски решенија базирајќи се на *принципот на трансверзалност* и *принципот на „животен циклус на производот“ (LCA)*. На тој начин усогласеноста со животната средина претставува обврска за сите европски секторски политики, а особено за оние директно поврзани со заштита на животната средина, како што се: заедничката аграрна политика, политиката за заштита на конкуренција, регионалната политика, енергетската политика, транспортната политика и други. Воведувањето на потребите

⁷¹ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.73, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli,;

за усогласување со животната средина во стратегијата за европската интеграција се остварува преку три правци:⁷²

1. Порационална употреба на производствените фактори преку воведување на технологии кои го сведуваат на минимум непотребното користење на ресурсите карактеризирани како ресурси со ограничени количини, како што се на пример водените ресурси, шумите и сл.
2. Интензивирање пренесување информации од истражувачките центри во врска со „чисти технологии“ на претпријатијата кои можат да ги употребат во улога на производители, или потрошувачи, кои се заинтересирани за т.н. еко-компатибилност на производите и на процесите.
3. Прогресивна хармонизација на националните нормативи кои треба да ги почитуваат минималните европски стандарди, но кои се разбира дека можат да резултираат и со повисок степен за заштита на животната средина.

Генералните проблеми на индустрискиот сектор во правец на намалување на прекумерното непотребно користење на ресурсите и на загадувачките емисии, се соочуваат со проблеми во заштитата на животната средина специфични за секој од потсекторите преку кои се артикулира европската индустрија.

Индустриското производство. Производствени сектори поврзани со ризиците за штети во животната средина се: секторите со примена на застарена технологија а и оние со висока технологија. Само ќе ги споменеме специфичноста на загадувањето и негативните влијанија врз животната средина од микроелектрониката која емитува загадувачки остатоци во форма на гас. Што се однесува до постарите индустрии, особено е одговорна текстилната за загадување на водите што понатаму повлекува други штетни влијанија поврзани со одводите.

Дури и оние сектори каде директно не се согледува нивното негативно влијание врз животната средина, но индиректно се одговорни за нејзиното загадување. На пример, компанија која произведува канцелариски матерјал, како тетратки, книги и материјал за пишување, се поставуваат две прашања: прво, во контекст на „животниот циклус“ на производот се поставува проблемот на влијанието врз животната средина од различните фази на производниот процес;

⁷² Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.75, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

второ, употребувајќи ги како чинители на производството: дрвото, пластиката, металите и мастилото, неопходно е да се сведе на минимум и користењето т.е. потрошувачката не само на суровините, туку и на енергијата и амбалажата, што значи намалување на количините на отпад, како и целосно негово уништување со воведување чисти технологии со кои емисиите се сведуваат на ниво на одржливи. За справување со хемиската индустрија пред неколку години Унијата ја донесе регулативата REACH⁷³, што значи регистрација, евалуација, одобрување и ограничување на хемиските состојки.

Рударска индустрија. Денеска во земјите на Унијата годишно се произведуваат повеќе од 400 милиони тони отпаден материјал кои произлегуваат од рударските активности. Оваа бројка претставува преку 20% од вкупно генерирани отпадоци во цела Европа, и притоа станува збор за најимпозантната категорија на отпадоци. Затоа е особено важно да се гарантира ускладување и безбедно отстранување за да не предизвика штета врз животната средина или пак управувањето со ваквиот отпад да биде во рамките на одржливоста.

Градежништво. Најрелевантна штета која оваа индустрија, вклучувајќи ја и изградбата на патната инфраструктура, аеродромите, пристаништата итн. – е токму несоодветната употреба на површината т.е. на почвата, кое е во директна конкуренција со земјоделските активности и заштита на природата. Друга карактеристика е дека во минатото при изградба се употребувани материјали кои не држат изолација во објектите каде се живее во услови на климатски екстреми. Како последица на ова енергетските системи трошат повеќе енергија и воедно загадуваат повеќе од она што е неопходно доколку објектите биле поквалитетно градени од аспект на заштита на животната средина. Поради неефикасноста во градежништвото за услугите поврзани со објектите се троши скоро една третина од целокупните потреби за енергија во Европа.⁷⁴

⁷³Registration, Evaluation, Authorization and Restriction of Chemicals; Scott. J. (2007), *Chemicals Regulation, Law of the European Union*, Academy of European Law Eighteen Session, European University Institute.

⁷⁴ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 79, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

**в) Животната средина и индустријата:
предизвиците по проширувањето од 2004 и 2007 година**

Имајќи предвид дека последната деценија бројни европски региони беа погодени од „деиндустријализацијата“, индустрискиот сектор и натаму останува столб на Унијата. Затоа е особено важно нејзино насочување во правец на еко одржливост во целост, што би требало да даде придонес во намалување на негативните влијанија врз животната средина. И во овој случај, начин на постигнување на споменатите цели е високата технологија, т.е. „чисти технологии“, вертикално поврзување, усогласување на производствените процеси, како и зголемување навременото и транспарентно пренесување на информациите за состојбите во животната средина во одделни структури.

Во суштина заштитата на животната средина е една од приоритетите цели во рамките на „Европската истражувачка политика“ и последната „Рамковна програма 2007/2013“.⁷⁵ Станува збор за промовирање нови технологии кои од една страна користат помалку природни ресурси, намалувајќи го со тоа загадувањето и опасностите по човековото здравје, а од друга страна, ја почитуваат обврската за економски придонес. Таканраечените чисти технологии се оние кои имаат низок „чинителен интензитет“ врз природните ресурси и животната средина и се сметаат за технологии кои уште повеќе треба да се афирмираат во иднина, како и да овозможат да бидат што повеќе достапни и до земјите во развој и сиромашните земји.⁷⁶ Унијата веќе има квота од една третина од чистите технологии произведени на светско ниво, а во постојан пораст е и нивната извозна квота.

Европска енергетска политика

Секако дека денес еден од клучните предизвици во рамките на Унијата е прашањето на снабдување со енергија. Последните години особено значително се интензивираа дебатите на ниво на Унијата поврзани со целите и инструментите на енергетската европска политика. Особено расте загриженоста предизвикана поради високите цени на нафтата и природниот гас. Воедно расте и загриженоста поради

⁷⁵ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 79, Директива Европска Комисија, од 16/02/2002,

Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

⁷⁶ Volume1, Nos. 3/4 (2007), *International Journal of Green Economics*, Inderscience Enterprises Ltd.

зависноста на Европа од овие суровини од неколку земји. Поврзано со ова е и порастот на емисиите на CO₂ и затоплувањето на планетата.

Со цел, на најадекватен начин да се соочи со проблемот, Унијата неколку предлози кои ги обедини во Стратегијата наречена 20/20/20, т.е. до 2020 година постигнување на следниве цели:

- намалување на емисиите на јаглерод диоксид (CO₂) за 20% во однос на нивото од 1990 година;
- зголемување на енергетската ефикасност за 20% во однос на целокупната потрошувачка на енергија; и
- зголемување на квотата на енергија добиена од обновливите извори за 20% во целина.

И покрај тоа што овие цели беа потврдени и на Европскиот Совет одржан на 11 и 12 декември 2009 година, актуелната светска криза, падот на цената на нафтата, тензиите меѓу Русија и Украина поврзани со испораките на гас, би можеле да доведат до ревидирање на некои аспекти на европската енергетска политика. За да обезбеди сигурност во снабдувањето, Унијата покренува активности на внатрешен и на надворешен план. На внатрешен план усвојува бројни мерки со цел да ја задоволи побарувачката за енергија – поттикнувајќи на заштеда и на енергетска ефикасност и развивање на интерната понуда (не од увоз), особено преку обновливите извори на енергија.

На надворешен план пак, Унијата цели кон диверзификација во снабдувањето и намалување на зависноста на повеќето земји членки од еден производител, Русија, што особено се однесува на гасот. За да може да ги реализира овие цели, Унијата воспостави регионални дијалози со други земји.

Тешкотиите со кои се соочува Унијата се условени од недостаток на автентичен единствен енергетски пазар за што понатаму ќе стане збор. Комисијата направи огромни напори во правец на одвојување на производството и дистрибуцијата, што наиде на голем отпор кај некои земји членки, пред се Германија и Франција кои бараат помалку драстични мерки.

Европската енергетска политика е двојно поврзана со политиката за заштита на животната средина. Унијата силно ја поддржува неопходноста од воведување на

обврзувачките ограничувања на CO2 емисиите, дури и без соодветни обврзувања од таков вид за другите земји производители на загадувачки гасови.

Но, таа се соочува со голем проблем во своите редови поради високите амбиции на полето на заштитата на животната средина и индустрискиот развој. Индустрискиот сектор во земјите, членки на Унијата, е со став дека ваквиот начин на имплементација на мерките за заштита на животната средина можат да доведат до губење на конкурентната предност во корист на индустриите на земјите кои немаат вакви ограничувања. Тешката економска криза дополнително ги влошува состојбите, и тоа се одрази токму на широките одобрувања кои на состанокот на 11 и 12 декември 2009 година, Европскиот врв од ги овозможи на индустријата во однос на емисиите на штетните гасови.⁷⁷

Управување со животната средина и традиционалните извори на енергија. Загадувањето, како резултат на употреба на различни видови извори на енергија, е предмет на дебата од самата појава на проблемите со заштитата на животната средина. Енергетскиот сектор има две карактеристики значајни за компатибилноста со животната средина. *Првата* е таа што енергијата е присутна и неопходна во секој сегмент од човековото живеење или постоење, од производство до потрошувачка. Во таа смисла „трансверзалноста“ на енергетските проблеми ја наметнува шпекулативната слика на „трансверзалноста“ на проблематиките во животната средина. *Втората* карактеристика е дека производствениот целокупен циклус е доста долг, имајќи предвид дека е составен од голем број различни фази. За различните енергетски извори (јаглен, нуклерен извор, итн) секоја од фазите на циклусот на добивање енергија може да има економско значење и влијание врз животната средина со различно тежиште.

Енергетската стратегија на Унијата во основа е насочена во правец на три основни цели во комбинација, кои инаку меѓусебно се конфликтни, а тоа е: автономија, безбедност и економичност во снабдувањето на енергијата.⁷⁸

Автономност. Првата енергетска криза по Втората светска војна во седумдесеттите години (сега веќе во минатиот век) ја потенцира ранливоста на

⁷⁷ Ариана Чеки, Енергетска политика на Европската Унија, - Arianna Checchi, (2009), *La politica energetica dell'Unione Europea*, Servizio Studi, Senato della Repubblica;

⁷⁸ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.81, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

Унијата која во голем степен е зависна од увоз на енергија. Таквата зависност е во пораст и се претпоставува дека доколку Унијата не стане поконкурентна потпирајќи се на сопствено производство за период од 20 – 30 години, скоро 70% од енергетските потреби ќе бидат задоволувани од увоз, со тоа што еден добар дел доаѓаат од земји каде е карактеристична висока политичка нестабилност.

Безбедност. Користењето на енергијата од страна на семејствата и компаниите претставува одлучувачки елемент за квалитетот на животната средина, разбрана како во правец на зачувување на еколошката рамнотежа, така и на контролата на негативните влијанија врз човековото здравје. Ваквата свесност за штетното влијание врз животната средина и здравјето на луѓето од употребата на различни енергетски извори, наметнува вклучување на трошоците кои се поврзани со уништувањето на животната средина, а соодветно на направениот избор за енергетски извор. Основен инструмент на ваквиот процес на интернизација се еко-таксите, кога цената е зголемена за износ на данок пропорционален со штетата врз животната средина, кој зависи од изборот на енергетскиот извор. Таа има за цел да влијае на измената во однесувањето на корисниците, што би требало да резултира со симултана компатибилност и економска рационалност и со безбедност во смисла на намалување на ризиците за здравјето и еколошката рамнотежа. Но, при енергетскиот избор, државата треба да има огромна улога со предвидување на достапни стимулации и едноставни за реализирање, предвидувајќи и применувајќи ги олеснувањата, избегнувајќи ги административните замки. Со еден збор владеење на правото.

Економичност на енергетски извор. Корисноста на еден енергетски извор при употребата во домаќинствата, како и во производствените капацитети треба да биде поголема од цената по која таа е набавена на пазарот. Што се однесува до изборот на компаниите, глобализацијата на размена на стоки и услуги не овозможува вклучување на трошоци за животна средина надвор од можностите на европските компании. Тие, треба да бидат конкурентни на светскиот пазар на производите кои доаѓаат од земји, особено сиромашните, во кои не постои ригорозна политика за заштита на животните средина, но не можат да ги оптоварат цените со дополнителните еко-давачки. И во овој случај едно од можните решенија за компатибилната проблематика меѓу различните цели: автономност, безбедност и

економичност во снабдувањето со енергија, веќе го споменав, се чистите технологии. Со нивната примена покрај намалувањето на негативното влијание врз животната средина, исто така овозможуваат и големи енергетски заштеди како и рециклирање на оној дел од енергијата која резултира деградираност на крајот од производствениот циклус. Позитивните резултати во правец на економично користење на енергијата, како од страна на домаќинствата, така и од производството, може да има усвојувањето на одредени мерки кои ќе придонесат за измена на однесувањето на корисниците на енергијата. Такви повеќекратни мерки на „долги патеки“ би биле: еко – таксите, кои би се разликувале во процентот т.е. износот во зависност од влијанието врз животната средина од различни извори на енергија; стимулации за научни и технолошки истражувања; усогласување на тарифите и цените; активни мерки во правец на „дисциплинирање“ на големите потрошувачи на енергија, како во производствен контекст, така и во рамките на домаќинствата.

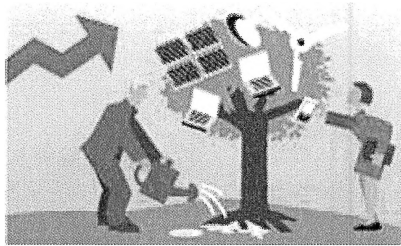
Комплетирање на единствениот енергетски пазар. За да може да ја имплементира легислативата донесена во областа на животната средина, неопходна е унификација на енергетскиот пазар на ниво на Унијата. Тој е се` уште е поделен на ниво на национални дистрибутивни мрежи, кои во многу случаи се управувани од јавни претпријатија на монополистички начин. Поголема кохезија на ниво на Унијата, може да биде остварена со реализација на големи заеднички проекти кои се однесуваат како на иницијативите за научни и технолошки истражувања, така и на флексибилните и меѓусебно поврзаните дистрибутивни мрежи, како во поглед на наднационалните системи за управување и рециклирање на енергетските отпадоци. Многу важен придонес на ова поле може да биде постигнат преку хармонизацијата на законодавството кое се однесува на јавните тендери за реализација на енергетските инфраструктури, како и хармонизација на критериумите за определување на националните тарифи и еко – такси.

*Известување и одговорност за животната средина*⁷⁹. Енергетската умереност и трезвеност е фундаментална компонента на еко компатибилноста во секоја производствена активност, поради што сите инструменти за информирање во животната средина за превентивна контрола како VIA (Valutazione Impatto

⁷⁹ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.85, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

Ambientale)⁸⁰ или како завршна контрола, на пример: EMAS⁸¹ и Eco-label⁸² или биланс во животната средина. Овие мерки треба да ја потврдат службено (со поголем авторитет и поригорозна примена во иднина) чувствителноста на компаниите за заштита на животната средина.

з) Обновливи извори на енергија.

Слика 5, приказ на изворите на обновливата или т.н. чиста енергија

Имајќи го предвид искуството од состојбите во областа на традиционалните извори на енергија евидентна е неопходноста од усогласени политики, барем кога се однесува на обновливите извори на енергија, оние кои се разликуваат од јагленоводород, јаглен и нуклеарна енергија и кои се нарекуваат не традиционални, поточно обновливи или алтернативни извори на енергија. Ваквите извори се бројни и многу различни во својата појавна форма, иако имаат заедничко потекло, на пример во светлината и во топлината кои доаѓаат од сонцето. Овие извори можат да бидат разликувани како: ветерна енергија, соларна енергија, енергија добиена од согорување на биомаса, енергија која се добива од морињата (бранови, плима и осека, температурата на водата), геотермалната енергија добиена со искористување на топлината на длабинските слоеви на почвата.⁸³

Обновливите извори на енергија се еден од приоритетите на Европската енергетска стратегија, со оглед на фактот дека тие (иако со многу мал процент во моментот) го надополнуваат снабдувањето со електрична енергија. Воедно имаат

⁸⁰ EIA – Environmental Impact Assessment – Проценка на Влијание врз Животната Средина; проценка на позитивното или негативно влијание што предложен проект би можел да го има врз животната средина од природен, социјален и економски аспект.

⁸¹ EMAS – Eco – Management Audit – Scheme – инструмент на управување за компаниите и други организации за евалуација, известување и подобрување на перформансите на полето на животната средина.

⁸² Eco-label – обележувачки систем за храна и други потрошувачки производи, на доброволна основа, но со тенденција на задолжителност како во Северна Америка.

⁸³ Commission of the European Communities, *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, Green Paper, SEC (2006) 317;

огромно значење и во политиката за заштита на животната средина, поради намаленото емитување на загадувачки емисии гасови, а истовремено придонесуваат и во почитувањето на принципот на одржлив развој. Дополнителни позитивни карактеристики на производството на енергија од овие извори се поврзани со економијата; создаваат нови работни места на локално ниво (затоа проектите поврзани со обновливи извори на енергија на пример во Италија се финансиски поттикнати од Агенцијата за вработување); придонесува во безбедноста на снабдувањето и можноста побрзо остварување на целите од Протоколот од Кјото. Зголемувањето на производството на енергија од обновливи извори на енергија е значаен дел од пакетот мерки предвидени со Протоколот од Кјото до 2012 година, кој би требало да биде продолжен со одредени измени со Договорот од Канкун од декември 2010 година, по средбата во Копенхаген една година претходно.

Од различните видови на обновливи извори енергија, посебно место во Унијата има *ветерната енергија*,⁸⁴ која може да биде произведена како со системи поставени на земјишна поддршка, така и off-shore системи, поставени на пристанишни платформи. Од вкупната енергија од обновливи извори, ветерната енергија во 1990 година на светско ниво учествува со 8,61% , а предвидувањата до 2050 година е да се зголеми од 25% до 55% од вкупните обновливи извори на енергија.⁸⁵ Понатамошната експанзија на добивање на ветерната енергија зависи од повеќе елементи, тешко предвидливи на светско ниво: цената на нафтата, динамиката на технолошкиот прогрес (особено кога се однесува на off-shore системите) и степенот на почитување на нормативата од областа на животната средина. Активностите на Унијата во правец на поттикнување на научно-технолошките истражувања и ефективното воведување во граѓанската и производствената потрошувачка на различни не традиционални енергетски извори произлегуваат од сознанијата за предностите кои Европа може да ги добие во смисла на автономија и на безбедност. Фундаментален факт е информирањето на потрошувачите и претприемачите за екстремно позитивниот однос, трошоци – придобивки, како и за периодот на амортизација , некогаш многу краток (помалку и од една година), кога станува збор за енергетска ефикасност. За таа цел, на ниво на

⁸⁴ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 87, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

⁸⁵ Idem, стр. 87;

Унијата, се подготвуваат едноставни инструменти за проценка на ризиците на проектите, како мануелни така и информатички програми за анализа на односот на животниот циклус и енергетска проценка на инвестициите. Во секој случај она што може да се каже за вклучување на алтернативните извори на енергија е дека нивното пошироко вклучување е се` уште лимитирано поради нивната недоволна економичност, со оглед дека трошокот за нив генерално е значително поголем од трошокот за енергија добиена од традиционалните извори на енергија. Треба да се има предвид дека економичноста на различни енергетски извори не е ниту објективно ниту статично потребно својство: тоа зависи од појдовниот елемент, кој вообичаено е цената на нафтата, која историски е променлива. Имајќи предвид дека границите за брзо и ефикасно управување во однос на снабдувањето и дистрибуцијата на енергија се ограничени, неопходно е да се рационализира користењето на расположливата енергија, преку создавање нови капацитети или подобрувајќи ја нејзината трансмисијата и дистрибуцијата. Во врска со цената на енергијата, поточно системите за проценка на енергија од алтернативни извори, од аспект на динамиката, еволуцијата на технологијата игра одлучувачка улога врз трошоците и врз цените кои се однесуваат на различните извори на енергија. Во врска со ова, основно е да се истакне дека двете варијабли: цената на нафтата и енергетските технологии, претежно се контролирани од центрите на моќ, политички, економски и финансиски, кои се наоѓаат надвор од Европската Унија.⁸⁶

***Мобилноста и заштитата на животната средина
и транспортниот сектор и туризмот***

Зголемувањето на мобилноста на производите и на производните фактори е еден од позначајните феномени на глобализацијата во првата деценија на XXI век. Проблемот на управување во глобалистички размени се однесува на увоз – извоз на производи, мобилност на луѓе, на финансиска мобилност и пренос на технологии. Во едно вакво комплексно и конфликтно сценарио од многу аспекти, последните години особено значење има зголемувањето на движењето на луѓето, кое во најголем дел се должи на туристичките патувања во рамките на Унијата. Се поставува

⁸⁶ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.89, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

прашањето, дали во еден проект на „управување“ во правец на „одржлива животна средина“ е можно да се вклучи изградба на нови инфраструктурни објекти, прилив на туристи, построги мерки за заштита на животната средина и културното наследство?⁸⁷

Во овој контекст се поставува проблемот на дејствувањето на Унијата во правец на „одржлива мобилност“ во *транспортниот и туристичкиот* сектор. Од самиот почеток на европската интеграција изградбата на инфраструктурата беше еден од значајните поставени цели, за да може да се реализираат основните постулати на Европската Заедница, а тоа е проток на луѓе, на стока и на капитал. Економската, социјалната и културната интеграција на Европа е можна само со градење на услови за нивна реализација. Интензивирањето на мобилноста и дополнителното нејзино олеснување има позитивни влијанија врз економскиот систем од различни причини, познати на економистите; од една страна може да се реализира конкретна специјализација внатре во самата Унија, заснована на „теорија на споредбени трошоци“ и врз принципот „trade creation“; од друга страна, производствените единици можат да ги намалат трошоците на добрата и услугите кои ќе бидат понудени на широкиот заеднички пазар благодарение на функционирањето на скалеста економија, како во фазите на производството така и во фазата на комерцијализацијата. И покрај значителните инвестиции во овој сектор со цел подобрување и унапредување на инфраструктурните мрежи, финансирани со средства на Унијата, остануваат уште многу проблеми кои треба да бидат решени во транспортниот сектор. Остануваат веќе доста познатите проблеми на „вертикално поврзување“ на Северот и Југот на Европа, новите членки на Унијата, како и Третите земји од медитеранскиот басен. Имајќи предвид дека транспортниот сектор е многу значаен услов за унификација на пазарот, во различни производствени сектори во тек се суштински измени, не само во правец на примена на технолошки иновации туку и активности за социјална заштита и заштита на животната средина кои имаат значајна улога во развојот на транспортните инфраструктури. Показателите од Еуростат и податоците од 2005 година иако можеби изненадувачки и контрадикторни со аргументите на подржувачите на „големи дела“, покажуваат намалување на односот

⁸⁷ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.89, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

меѓу тоните стока по километар и БДП, пресметувани од 1997 до 2002 година.⁸⁸ Она што е карактеристично е што тој однос е во зголемување во земјите со понизок економски развој, како на пример во Шпанија, а земјите кои што туку се приклучија на Унијата покажуваат уште повисок индекс на развој. Како што истакнува Tamburrino⁸⁹: „во целина се јавува една јасна и значајна тенденција : во процесот на економскиот развој, во прв момент , квантитетот на транспортот на стока тежнее кон зголемување дури и побрзо од БДП. Но, кога економијата ќе достигне повисоко ниво, зголемувањето на транспортот станува се` помалку чувствителен. Така односот меѓу транспортот на стока и БДП почнува да се намалува. Конечно динамиката на транспортот се ослободува од онаа на развојот („de-linking“). Бидејќи транспортниот сектор е со висок интензитет на употреба на ресурси од животната средина – земјиште, енергија, бучава итн. – тежнеењето во правец на ослободување би требало да биде сметан за позитивен момент од аспект на одржливоста на животната средина. Ова ја зајакнува позицијата на оние кои сметаат дека приоритет на стратегијата на Унијата во транспортниот сектор не се инвестициите за изградба на нови инфраструктури, туку реконструкција и порационална употреба на постоечките мрежи. И како и во поголем број други земји со пазарна економија и во ЕУ, економскиот раст донесе реконструкција во секторот во корист на индивидуалниот транспорт, особено автомобилскиот. Поради тоа во последните години влијанијата на овој сектор во целина се негативни врз состојбата во животната средина.

Поврзано со негативните влијанија и нивното ставање под контрола на еден начин, се зборува за „одржливост на животната средина во транспортниот сектор“.⁹⁰ Овој поим како генерално, така и кога се однесува на мобилноста , а особено во туризмот, се карактеризира со двосмисленост. Постои двојна интерпретација на овој поим: од една страна *еколошка*, која се однесува на зачувување на рамнотежата меѓу сите компоненти на животната средина (флора, фауна, хидрогеолошки ресурси, панорамска клима, и др.) и од друга страна *антрополошка* која се однесува на истрајноста во уживањето во животната средина: во нејзините компоненти, пред се`

⁸⁸ Тамбурино А., Избор за Европска иднина надвор од заедничките места, стр. 12, Tamburrino A. (2006), Scelte per un futuro Europeo fuori dai luoghi comuni;

⁸⁹ Idem, стр. 12;

⁹⁰ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 95, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

природни, но и културни, за идните бранови туристи. За економистите е очигледна тесната поврзаност меѓу двете карактеристики, еколошката и антрополошката, на одржливоста на туристичките активности. Всушност, уништувањето, особено ако е од неповратен карактер за поранливите еколошки компоненти, пред сè зацртува затворање на развојот на туристичките активности со соодветни економски и социјални последици. Дополнително, од оваа состојба на ограничување и осиромашување, произлегува губењето на интерес, покрај финансиските и човечки ресурси, за зачувување и вреднување на ресурсите на животната средина коишто потенцијално се предмет на користење од страна на туристите. Интеракцијата меѓу деградацијата на животната средина и губењето на економската доходност е во основа добро познат феномен како „животен циклус“ на туристичките активности. Со текот на времето, побавно или побрзо, културните, природните и ресурсите на животната средина се просто „нападнати“ од туристи, неминовно туризмот преминува од „квалитетен“ во „масовен“ туризам.

Ваквата стратегија ориентирана во правец на „масовен туризам“ набргу доведува до соодветни последици, како економски така и последици по животната средина, негативни, се разбира на двете полиња.

Теоријата на „животен циклус“ на туристичките активности наоѓа бројни и точни потврдувања на емпириско ниво, како во различни региони на ЕУ, така пред сè во земјите во развој. Што се однесува до последните, со еколошки драматичен термин се истакнува дека „заштитата на животната средина е луксуз кој сиромашните не можат да си го дозволат“. На оваа тема, особено денес, би можело да се пишува уште многу, особено што т.н. одржлив туризам не е повеќе само утопистички избор ниту пак елитна привилегија како што била во минатото. Ред е да се спомене уште една карактеристика на овој сектор, а тоа е постоењето на дуализам и во оваа гранка на: традиционален и модерен туристички сектор. Овој феномен, добро познат во економската теорија која генерира нерамнотежности и конфликти од економска, социјална и културна природа меѓу капиталистичкиот модерен сектор од една страна - големите хотели, автомобилските, пристанишните и аеродромските инфраструктури, и од друга страна земјоделството, занаетчиството и услугите типични за еден сè уште традиционален економски систем. Се поставува прашањето за преземање дејства со кои ќе се надмине нерамнотежноста меѓу овие два вида

туристички сектора. Овие дејства треба да ги заменат хаотичните промоции на приватните иницијативи - честопати поттикнати повеќе од шпекулациите во градежништвото отколку од туристичките цели- со долгорочна стратегија на активно управување со економските, социјалните, културните и промените кои се однесуваат на животната средина. Затоа е неопходно новите финансиски инвестиции со ресурсите кои се на располагање на националните власти, а особено оние кои произлегуваат од странската помош, да бидат инвестирани со нови критериуми кои можат да се групираат како: критериум на ефикасност, критериум на социјална солидарност, критериум на еколошка одржливост.⁹¹

Заклучок од овој краток преглед е дека релевантно подобрување на приливи кои се остваруваат со прилив на странски туристи во Европската Унија, можат да бидат постигнати само со квалитетен туризам.

⁹¹ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.99, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

III

Животната средина и економскиот систем – однос на меѓузависност

Општеството често пати се соочува со конфликт меѓу неопходноста од користење на суровините од животната средина за економски цели и желбата за зачувување на животната средина и подобрување на квалитетот на животот. Поради тоа предмет на дискусија е проблемот за социјално ефикасна дистрибуција на суровините при искористувањето и зачувувањето на животната средина.

Економските, како и сите други човекови активности се одвиваат во рамките на природната средина. Токму поради тоа меѓу економскиот систем и природната животна средина се востановува однос на меѓузависност, од кој произлегува начинот на кој економскиот систем влијае врз животната средина, и ограничувањата што животната средина ги поставува врз еволуцијата и експанзијата на економскиот систем.⁹² Обврските кон животната средина за кои економскиот систем треба да води сметка се определени од законите за термодинамика. *Првиот закон* за термодинамика е законот за очување на материјата. Согласно овој закон, материјата не може да биде ниту зголемена ниту уништена, туку само трансформирана: движењата на материјата од животната средина во економскиот систем се оние кои се враќаат од економскиот систем во животната средина, економскиот процес не може да направи ништо друго освен да ја трансформира материјата земена од животната средина за да ја врати повторно во животната средина, но во форма на отпадоци. Процесот на трансформација на материјата имплицира употреба на енергија дефинирана како „средство за да се заврши работата“. ⁹³Првиот закон за термодинамика потврдува дека и енергијата како и материјата не може да биде ниту создадена ниту уништена, туку само трансформирана. Ова не` доведува до *вториот закон* за термодинамика: дека во секоја трансформација се губи дел од енергијата во форма во која не може повеќе да биде употребана. За среќа животната средина постојано онадвор е снабдена со енергија во форма на соларна радијација и тоа овозможува живот. Поради тоа треба

⁹² Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр.13, Musu. I. (2000), Introduzione all'economia dell'ambiente, Il Mulino.

⁹³ Idem, стр.14;

да бидеме свесни дека можноста да создадеме нова енергија на планетата е ограничена од надворешните движења, како и од нашите можности за нејзино искористување.⁹⁴ Ова укажува на основната и најприземна поврзаност меѓу животната средина и економијата.

1. Економските функции на животната средина.

Животната средина претставува база на основни суровини за функционирање на економскиот систем. Економијата е дисциплина која го изучува индивидуалното однесување и социјалните односи кои определуваат на кој начин ќе бидат ангажирани недоволните ресурси меѓу алтернативните користења. Треба да се има предвид дека економијата го опфаќа целокупниот економски систем на една земја, работната сила, капиталот и земјишните ресурси, економските агенти кои социјално партиципираат во производството, размената, дистрибуцијата и потрошувачката на производи и услуги во земјата.

Применета економија е крајниот резултат на процес кој вклучува технолошка еволуција, историја и социјална организација, како и нивната географија, природните ресурси и екологијата како главни фактори. Овие фактори ја даваат содржината и ги поставуваат условите и параметрите во кои функционира економијата. Модерната економија познава четири сектори на економски активности:⁹⁵

- Примарниот сектор го вклучува исцрпувањето и производство на ресурсите, како на пример, пченка, јаглен, дрво и железо (рудар и рибар би биле работници од примарниот сектор);
- Секундарниот сектор вклучува трансформација на суровините и полупроизводите во готови производи, производството на автомобили, текстилот во облека итн;
- Терцијарниот сектор вклучува обезбедување услуги на потрошувачите и бизнисот, на пример банкарски услуги и други;
- Кварталниот сектор вклучува истражување и развој, неопходни за производството од природни ресурси.

Другите сектори ги вклучуваат јавниот или државен сектор, приватниот сектор и социјалниот сектор.

⁹⁴ Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр.15, Musu. I. (2000), Introduzione all'economia dell'ambiente, Il Mulino;

⁹⁵ Idem, стр. 15;

Недостатокот на суровини, т.е. фактот дека се потребни но истовремено нивната расположливост е квантитативно ограничена во однос на побарувачката е услов поради кој се зборува за економски суровини. Животната средина и природата воопшто, по дефиниција ги содржат економските суровини. Веќе споменавме дека некои суровини се јавуваат во форма на материја, како на пример минералите и фосилните горив, но и тие се на „крајни резерви“. Човекот единствено што може да стори е да ги користи што порационално се` до нивното целосно исцрпување. Ова се природни ресурси кои по својата природа се исцрпувачки. Но, мора да се нагласи разликата меѓу фосилните горива и минералите, согорувањето на првите е неповратен процес (ниту парцијална) во смисла на ненадоместливост,. Минералите пак употребувани во економските процеси можат барем делумно да бидат рециклирани. Ова значи дека за минералите постои можност за забавување на исцрпувањето преку рециклирањето, додека за фосилните горива тоа е невозможно.⁹⁶ Другите природни ресурси како водата, воздухот, шумите и животинскиот свет, дури и со нивното искористување можат да бидат обновени преку природните циклуси. Од аспект на термодинамиката, последната можна анализа во рамките на надворешните движења е соларната енергија. Во овој случај станува збор за обновливи или регенеративни ресурси на животната средина. Ако користењето на овие ресурси е пониско од капацитетите на нивното природно обновување нивното присуство може да се прошири. Ако пак користењето е еднакво со динамиката на капацитетот на обновливоста нивното складирање може да се одржува неограничено.⁹⁷ Во овој случај, како движењето на употребата, така и складирањето можат да бидат дефинирани како одржливи. Само ако употребата го надминува капацитетот на регенерирањето, тогаш за ресурсите постои опасност од исцрпување и во овој случај денешното обемно користење на овие ресурси мора во иднина да биде намалено. Природните ресурси, исцрпувачки и регенеративни поставуваат два вида економски проблеми: кај исцрпувачките ресурси се поставува прашањето за должината на нивното временско употребување и евентуално користење на минералите со можноста за рециклирање, за природните обновливи ресурси

⁹⁶ Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр.15, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino.

⁹⁷ Lawrence C. Christy, Charles E. Di Leva, Jonathan M. Lindsay, Patrice Talla Takoukam (2007), *Forest Law and Sustainable development, Law, Justice and development Series*, The World Bank Washington, DC.

проблемот се удвојува: од една страна соодветна употреба која не треба да биде поголема од одржливата, а од друга страна изборот на нивото на одржливо складирање. Исклучително важна економска функција на животната средина која произлегува од законот за зачувување на материјата е таа на складирање на отпадоците.⁹⁸ Производствените процеси и потрошувачката генерираат отпадоци кои треба да бидат „истоварени“ во животната средина. Загадувањето е придружен ефект на функцијата на складирање на отпадоците. Загадувањето се манифестира поспецифично како движење на емисии со загадувачки состав во атмосферата или во хидро басените или пак движење на вистински прав отпад. Загадувањето произведува негативни економски ефекти кои зависат од односот на движењето на загадувачките емисии и способноста за асимилација на таквите движења од страна на животната средина во која ќе бидат исфрлени. Негативниот ефект е во рамковни мерки ако движењето на емисиите не биде неутрализирано од процесите на природната асимилација. Доколку движењето на загадувачките емисии го надминува природниот капацитет за асимилирање на загадувачките состојки, тие се акумулираат во животната средина произведувајќи негативни ефекти. Покрај природните асимилациски процеси на загадувачките материји кои ги редуцираат негативните ефекти со тек на време, оваа неутрализација е покриена со нови загадувачки приливи. Ако ресурсите во животната средина се користат прекумерно од капацитетите за нивна регенерација и асимилација, постои опасност од нивно исцрпување со што животната средина во иднина нема да биде во можност да го снабдува економскиот систем со своите услуги. Ова доведува до судир меѓу искористувањето и зачувувањето на животната средина. Овој конфликт има особено значење од економски аспект со оглед дека животната средина има важна економска функција, не само поради тоа што ќе биде исцрпен приливот на услугите што ги нуди, туку и поради интересот за складирање на добра кои се нејзин составен дел.

Во претходниот дел стануваше збор за идеалните вредности, поточно политичките стратегии и економскиот прагматизам на унификацијата на европската легислатива и во тие рамки за европските и секторските политики за животната средина. Тој краток преглед потврди дека нивната имплементација е неизводлива без

⁹⁸Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 16, Musu. I. (2000), Introduzione all'economia dell'ambiente, Il Mulino;

економска организација, поточно дека секоја политика за да може да се имплементира во себе содржи економски дел.

Искористувањето на животната средина и социјалниот ефект

И овој дел ја потенцира зависноста на економијата од животната средина т.е. природните ресурси, или нема економија без зачувување на животната средина. Но и политиката за заштита на животната средина зависи од организирана примена на економски параметри. Како за секој економски ресурс така и за ресурсите од животната средина се поставува проблемот на нивното ефикасно искористување од социјален аспект. Социјалниот ефект на искористувањето се манифестира кога не е можно подобрување на состојбата на некоја компонента на општеството без влошување на состојбата на друга компонента. Ова е дефиниција на социологот и економист Вилфредо Парето (Vilfredo Pareto)⁹⁹. Оваа дефиниција се повикува на идејата дека не постои залудно искористување на ресурсите доколку е можна измена на почетната алокација на ресурсите на начин кој овозможува добра состојба на сите компоненти во општеството. Социјално ефикасна состојба е дефинирана од максимализацијата на социјалниот нето бенефит, измерен како алгебарска сума на уживаните добра и трошоците поднесени од одделни компоненти на општеството¹⁰⁰. Користењето и зачувувањето на животната средина се два алтернативни начини на ангажирање на ресурсите. Во економските анализи концептот за трошок не е никогаш апсолутен концепт туку релативен. Економскиот трошок е трошок на целисходност, каде за одредено ангажирање на ресурсите не се смета ништо друго туку користа заедно со најдоброто алтернативно ангажирање од кое се откажува.¹⁰¹ Во суштина, проблемот на социјално ефикасно ниво на искористување на животната средина е оној на ефикасно социјално ниво на конзервација на животната средина, кои можат да се синтетизираат во единствен проблем: минимизирање на износот на социјалните трошоци за искористување и конзервација на животната средина.

⁹⁹ Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 17, Musu. I. (2000), Introduzione all'economia dell'ambiente, Il Mulino;

¹⁰⁰ Idem, стр. 18;

¹⁰¹ Idem, стр. 21;

Трошоците за животна средина како надворешни

Тезата дека политиката за заштита на животната средина ја загрозува економијата на една земја, секојдневно се демантира преку анализите кои покажуваат дека двете се во апсолутен меѓузависен однос, па се поставува прашањето кои се најадекватни економски институции кои би овозможиле социјално ефикасно користење на ресурсите од животната средина. Конкурентниот пазар вообичаено се смета за најадекватна институција која гарантира ефикасно алоцирање на ресурсите на животната средина. Но, пазарот манифестира серија тешкотии ако се има предвид целисходниот трошок за искористување на природната животна средина, што би значело евентуален трошок за зачувување на животната средина. Трошоците за искористување на животната средина се типичен пример за „надворешна негативност“¹⁰², т.е. трошоци имплицирани од економските активности, но кои не се појавуваат во пазарните трансакции.¹⁰³ Станува збор за социјални трошоци кои не се манифестираат како приватни трошоци од едноставна причина што пазарните трансакции не ги обелоденуваат ниту пак им даваат значење со оглед на тоа дека е тешко да се објасни нивното значење т.е. значењето од правилното користење и инвестирање. Користа пак од презервација на животната средина е пример на надворешна позитивност, тоа се социјалните користи и добра кои се резултат на економските активности, но кои не се манифестираат како приватни добра бидејќи не можат да се прикажат во пазарните трансакции. Постојењето на надворешните фактори е една од причините за банкрот на пазарот или пак една од причините кои можат да му оневозможат, дури и на конкурентниот пазар, да гарантира социјална ефикасност во распределбата на ресурсите. Рамнотежата на

¹⁰² *Приватни трошоци*, се трошоци кои купувачот на едно добро или услуга ги плаќа на продавачот. *Надворешни трошоци*, се трошоци кои се принудени да ги поднесат други луѓе (не купувачот) како резултат на извршената трансакција. Носитеи на овие трошоци можат да бидат одредени поединци или општеството во целина. Надворешните трошоци честопати се непарични и проблематични да се изразат преку парична вредност. Такви трошоци се јавуваат кај загадувањето, т.е. работи или нешта за кои општеството е подготвено да плати во одреден момент во иднина, но тие не се вклучени во цената на трансакцијата. *Социјалните трошоци*, се збир од сите приватни и надворешни трошоци. На пример: набавната цена на еден автомобил го одразува приватниот трошок, пред се на производителот. Атмосферското загадување направено во текот на производството на истото е надворешен трошок. Бидејќи производителот не го плаќа овој трошок, не го вклучува во цената на автомобилот. Затоа во механизмот на формирање на цени на пазарот се нарекуваат надворешни трошоци. Исто така и возачот не плаќа за штетата предизвикана од загадување на воздухот за време на возењето на автомобилот.

¹⁰³ Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 26, Musu. I. (2000), Introduzione all'economia dell'ambiente, Il Mulino;

конкурентниот пазар го максимизира нето приватниот бенефит, но не и нето социјалниот бенефит. Ако се земе предвид само функцијата на понудата, се зема обзир маргиналниот приватен трошок на производство на доброто, но не и маргиналниот надворешен трошок за загадувањето. За да се добие *социјалниот маргинален трошок* треба на приватниот маргинален трошок да се додаде маргиналниот трошок за загадување кој претставува надворешен маргинален трошок и кореспондира на надворешната негативност, т.е. штета. Нивото на ефикасно производство од социјален аспект е условено од изедначувањето меѓу социјалниот маргинален бенефит и социјалниот маргинален трошок. Треба да се спомене дека негативната надворешна последица може да произлезе и од потрошувачката, на пример, потрошувачката на производ може да испровоцира искористување на животна средина преку „производство“ на отпадоци.¹⁰⁴ Кога негативната надворешна последица по животната средина е поврзана со потрошувачката за да се добие *маргинален социјален бенефит*, треба да се одземе маргиналниот трошок за искористување на животната средина. Од погоре изложеното, јасно е видлив не само меѓусебниот однос на економијата и животната средина, туку и нивната испреплетеност што упатува на организацијата на која било од овие дисциплини и бара неопходно респектирање на другата.

Квалитетот на животната средина како инструмент на конкуренцијата за приватните компании

Покрај сите компоненти кои играат улога на конкурентниот пазар, квалитетот на животната средина, т.е. производите кои гарантираат помало загадување и уништување на животната средина или поинаку речено нејзина поголема заштита, претставува или се бори да стане една од, ако не одлучувачка, барем значајна компонента, особено ако се има предвид дека квалитетна животна средина е директно врзана за здравјето на луѓето. Зачувувањето на животната средина претставува јавно добро.¹⁰⁵

Економската теорија чини огромни напори за изнаоѓање начини за управување со природните ресурси и ресурсите на животната средина во склоп со

¹⁰⁴ Музу Игнацио, Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 26, Musu. I. (2000), Introduzione all'economia dell'ambiente, Il Mulino;

¹⁰⁵ Idem, стр. 36;

пазарната логика. Се смета дека круцијален проблем се неадекватните знаци кои произлегуваат од пазарот. Таквите знаци не можат да го евидентираат соодветниот недостаток на природните и на ресурсите од животната средина кои се постојано изложени на уништување во процесот на производство или консумирање. Затоа централно место во политиките за заштита на животната средина има целта таквите знаци да станат присутни и одлучувачки во изборот на производство или потрошувачка и тоа како на национално така и на европско ниво. Економската соодветност на амбиенталните политики во таа смисла е проценлива согласно следните критериуми:¹⁰⁶

- 1) *Ефикасност*: начините на употреба на ресурсите на животната средина треба да бидат такви да можат да поднесат минимален трошок (т.е. жртва), не само за самите ресурси, туку и за секој друг вид производни фактори;
- 2) *Еколошка внимателност*: мерките за заштита на животната средина треба да се потпираат на конкретни научни познавања, така што ќе ги реализираат директно и точно еколошките цели, без процеси од типот „обиди и грешки“, така што ќе се избегнат колатералните несакани последици;
- 3) *Иновативен поттик*: цел за една поригорозна заштита на животната средина треба да биде во согласност со интересот на компанијата за воведување иновативни технологии, производи и процесот на производство инспирирани од принципот на превенција, управување со ризикот од уништување на животната средина;
- 4) *Политиката на извршување*: задоволувачки консензус треба да бидат демократски изнесени конкурентни мерки за заштита на животната средина, за кои постои желба да се реализираат - коректно јавно информиран став, од заинтересираните социјални страни.

Меѓузависноста на економијата и животната средина е предмет на многу теоретски студии, истражувања но целта и користа е нејзиното рационално управување во практичниот живот за доброто на живиот свет и планетата. Многу автори во своите трудови упатуваат на: функциите на економијата и економскиот развој, размената на економските добра и доброта од животната средина,

¹⁰⁶ Куерини Ц., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.105, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

економскиот развој, унапредување на животната средина итн., со цел што поголемо актуелизирање на овој комплексен проблем, иако последиците веќе се чувствуваат на повеќе полиња.¹⁰⁷

Се поставува прашањето дали економските активности неизбежно мораат да ја оштетуваат и евентуално уништуваат животната средина толку многу што човековиот живот кој ние го познаваме нема да може да се поднесе? Дали мора човековата економска активност да се врати на почетно ниво ако е тоа потребно да се подобри човековиот живот? Или, дали е можно економските активности да се организираат така што ќе поддржи поразвиено ниво на животен стил? Ова се централни прашања на еколошката економија. Никој нема во целост одговор на овие прашања, но се` повеќе луѓе бараат одговор. Одговорите претпоставуваат добро познавање на системите на животната средина и економијата и нивната поврзаност. Во ова можат и треба да помогнат и други дисциплини од природен, социјален и хуманитарен аспект, во разбирањето на економиите и социјалната правда и правдата на животната средина, како и начинот истата да се постигне. Потребно е да се усвојат нови критериуми и долгорочна одговорност за правда и идниот опстанок.

2. Економски инструменти во заштита на животната средина

Реализацијата на политиките за заштита на животната средина препоставува нивна правна регулатива, поточно правни норми за животната средина и пропишување на економски инструменти за нивна реализација. При самото споменување на економските инструменти, се разбира дека прва асоцијација е пазарот, т.е. инструменти кои не влијаат на пазарот и на развојот. Механизам на цени кој не познава ограничувања води кон претерано и непотребно консумирање стоки и услуги од животната средина (за никаква цена) за кои не постои пазар. Овој проблем станува се` покомплексен за многу добра и услуги и за животната средина. Пазар без ограничување не е во можност да ги дистрибуира ресурсите на ефикасен начин, бидејќи цената на добрата и услугите не ја одразува вистинската вредност на искористените ресурси во производството, а постои и разлика меѓу приватната и социјалната цена. Со оглед дека не постои желба за поддржување на пазар „без

¹⁰⁷ Андреа Де Санто, Конфликти за животната средина и известувањето, De Santo A. (2009), *I Conflitti Ambientali e la Comunicazione*, Fondazione Willy Brandt.

ограничувања“ кој би функционираше слободно, тоа не` доведува до подобрување на квалитетот на животната средина. За тоа потребни се активности или инструменти во правец на информирање на потрошувачите за природата на производните процеси и загадувањето со цел да се влијае на промена на нивниот вкус и навики. На тој начин барем парцијално да се влијае на нивниот избор во правец на намалување на загадувањето. Промената на процесите се верификува во случај во кој индустријата ќе стане свесна за нивото на состојбата на животната средина и ако се изменат знаците за поднесениот трошок.¹⁰⁸

Економски инструменти за поттикнување

Иако пристапот кон оваа материја се разликува во зависност од авторот и пред се неговата професионална заднина, сепак сите се согласни во едно, дека целта на воведување и институтирање на економските инструменти и економската ефикасност има огромно значење за евентуално постигнување рамнотежа во односот на овие две дисциплини. Со цел да се охрабрат во однесувањето и инвестициите со позитивен ефект од аспект на животната средина, воспоставена е цела една серија економски инструменти за економски поттик.

Поголем дел од овие инструменти се некаков вид давачки/ такси. Овие инструменти како поттикнувачки економски елемент ги имаат следниве форми¹⁰⁹:

- а) директна интервенција врз цените или трошоците ;
- б) индиректна интервенција врз цените или трошоците ;
- в) создавање или поддршка на пазар;

Директна промена на цените или трошоците е кога производите или процесот на производство се оптоварени со данок (на пример данок на емисија на гасови), или оптоварувањата врз инпут, врз примарни материи, или пак кога системот вклучува поврат на депозит. *Индиректна промена* се случува кога се воспоставува директна помош и субвенции (поттикнувања) преку кредитирање или пак фискални мерки (на пример, механизам за забрзана амортизација) со цел фаворизирање на чистите технологии на ниво на животна средина. Можно е во оваа категорија да се вклучат

¹⁰⁸ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 149, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

¹⁰⁹ Idem, стр. 163;

силни поттикнувања како оптоварувања за недостаток од прилагодување и финансиски обврски врзани со резултатите од економските активности.

Создавањето на пазар од резултатите на економските активности, честопати се добива и преку измените на законодавствата или регулативата, пример преку комерцијализацијата на правата на емисија/ите ставајќи ги во промет утврдените квоти врз основа на обврските за емисија, или во однос на риболовната политика во определени зони, создавајќи програми за осигурување по промена на законодавството во однос на одговорноста и сл. Пазарот добива поддршка кога јавните или полу јавните агенции ќе ја прифатат одговорноста да ги стабилизираат цените, или на пазари како оние на секундарни материјали, рециклираната хартија или челик. Ако генерално ги дефинираме економските субвенции, т.е. доколку вклучиме финансиски и фискални инструменти кои немаат за цел да го изменат односот на загадувачите и на оние кои ги искористуваат ресурсите, тогаш се јавува еден импресионирачки список од економски инструменти кои се користат во моментот. Студијата на Опшор и Вос (Opschoor и Vos)¹¹⁰ од 1989 година во која се претставени по земји (Италија, Шведска, САД, Франција, тогашна Федерална Република Германија, Холандија) покажува дека 50% од мерките се даноци (такси), 30% помош и останатите 20% инструменти од различен вид, како системи на поврат на депозити и програми за трговска размена. Најголем успех од сите економски субвенции покажал данокот за загадување на вода во Холандија, некои искуства во САД со трговијата на правата за емисии и некои програми за поврат на депозити во Шведска. Изборот на инструментот (или пакетот инструменти) зависи од многу прагматични гледишта (не само од економската ефикасност) кои често се запоставени од многу политички набљудувачи. Важно е дека покрај ефикасноста, инструментите треба да се урамнотезени, административно применливи, да обезбедат динамични поттикнувања кои ќе овозможат подобрување во континуитет. Вообичаено неопходен е мешовит пристап при што секој инструмент е насочен во правец на еден од проблемите на заштита на животната средина.

¹¹⁰ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 164, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

Во „Економија на животната средина“, Гарнер, Пирс и Батеман (*Economia ambientale*, Turner, Pearce и Bateman),¹¹¹ илустрираат шема на критериуми за селекција на инструменти согласно политичката економија:

1. Економска ефикасност;
2. Потреба од ограничени информации при што неопходни се минимум совесни информации, кои не би требало да бидат забранети како и нивното ажурирање;
3. Административен трошок: комплексните и високо технички програми бараат и високо ниво на информации. Ризикуваат да бидат осудени на пропаст или пак да бидат недоволно ефикасни;
4. Правилност (еднаквост): треба да се избегнуваат тешко регресивните програми;
5. Доверливост: ефикасноста во програмата за заштита на животната средина би требало да биде што е можно посигурна, имајќи ги превид неизбежните несигурности;
6. Адаптибилност: системот треба да ја има способноста за адаптирање на технолошките промени и на промените на цените и климата;
7. Динамичен поттик: системот продолжува да го охрабрува подобрувањето на животната средина и технолошките иновации и покрај политичките цели, ако истото е можно;
8. Политичка прифатливост: програмата не содржи многу радикално оддалечување од превладувачката практика и можностите во иднина и од основните ориентации.

Овие критериуми претставуваат и претпоставуваат една идеална ситуација, а целта се содржи во проектирање на програми за контрола на загадувањето и управување со суровини кои можат максимално да ги задоволат овие критериуми. Одреден степен на trade – off е секако неизбежен, имајќи предвид дека некои од овие критериуми се спротивставени на други.

¹¹¹ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 165, Kerry Turner R. , Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

Според истите автори (Turner, Pearce и Bateman¹¹²) ако се направи шема со поедноставување на критериумите очигледно е дека ниту еден генерален пристап не може да биде во полза на сите пет критериуми.

Имајќи ги предвид критериумите на селекција, *економски инструменти кои ја оптоваруваат цената за користењето на животната средина се следните*¹¹³:

- **Данок на емисии** – се работи за даноци воведени поради ширење загадувачки состојки во воздухот, водата, почвата, како и продукција на бучава. Тие се однесуваат на квантитетот и квалитетот на загадувачот и на трошоците за штетата предизвикана во животната средина;
- **Даноци на искористување** – служат да соберат пари и се однесуваат на трошоците за третирање, собирање или уништување на отпад, како и надомест на административните трошоци, во зависност од ситуацијата во која ќе бидат применети. Истите не се однесуваат директно на трошокот за штетите предизвикани во животната средина.
- **Даноци врз производството** – станува збор за даноци на производи штетни за животната средина кога се употребуваат во процес на производството или пак во тек на конзумирањето или уништувањето. Нивото на даноци е во однос на висината на трошоците за штетата во животната средина предизвикана од производот за кој станува збор.
- **Трговски (преговарачки) дозволи** – кај овој инструмент се работи за квоти или дозволи кои се однесуваат на максимум количини на загадување на животната средина. Почетната дистрибуција на дозволите се однесува на некаква општа цел за заштита на животната средина, но понатаму можат да се разменуваат.
- **Систем на поврат на депозити** – овој економски инструмент предвидува уплата на депозити за производи кои се потенцијални загадувачи. Доколку производите по употребата бидат вратени на одобрено собирно место, избегнувајќи го така загадувањето, ќе биде повратен и депозитот. Обврските за обезбедување се поврзани со резултатот. Претставуваат систем од ист вид кои бараат уплата на обврска поврзана со резултат, или пак на депозит како

¹¹² Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 166, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

¹¹³ Idem, стр. 166;

гаранција, од страна на компанија од рударски, шумарски или други активности на искористување. Ако активностите на овие компании не се во согласност со прифатената практика од аспект на животната средина (поврат на земјиштето, заштита од влажни зони, и слично), тогаш трошоците за подобрување или обновување ќе бидат финансирани од депозитните фондови или должничките права.

Ако се направи преглед на искуствата од примената на економските инструменти, тој ќе покаже огромна разлика меѓу теоријата и практиката. Даноците исто така содржат и економски поттик во заедничка корист, нивната примена е оптимална во целина. Тие се со тенденција да бидат применети со многу ниска стапка за да можат да ги постигнат предвидените цели во животната средина. Иако обидите се во правец на поттикнување на намалување на загадувањето на животната средина, во практиката економските инструменти не се во можност да обезбедат поттикнувачки ефект и ги користат само за наплата на приходи. Некои земји приходите од овие фондови ги враќаат на загадувачите со цел инвестирање во технологии на контрола на загадувањето. Други пак земји ги упатуваат приходите за финансирање на јавни добра и услуги од интерес за животната средина, на пример, колективни системи за уништување на отпадоците. Економските инструменти ретко се употребуваат самите за себе (пример, поврат на депозитите) и нивно приклучување на економските инструменти кои имаат директна примена е често. Ова укажува дека во иднина неопходно е да се посвети внимание на комбинираниот природи.

Еколошки такси

Во овој контекст се поставува прашањето за аргументите во прилог и против воведувањето на даноци за загадување на компаниите кои емитуваат штетни гасови и шират отпадоци утврдени пропорционално со штетата предизвикана врз животната средина. Се поставува прашањето за оптимален данок за загадувањето. Идејата за ваков вид данок за првпат е покрената од англискиот економист Пигу (Pigou)¹¹⁴ во 1920 година, кој предложил да се принудат загадувачите на плаќање данок врз основа на проценката на штетата предизвикана од загадувачките емисии.

¹¹⁴ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 171, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

Во чест на Пигу (Pigou) овие даноци се познати како „Пигувански даноци“. Есенцијално во овој случај е утврдувањето т.е. пресметувањето на оптимумот на данокот што би значело постигнување оптимално социјално ниво на производство, а секое производство над оптималното ќе го оптоварува профитот кој рапидно ќе се намалува, па така компанијата ќе го смета за економски поттик намалувањето на производството на социјално оптимално ниво, намалувајќи ја со тоа и таксата и нивото на загадување на оптимално ниво.¹¹⁵ Пигуванскиот идеален данок треба да се разгледа од аспект на ефикасност на трошокот на границата на загадувањето. Најчесто утврдувањето на овој данок е приближно, со оглед дека е невозможно да се даде точна проценка на загадувањето. Како и да е, даноците и другите инструменти востановени врз основа на пазарните критериуми (како дозволите), обезбедени со поттик за изедначување на маргиналните трошоци за намалување на загадувањето од компаниите, придонесуваат за поефикасно намалување од аспект на целокупните трошоци. Последователно содржат и метод кој чини помалку, а со цел постигнување на одреден стандард во однос на нормативниот пристап базиран врз утврдување на стандард.¹¹⁶

Даноците на загадување имаат предност во однос на традиционалниот нормативен пристап, кој цели да воспостави стандард на загадувачки емисии врз основа на количината, здружени со финансиски казни поради нивно непочитување. Проблемот на количината на загадувачки емисии е во тоа што истиот е утврден без пропорционалниот однос на вредноста на производите, профитот и степенот на загадување. Ако тој стандард е многу низок компанијата ризикува да не остварува профит и да биде уништена, а ако е висок повеќе од потребното, се оди во друга крајност. Тоа значи дека профитот е толку висок што компанијата има корист да ја плати и казната и да продолжи да произведува над дозволиениот стандард.¹¹⁷

Во однос на начинот на утврдување на данокот можат да се набројат уште предности во корист на данокот за загадување во однос на традиционалниот нормативен пристап, здружен со релативно ниски казни.

¹¹⁵ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино, стр. 173, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

¹¹⁶ Idem, стр. 168,

¹¹⁷ Idem, стр. 175;

Прво, данокот на загадување е во надлежност на постоечкиот фискален систем, па постои помала веројатност за негово заобиколување во однос на системот базиран врз утврдени стандарди емисии контролирани од инспекции за увид кои имаат повремени карактер. Второ, кога еднаш е утврден степенот на загадување, компанијата нема никаков потстрек да работи на дополнително намалување под утврденото ниво. Ова е поинаку во случајот на данок на загадување кој претставува постојан поттик за намалување на загадувачките емисии, затоа што со намалувањето на истите, се намалува и данокот кој компанијата треба да го плати. Од своја страна ова носи уште една предност, данокот на загадување претставува поттик за компаниите за инвестиции во истражување на нови, чисти производствени технологии со цел намалување на емисиите на загадување или пак воопшто, методи на производство кои генерираат помало загадување. Покрај наведените предности, данокот на загадување на одреден вид загадувачи, може да доведе до истовремено намалување и на други загадувачки состојки придружни на примарниот. Така на пример, данокот на намалување на емисиите на јаглен диоксид (CO₂) кои произлегуваат од согорувањето на фосилните горива, може да ги насочи производителите да преминат на нефосилни горива намалувајќи ги така и емисиите на (SO₂) сулфурдиоксид, производ на согорување на фосилните горива. Иако се чини дека данокот на загадување обединува различни аспекти, сепак определувањето на оптималната пигуванска такса е тешко, особено поради несигурноста на трошоците ефективно предизвикани од штетата поврзана со одреден загадувач. Она што секогаш е релативно и претставува камен на препнување е дека социјално прифатлив степен на загадување претставува основна претпоставка во утврдување на пигуванската такса. Ова претпоставува научни и економски информации за шест различни фактори¹¹⁸:

1. производство на добра од страна на компанијата;
2. „дозата“ на загадување што ја предизвикува ова производство;
3. евентуалното постоење на акумулација на загадувањето во долг период;
4. човековата изложеност на ова загадување;
5. реакцијата на ова изложување во смисла на штета;

¹¹⁸ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино стр. 175, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

б. парична проценка на трошокот на штетата на загадувањето.

Анализата на односот „доза – реакција“ евидентно е мошне комплексен однос и доведува до конфронтации меѓу заинтересираните индустриски групи и групите за заштита на човековата околина и други.

Во врска со данокот на загадување се поставува и прашањето кој го плаќа истиот, и дали е обврзан да го плати?

Пигуванските даноци содржат инструмент на примена врз „Принципот кој загадува плаќа“. Според овој принцип одговорниот за загадувањето би требало да е лично одговорен за плаќање на трошоците предизвикани од штетата (за разлика од она што се случува денес, каде државата, т.е. заедницата плаќа поголем дел од овие трошоци). Во однос на плаќањето на овој данок, постои негова неодреденост¹¹⁹, имајќи предвид дека постои ниво на оптимално загадување кое не доведува до чист трошок, зошто компанијата е должна да плати данок и на ова загадување?

Поради тоа се бара метод за изнаоѓање инструмент кој би ја коригирал оваа неправилност без дополнителни трошоци. Оваа неправилност е и една од причините поради која политичарите не ја применуваат. Најголемо влијание во однос на данокот за загадување е концентриран на влијанието врз потрошувачите. Целта на произведувачот е да ја задржи количината на производството и висината на профитот, затоа најчесто потрошувачите се тие на чиј товар паѓаат трошоците за загадувањето. По разни полемики и објаснувања, во зависност од аспектот на видување, поедноставено (иако малку и претерано) може да се каже дека, произведувачите произведуваат она што потрошувачите го бараат, па затоа и тие ја делат одговорноста за секое загадување предизвикано од соодветното производство. Инаку без да навлегуваме во математичките пресметки на експертите, само ќе напоменеме дека критичарите сметаат дека ефектот на повисоки цени за потрошувачите е оној што ќе ги казни сиромашните во однос на богатите. Овие даноци во суштина се дефинирани како регресивни на планот на дистрибуцијата, со оглед дека богатите се во можност да го издржат зголемувањето на цените полесно од сиромашните. Но, изнајдени се релативно пропорционални инструменти за фискална неутрализација за социјалните слоеви со пониски приходи (пример,

¹¹⁹Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино стр. 177, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

зголемување на платите без оданочување, намалување на даноци врз други основни производи итн, имајќи предвид дека државата располага со сите даноци). Целта на данокот на загадување не е да создава приход, туку да влијае врз промените на однесувањето како на производителите така и на консуматорите во правец на подобрување на животната средина, иако употребата на економските инструменти во амбиенталната политика може да генерира дополнителна корист така што приходот од овие инструменти може да биде наменет за намалување на процентите на другите даноци кои имаат дисторзивен ефект врз економијата. Во однос на ефикасноста на данокот на загадување, одговорот е дека таа е релативна во зависност од еластичноста на производите, можноста за нивна замена, технолошките унапредувања. Инаку само како пример: Барет (Barret, 1991)¹²⁰ во својот преглед заклучува дека „за значајно намалување на емисиите на CO₂ би било неопходно воведување на данок за јаглен, многу повисок од даноците кои се во сила, или пак од оние веќе предложените“. Слабата точка на данокот на загадување во меѓународни рамки е тоа што неговата примена ќе има последици врз економијата на секоја земја која унилатерално ќе ги наметне овие даноци. Ако една земја сама воведо ваков данок врз загадувањето од својата индустрија, во истиот момент таа ќе биде во подредена положба во однос на странската конкуренција која нема такви обврски и оптоварувања. Ова покажува дека ваков вид данок може да има ефект само доколку се постигне договор на меѓународно ниво. Но, како што веќе знаеме, проблемот на меѓународното право е токму тоа, не постојат средства за принуда (освен исклучоци кои претпоставуваат воена интервенција во име на заштита на демократијата, човековите права) за вклучување на сите земји. Второ, и оние кои би го ратификувале не мора да значи дека и доследно ќе го применуваат. Уште еден дополнителен проблем е и фактот дека примената не може да биде еднаква во сите земји, имајќи предвид дека сите не загадуваат исто бидејќи употребуваат различна технологија, па така секоја земја треба да се соочи поединечно со трошоците за намалување на загадувањето, а со цел постигнување на договореното.

Како и да е, во теорија даноците на загадувањето претставуваат значаен документ со цел за интернализација на надворешните трошоци од штетата направена

¹²⁰Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино стр. 184, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

од загадувањето, предизвикано од компаниите со цел да се намалат загадувачките емисии на оптимално одржливо ниво. Како што веќе погоре беше истакнато тие имаат секундарно влијание и врз свеста на потрошувачите и врз последиците од нивните набавки, а поврзани со загадувањето.

Трговија со правата за емитување

Правата за емитување со кои во суштина е одобрена размена или трговија, се примери на инструменти базирани на пазарот со цел контрола на загадувањето на животната средина и зачувување на природните ресурси. Основната идеја на трговијата со правата на емитување е мошне едноставна. Првенствено се одредува прифатливо ниво на загадување. Истото може да биде изразено во смисла на прифатлива концентрација на олово во бензинот, или определено ниво на производство и потрошувачка на хемиски производи или одредување на национално ниво, како што е примерот со јаглен диоксид (CO₂). Потоа се издаваат точно определен број дозволи кои се однесуваат на определено ниво на емисии, се` до постигнување на толерантното ниво. На пример, ако е можно да се добијат 100 единици загадување, ќе бидат одобрени 100 дозволи, секоја одделно ќе се однесува на една единица загадување. Постојат повеќе начини поврзани со одлучувањето на дистрибуцијата на дозволи. Често практикуван начин за добивање на дозволи се базира на нивото на историските емисии и е познат како историски пристап: одобренијата се утврдени врз основа на нивоата на емисиите во однос на минатото. Искуствата на тема трговија на правата на емисии покажуваат дека е многу важно да се изнајде прифатлив механизам за почетно доделување, а историскиот пристап е со тенденција да биде прифатлив за сите страни во случајот. Во суштина историскиот пристап не придонесува за намалувањето на загадувањето или пак во однос на прекумерното искористување на природните ресурси, освен ако: а) доделувањето не е ограничено на целокупно ниво на загадување пониско од постоечкото (со други зборови, квотите се одредени пропорционално со постоечките емисии, но целокупното ниво на емисии е пониско од тековното); б) со тек на времето почетното определување е намалено¹²¹. Секој загадувач кој ќе направи загадување пониско од

¹²¹Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино стр. 189
Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

бројот на добиените дозволи добива 1 кредит. Пример, ако една компанија добие дозвола за 10 единици загадување, а редовно емитува 8, таа има на располагање 2 кредита за трговија. Ако трошокот за редукција на загадувањето на 2 единици е понизок од добиениот приход со продажбата на 2 дозволи за 2 единици, компанијата има интерес да тргува со кредитите. Технички објаснето, постои поттик за продавање на дозволи ако трошоците за намалување се пониски од цената на дозволи кои се во сила во моментот и во интерес е купување доколку трошоците за намалување на загадувањето се повисоки од цената на дозволи. По првичното доделување на правата загадувачите се слободни да тргуваат со истите. Оваа трговска карактеристика е обележувачки знак за системот на дозволи, главно применлива (атрактивна) за намалување на трошоците за почитување на правилата. Основно е дека компанијата на која релативно и` одговара да го намали загадувањето и има таква можност по ниска цена, има интерес и можност да ги продаде одобрените на компанијата за која намалувањето на загадувањето е повисок трошок. На тој начин дозволи се концентрираат во рацете на оние загадувачи на кои намалувањето на загадувањето им е поекономично, а тенденцијата е тие да се најдат во рацете на оние за кои намалувањето на загадувањето е висок трошок.¹²² Купопродажбата на дозволи не секогаш е меѓу надворешни чинители, истата може да се одвива и во рамките на една компанија меѓу различни сектори. Различни „заинтересирани групи“, како поборници за заштита на животната средина, индустријалци, претставници на власта, истакнале забелешки во однос на примената на овој принцип. Во САД забелешките на борците за животната средина се концентрирани на две основни прашања: *првото* е можноста системот на трговија со дозволи да имплицира жртвување на животната средина и врз законската задолжителност да се одобрува загадување во замена за одреден паричен надомест. *Второто* се однесува на фактот дека сите системи „дозволуваат“ загадување доколку под тоа се подразбираат отпадоци. Ниту еден економски процес не е лишен од создавање отпадоци. Проблемот на системот на трговија со правата на загадување е што истиот „овозможува“ загадување поголемо или над системот на производството на отпад. Трговијата со правата може да биде користена за ублажување на прекумерно

¹²² Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, Мулино стр. 191, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

искористување на ресурсите, како што е случајот со интензивниот риболов. На пример, Правилникот за преносиви индивидуални квоти од Нов Зеланд е влезен во сила во 1986 година. Денеска и други земји како САД, Австралија, Канада, Алјаска, Исланд, Јужна Африка го користат системот на трговија со права на загадување со цел за унапредување на конзервацијата на ресурсите и подобрување на условите на искористувањето. Трговијата на правата на емитување наоѓа примена во контролата на емисиите на стакленичките гасови. Протоколот од Кјото¹²³, одобрен од „Конференцијата на страните“ (Conference of the Parties) во 1997 година ги содржи првите остварливи одлуки во врска со некои обврски од Рамковната конвенција на ОН за климатските промени. Протоколот ги обврзува индустриско развиените земји, како и оние со економија во транзиција на намалување на 5% на антропогенски емисии на гас кои можат да го променат природниот ефект на стаклена градина на планетата. Целокупната редукција не е еднаква за сите. За земјите на ЕУ намалувањето треба да биде 8%, за САД 7%, а за Јапонија 6%. За Руската Федерација, Нов Зеланд и Украина не е предвидено никакво намалување туку само стабилизација, додека Норвешка има право да го подигне емитувањето за 1%, Австралија за 8%, а Исланд дури за 10%. За земјите во развој не е предвидена обврска за намалување на емисиите за да не се доведе до успорување и условување на нивниот социо економскиот развој. Со цел да се почитува договореното со Протоколот од Кјото како и во правец на поддржување на меѓународната соработка, Протоколот воведува нови инструменти¹²⁴:

✓ **Joint Implementation** (заедничко постигнување на поединечните обврски). Овој инструмент овозможува соработка на индустриски развиените земји и оние со економија во транзиција. Земјите кои ќе одлучат заеднички да ги реализираат предвидените обврски на намалување за нив, можат во однос на дистрибуцијата да договорат различни обврски од оние во Протоколот само да биде почитувана целокупната обврска која произлегува од Унијата на сите поединечни обврски на

¹²³ Фристоун Д. & Стрек Ч., Правни аспекти од имплементацијата на механизмите од Протоколот од Кјото, Freestone D. & Streck Ch. (2005), *Legal Aspects of the Implementing the Kyoto Protocol Mechanisms*, Oxford University Press.

¹²⁴ Фристоун Д. & Стрек Ч., Правни аспекти од имплементацијата на механизмите од Протоколот од Кјото, Freestone D. & Streck Ch. (2005), *Legal Aspects of the Implementing the Kyoto Protocol Mechanisms*, Oxford University Press.

земјите. ЕУ во целост треба да ја намали емисијата на CO₂ за 8%, но во нејзини рамки постојат земји чија обврска за намалување е над 8%, а други пак под 8%.

✓ **Трговија со емисии.** Овој инструмент дава можност за купување и продажба на сопствените права на емисии. Ако една земја успее да ги намали сопствените емисии повеќе од доделените квоти, остатокот или „вишокот“ намалување може да го продаде на друга земја. И обратно, земја која за намалување на одредена квота на сопствените емисии би потрошила повеќе од трошокот за купување на истата квота од друга земја, а која е подготвена да ја продаде, може да го набави – купи таквото право.

✓ **Механизам на чист развој (Clean Development Mechanism).** Претставува инструмент кој ја поддржува соработката, меѓу високо развиените индустриски земји и земјите во развој, како и промоција на трансфер на технологиите и знаење (know – how). Воведувањето на овие инструменти би требало да овозможи минимизирање на трошоците во врска со намалување на емисиите со цел почитување на договореното. Трговијата со правата на емитување и на користење на природните ресурси претставува иновативен и интересен пристап со цел за соочување и „борба“ за заштита на животната средина. Овој инструмент му дава можност на загадувачот флексибилност во начинот на адаптирање на стандардот на животната средина, почитувањето на правилата чини помалку во однос на нормативниот систем.

Финансиска стимулација за намалување на емисиите

Покрај еколошките такси како најраспротранет економски инструмент и трговијата со правата на емисии, постојат и други инструменти, со единствена цел за поттикнување на учество на сите фактори во заштита и зачувување на животната средина и природните ресурси. Таков инструмент е финансиска стимулација за намалување на емисиите. Овој инструмент е различен од данокот имајќи предвид принципот на претпазливост. Со оглед на фактот дека во случај на даноците може да се толкува дека правата на сопственост на животната средина се во рацете на власта како претставник на граѓаните – жртви на загадувањето и во овој случај станува збор за исплата на еден вид надомест на жртвите за да може да се загадува легално, а власта се ангажира да ја утврди висината на надоместот и да наплати данок или еколошка такса, или данок на емисии.

Но, во случајот на финансиски стимулации, тие се приход за компанијата која го добива со цел да го утврди нивото на намалување на штетните емисии и да ја максимизира нето придобивката во намалување на емисиите. Оваа стимулација во суштина би требало да доведе до финансирање на научните истражувања и современа технологија или т.н. чисти технологии. Искуствата од финансиските стимулации се се` уште недоволни за да можат со сигурност да се анализираат нивните резултати, но постојат експерти кои се противници на овој инструмент, бранејќи го својот став со тоа што социјалниот ефект е ист како и кај еколошките такси и дека на овој начин компаниите не се дополнително мотивирани за намалување на емисиите, туку само онолку колку што е неопходно да ги добијат и оправдаат стимулациите. Може да се каже дека ова е повеќе економски инструмент во корист на бизнис политиката, барем засега. Инаку овој инструмент не ја исклучува примената на еколошките такси.

Враќање на депозит¹²⁵

Уште еден економски инструмент предложен со цел намалување на искористување на животната средина кој се реализира преку поврат на депозит. Примената на овој инструмент е најпогоден како поттик за соодветна рециклажа на отпадоците. Типичен пример за примената на овој инструмент е плаќањето на депозит кога се купува еден одреден вид производ (шише, автомобил, апарат за домаќинство) со можност да се добие намалување на цената ако се однесе веќе употребуван производ кој овозможува соодветна рециклажа, или пак кога е демонстрирано дека се пристапило кон таков вид рециклажа. Пример за примена на овој инструмент е, одредбата во Италија, во деведесеттите години со кој државата во договор со ФИАТ (веројатно комбинирана примена на инструменти: депозит за граѓаните, финансиска стимулација за ФИАТ и високи еколошки казни), овозможи на секој граѓанин на Италија, да го замени стариот автомобил (со веќе застарен начин на согорување на горивото и поради тоа висок степен на загадување), со ново возило, при што го дава старото возило и со минимална доплата (обезбедувајќи и

¹²⁵ Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 61, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

други економски инструменти преку банките) да добие ново кое користи безоловно гориво.

Финансиска гаранција¹²⁶

Ова е исто така значаен инструмент во заштита и зачувување на животната средина со полагање гаранција од страна на изведувачот со која гарантира дека нема да направи штета во животната средина или дека доколку настанат штетни последици истите ќе ги отстрани. Доколку изведувачот на активностите предизвика негативни последици или штета врз животната средина и не ги отстрани во целост или делумно, гаранцијата влегува во сила и се користи токму за тие цели. Овој вид инструмент најчесто наоѓа примена при изведба на градежни активности, изведба на инфраструктурни работи при што изведувачот гарантира зачувување на природните ресурси, животински и растителен свет, загадување на води и слично, или евентуално дислоцирање на екосистемите со цел за нивно зачувување. Доколку нема негативни последици гаранцијата престанува да важи, а доколку такви постојат во целост или делумно, гаранцијата се активира со цел за нивно целосно отстранување.

Правната одговорност како инструмент на политиката за заштита на животната средина¹²⁷

Директно поврзано со претходниот инструмент е правната одговорност која во економските анализи има функција да ги упати економистите да ги интернализираат надворешните трошоци од нивните активности со цел да достигнат ниво на ефикасна претпазливост или пак ниво кое го минимизира социјалниот трошок на негативните последици. Во оваа смисла правната одговорност може да биде сметана како експост инструмент на политиката за животна средина во смисла дека ќе биде аплицирана откако ќе се верифицира штетата, но која има за цел да го определи компатибилното однесување на потенцијалните загадувачи со ефикасно ниво на загадување. Однапред утврдување на правната одговорност за предизвикана штета од одредена економска активност може да ги поттикне загадувачите во правец на намалување на можноста или пак димензијата на идните, надоместоци поврзани

¹²⁶Шапуриќ З.(2010), *Животна средина и одржлив развој, регулативи и политики*, Универзитет Американ Колеџ Скопје, стр. 342;

¹²⁷Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 69, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

со признанието на одговорноста. Литературата познава два критериума на правна одговорност: критериум на објективна одговорност (strict liability) и критериум на небрежна одговорност (negligence liability)¹²⁸. Кога се применува критериумот на објективна одговорност, загадувачот е одговорен за штетата која произлегува од нивните активности независно од преземените превентивни активности. Доколку пак се применува критериумот за небрежна одговорност, загадувачот е одговорен за штетата, производ на неговата небрежност во изведување на активностите или поради непрезмање доволно мерки за превенција. Ако загадувачот бил претпазлив и внимателен, во смисла на преземање на сите стандардни мерки за заштита или дури и повеќе од предвиденото, во тој случај не се смета за одговорен за штетата која произлегува од неговите активности. Економската цел на одредбите за одговорност е онаа да ги упати агентите да преземат ефикасно ниво на превенција кое треба да ги минимизира социјалните трошоци очекувани од последиците. Кога станува збор за објективната одговорност, ефектот е да го натера загадувачот на покривање на целокупниот трошок од загадувањето, т.е. кога тој ќе преземе активности за кои последиците се потенцијално познати, тој е подготвен да ја прифати штетата како своја одговорност. Така, тој има избор да преземе претходни мерки во правец на минимализирање на обемот на штетата, а со тоа и за нејзиниот надомест т.е. паричниот износ. Во случајот пак на небрежна одговорност, доколку загадувачот инвестира во превенцијата повеќе од стандардно предвиденото, не се смета за виновен, а со тоа не е одговорен и за штетата. Во овој случај, тој ќе ги поднесе само трошоците за превенција. Ако загадувачот инвестира во превенцијата помалку од она што е предвидено како ефикасна превенција, во тој случај се смета за одговорен и ќе ги поднесе трошоците како за превенцијата така и за надоместот за направената штета.

Постојат и варијанти на овој вид инструмент, на пример: одредба за ефикасност во однос на трошокот. Во многу случаи факторите на еколошката природа и здравствениот систем одредуваат праг на ефекти кога се однесува на маргиналната штета на животната средина. Со ова до одреден степен маргиналната штета е ништовна, но над тоа ниво станува значајна и висока. Кога постои праг на

¹²⁸ Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 69, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

ефект, неопходно е да се определи квантитативен стандард на загадување кој не треба да биде надминат. Овој стандард тогаш станува ефикасен стандард од економски аспект.

Економските инструменти во политиката за заштита на животната средина и зачувување на природните ресурси, претставуваат единствен начин на имплементација на одредбите. Но, нивното успешно реализирање е условено од неопходноста за постигнување „квалитет на животната средина“ како инструмент на конкурентноста на приватните компании.

Со оглед дека следното поглавје ќе обрне внимание токму на вредноста на животната средина и нејзината улога во пазарната конкуренција, тука ќе ги споменеме како дел од економските инструменти, означувањето на производите и услугите со сертификат за квалитет на животна средина. Таков сертификат е EMAS¹²⁹ (Eco – Management and Audit Scheme). Во рамките на нормативата на Унијата EMAS¹³⁰ е систем на заедницата во справување со загадувањето и зачувувањето на животната средина на кој можат доброволно да му се приклучат организации за процена и подобрување на користењето на животната средина и информирање на јавноста и другите заинтересирани субјекти со соодветни информации. EMAS може да се дефинира како „вкупност на организирани мерки за кои компанијата смета дека се неопходни за усвојување за да ги дефинира, примени, контролира, процени и согледа конкретните активности кои имаат за цел заштита на животната средина“¹³¹, со цел и за известување на јавноста преку соопштенија во врска со состојбите во животната средина. Друг економски инструмент од ваков вид е обележување на производите и услугите со есо – label.

Ова укажува дека политиката за заштита на животната средина се реализира преку пристап базиран врз економски поттикнувања (користејќи економски инструменти како даноци или оптоварувања) или: преку нормативниот пристап, поддржан од принципот на претпазливост, и преку системот на правата на сопственост на ресурсите. Секој од овие пристапи претставува предност и

¹²⁹ Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 69, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

¹³⁰ Шапуриќ З.(2010), *Животна средина и одржлив развој, регулативи и политики*, Универзитет Американ Колеџ Скопје.

¹³¹ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 126, Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*;

ограничување и нивната комбинирана примена би имала големи предности. Со оглед дека заштитата на животната средина не може да се остави на милост и немилост исклучиво на пазарната економија, без обврски и ограничувања, неопходно е донесување на одредби, пропишување економски поттикнувања – субвенции, како и права на сопственост. Природата или природните богатства се јавно добро, но со нив управува државата т.е. органите на власта во државата.

3. Вредноста на животната средина и економија на природните ресурси

а) Економската вредност на доброта во/од животната средина : вредноста на користењето и некористењето¹³²

Ова поглавје е посветено на економското вреднување на животната средина. Во првиот дел ќе бидат претставени аналитичките основи на вредноста на добросостојбата која се однесува на доброта на пазарот, во форма на добра и трошоци кои произлегуваат од варијациите на цените на тие добра; потоа претставените концепти ќе бидат адаптирани кон аналитичките основи на проценувањето на доброта на животната средина како типични примери на непазарни добра. Воедно ќе бидат претставени главните методи на проценка, директни и индиректни, а на крајот од овој дел ќе бидат изложени одредени концепти корисни за проценка на ризикот во животната средина.

Како што веќе претходно беше истакнато, за да се одреди ефикасното ниво на искористувањето на животната средина, неопходно е да се направи економска пресметка на штетата на животната средина, како и утврдување на ефикасното ниво на заштита на животната средина. Воедно неопходна е и економска проценка на доброто, т.е. погодноста од таквата заштита. Генерално гледано, заштитата на животната средина и нејзиното унапредување и` прави „добро на животната средина“, додека нејзиното искористување или уништување и` прави „лошо на животната средина“. На пример: квалитетот на воздухот или водата се амбиентални добра, поглед на зелен пејзаж или на море претставува амбиентално добро. Се разбира, спротивно на ова, поглед на смог во еден загаден град претставува „амбиентално лошо“ .

¹³²Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 95, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

И како за секое добро, така вредноста на амбиенталното добро е поврзана со преференците на луѓето за таквото добро. Вредноста пак е мерлива во зависност од тоа колку една индивидуа е подготвена да потроши за „набавка“ одредена количина на одредено добро, или пак за колку ќе се „намали набавната количина“ на тоа добро доколку се зголеми цената. Проблемот кај амбиенталните добра е што тие се јавни добра за кои не постои пазар на кој можат да бидат разменувани, поточно пазарот не нуди информации за квантитет на едно амбиентално добро кое се разменува по различни цени. Важно прашање за определување на вредноста на животната средина е прашањето колку човекот е подготвен да плати за одредена количина на амбиентално добро? Ова прашање е важно и од аспект дека денеска секој проблем кој се однесува на животната средина, имплицира компромис (trade – off) меѓу користењето на ограничените ресурси за обезбедување на конвенционалните добра и услуги на пазарот, и употреба на ограничените ресурси за да обезбеди заштита на животната средина. Од огромно значење е да се знае подготвеноста на човекот колку може да плати за да ги оствари погодностите од животната средина, токму преку одлуката за поддржување на трошоците за проектот. При економската проценка на амбиенталните добра треба да се разделат две компоненти на вредноста : вредност на користење и вредност на некористење.¹³³ Станува збор за поделба заснована на начинот на кој луѓето ја перцепираат штетата која произлегува од недостатокот на едно амбиентално добро или пак може да се каже од постоењето лоша состојба во животната средина. *Вредноста од употребата* произлегува од користењето на едно добро. Во случај на добро од животната средина, вклучува и негово тековно користење (во моментот сум во посета на парк), очекувано користење (имам во план да го посетам паркот), можно користење (би можела) во наредните години. *Вредноста од користењето* може да има директен ефект , на пример врз здравјето на луѓето, опаѓање на стапката на смртност како резултат на намалување на загадувањето, позитивното влијание од намалување на бука и слично. Постојат и индиректни ефекти, како подобрување на состојбата на екосистемите во кои луѓето живеат, т.е. човекот е дел од екосистемот и неговата природна рамнотежа влијае и на човековата рамнотежа. *Вредноста на некористење*

¹³³ Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 97, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

произлегува од зголемувањето на корисноста која една личност ја добива од едноставното постоење на животната средина, без човекот да употребува или предлага користење на доброто денес или во иднина. Постојат три вида на вредност од некористење : вредност на постоење, алтруистичка вредност и наследна вредност.

Вистинската вредност на постоењето на доброто потекнува од фактот на знаењето и свесноста за постоење на таквото добро и фактот дека продолжува да постои: на пример одреден животински и растителен вид, или целокупниот екосистем локализирани на места чија употреба некогаш истакнува вредност, а некогаш не влече никаква добробит, дури ниту индиректна. *Алтруистичката вредност* потекнува од консумирањето кое ја истакнува вредноста, но факт е дека неговата корисност потекнува од самото постоење на доброто кое му овозможува на некој друг да ужива во доброто. *Наследната вредност* е слична, така што една определена зона на природна предност ќе биде сочувана и на тој начин ќе биде сочувана за идните поколенија и претставува вредност.

Отсуството на пазар за амбиентални добра, ја отежнува можноста за проценката на барањата за таквите добра. Фундаментално постојат два метода за проценка за побарувањата: индиректни методи наречени исто така „откриени преференции“ и директни методи, наречени „декларирани преференции“. Со пристапот на откриени преференции согледуваме реален избор направен на пазар поврзан со амбиентално добро извлекувајќи информација за вредноста на амбиенталното добро. Со вториот пристап на декларирани преференции се добива информација за вредноста на амбиенталното добро барајќи ја директно од заинтересираните.

*Проценки на промените на добросостојба на пазарните добра*¹³⁴ Пред да се пристапи кон анализа на побарувачката за амбиенталните добра неопходно е да се изложат неколку значајни елементи од теоријата за побарувачката на пазарните добра, кои можат да бидат корисни токму за пазарот на доброто од животната средина.

Од претходно изложеното може да се заклучи дека при одредувањето на економската вредност на доброто во животната средина постојат два метода.

¹³⁴ Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 98 - 143, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

Директниот метод на вреднување на амбиенталното добро се базира врз декларирани предности и директно користење на амбиенталната вредност.

Кај директниот метод за вреднување на животната средина целта е да се истакне директната и конкретна корист во полза на корисниците. Затоа директниот метод на вреднување е наречен и метод на „декларирани предности“. Сите методи на директно вреднување ги истакнуваат оценките и вредностите на добрата на животната средина преку соодветни барања. Најраширен директен метод е *методот на „проценка на контингент“*, кој се манифестира кога личноста ја искажува вредноста како да се наоѓа на ефективен пазар. Овој метод е предмет на многу критики затоа што добиените резултати од неговата примена зависат од карактеристиките на самата примена, а овие карактеристики зависат од видувањата на оние кои ги применуваат.. На пример: кој треба да биде консултиран при заштита на еден екосистем од особена важност? Граѓаните кои живеат на таа територија - зона, или пак поширока популација? Доколку треба да биде инволвирана поширока популација, кој и како ќе ја одреди границата, до каде и кого се` треба да вклучи? Пример: во случај на спасување на венецијанскиот залив од прекумерните покачувања на водата, кој треба да ги поднесе трошоците: граѓаните на Венеција, регионот Венето на кој Венеција му припаѓа, Италија, Европа или целиот свет? Еден од основните критериуми врз кој се базира изборот е заедницата на која се однесува, која е вклучена во финансирањето на проектот. Поради ваквите слабости важен момент се поставените прашања на испитувачите:

- а) колку се подготвени да платат за да го имаат / користат амбиенталното добро?
- б) колку бараат за да се откажат од амбиенталното добро?
- в) колку се подготвени да платат за да поднесуваат амбиентална штета – несреќа?
- г) колку бараат за да поднесат амбиентална несреќа?

Овој метод покажува уште слабости и проблеми, пред се` заради (не)подготвеноста на луѓето да „инвестираат“ во животната средина. Постои проблем на избор меѓу проектите, на пример: проект за подобрување и унапредување на животната средина и проект за намалување на штетата, имаат различни карактеристики. Неодамна се предложени и применети други методи за директна проценка кои се обидуваат во преден план да го стават човекот пред дискретен избор. Најраспространет од овие методи е *методот на зедничка анализа*, при што

прво се идентификуваат сите можни атрибути на амбиенталното добро за кое станува збор. На заинтересирните им се дава можност да изберат меѓу една од различните опции (*ordinamento contingente / contingent ranking*).

Индиректниот метод се базира врз основа на објавени / откриени предности при што вредноста на амбиенталното добро се добива индиректно преку пазарната вредност, а поврзано со амбиенталното добро.

Можат да бидат класифицирани во неколку категории: метод на „хедонистичка цена“, статистичка вредност на животот, метод на одбранбени трошоци и метод на патни трошоци.

Користењето на методот на *хедонистичка цена* треба да одговори на прашања индиректно поврзани со цената на амбиенталното добро: на пример, ако квалитетот на воздухот во еден град се подобри, ќе се рефлектира на цената на недвижностите. Тоа е начин преку кој луѓето го ценат чистиот воздух. Ако некои работни места се поризични од други укажуваат и разликите во надоместоците, начинот на проценка на ризикот. Во првиот случај вредноста се одредува во зависност од различниот степен на атмосферската загаденост, и цената се менува во зависност од степенот на загадување. Во вториот пример, во зависност од степенот на ризик на работното место, се менува висината на надоместокот (рударство, и слично, и се разбира овие критериуми секако не важат за земјите од т.н. Западен Балкан каде се` уште овие вредности „не стигнале“, а со тоа ниту критериумите за нивно вреднување). Овие функции кои ја поврзуваат цената со местото и објектот на живеење и надоместокот во зависност од нивото на ризик се пример за хедонистичка цена.

Статистичка вредност на животот: Одредени видови загадување претставуваат сериозен ризик за човековото здравје, па дури и смртен ризик. Во ваков случај се поставува прашањето кои би биле предностите со кои би се намалиле смртните ризици. Пример: која е користа од одредена интервенција која ризикот по живот ќе го намали од 2 личности на 1 на 10,000. Во ваков случај станува збор за проценка на човечки живот, но начин на „статистички живот“, во смисла на статистичко изложување на ризикот по живот. Вакви животни примери постојат дневно: од неменување на стар автомобил со нов поради високата цена.

Метод на одбранбени трошоци (*household production*). Овој индиректен метод за проценка се применува во ситуации кога ефектите од доброто (или лошото)

во животната средина можат да бидат променети со интервенција на пазарни добра, кои му овозможуваат на потрошувачот комбинирање на амбиенталното позитивно (или негативно) добро со пазарните добра и ќе доведе до подобрување на добросостојбата. Трошоците направени за користење на пазарните добра се користени за вреднување на амбиенталното добро или лошо.

Кога станува збор за амбиентално добро, на пример, природен парк и неговото користење (трошоците за стигнување до паркот) може да му овозможи на човекот да ужива покомплетно во таквото добро. Кога пак се зборува за амбиентално лошо, пример, штета предизвикана од загадувањето: тогаш користењето на пазарните добра (како трошоците за одбрана од загадувањето) може да му овозможи на човекот да ја намали штетата настаната од амбиенталното зло – несреќа. Во суштина заштитните трошоци го претставуваат најнискиот лимит на соодветно вреднување на доброто.

Метод на патен трошок: Овој метод се применува на случаите кога потрошувачот ги комбинира пазарните и амбиенталните добра за подобрување на квалитетот на животот. Ако како и во претходниот метод, природниот пазар е амбиентално добро, согледувајќи ги трошоците за посета на паркот, се стекнува сознание колку човекот го цени самиот парк или подобрувањето на квалитетот на паркот. Основните трошоци кои ќе се направат за посета на природното добро се претставени преку трошоците за патување, затоа и се вика метод на патен трошок.

Проценка на амбиенталниот ризик, вредности на изборот; - Во многу случаи проценката на животната средина се случува во несигурни услови. Се потврдува дека одредена активност е ризична доколку нејзиниот резултат е несигурен, т.е. кога зависи од надворешната ситуација или пак е надвор од контрола на оној кој ја изведува акцијата. Надворешната ситуација ќе го потврди резултатот на активноста и се нарекува „природна состојба“. Теоријата за проценка на амбиенталниот ризик разликува ситуација на лица противници на ризик и лица неутрални во однос на ризик. Во првиот случај станува збор за лице кое претпочита ситуација која со сигурност доведува до одреден резултат отколку несигурна ситуација која го дава истиот резултат, но само како очекуван. Во вториот случај станува збор за лице кое е индиферентно меѓу една ситуација која со сигурност дава одреден резултат и една несигурна ситуација која доведува до ист резултат како очекуван. Лицето кое се соочува со ризикот е подготвено да плати со цел да го

избегне истиот. Се поставува прашањето које е неговата максимална подготвеност да плати? Износот кој човекот е подготвен да го плати за да го избегне ризикот се нарекува премија на ризик. Како што веќе беше изложено проценката на амбиенталниот ризик и подготвеноста на човекот да плати зависи од тоа дали станува збор за заштита на животната средина и нејзино очување (пр: влезница за посета на парк) и уживање во благодетите на животната средина кои не можат или пак тешко можат материјално да се вреднуваат и подготвеноста во можна ризична ситуација, степенот на ризик и третата ситуација е санација на веќе направена штета. Затоа: во првиот случај се јавува *премија на ризик*, вториот е *цена по избор* и третиот *оптимална вредност по избор*.¹³⁵

б) Економија на природните ресурси

Овој дел се однесува на економијата на природните ресурси кои ги има во ограничени количини (гориво, гас, јаглен) и обновливите, кои се регенерираат (екосистеми и нивните делови, квалитетот на водата, воздухот и почвата). Приказот е воден од безвременски аспект и ќе ги прикаже критериумите за распределба и употреба на истите со тек на времето, на начин кој ќе води грижа за можноста на идните генерации. Економијата на природните ресурси е тесно поврзана со важноста на дефиницијата за правата на сопственост, особено во случајот на обновливите природни ресурси со кој се воведува концептот на одржливост, а за кој повеќе ќе стане збор во продолжение.

Оптимално искористување на исцрпувачки ресурси – веќе рековме дека природните ресурси се делат на две категории : исцрпувачки природни ресурси / ограничени и обновливи природни ресурси.

Она што е останато од *првата категорија* на располагање е она што е необновливо и кога еднаш веќе ќе биде искористено и исцрпено, со оглед дека ги има во ограничени количини. Тие можат да се користат само до нивното целосно исцрпување. Затоа проблемот на избор меѓу искористувањето и зачувувањето е радикално и алтернативно : ако се користат во целост ќе бидат и тотално исцрпени.

¹³⁵ Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 143, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

Другата категорија се *обновливите ресурси* кои можат да се регенерираат т.е. обноват преку природни биолошки или хемиски процеси, што значи има смисла да се постави проблемот на условите за одржливо искористување и на тој начин да бидат неограничено на располагање.

Но, да се вратиме на анализата на оптималното користење на необновливите или исцрпувачки природни ресурси. Економскиот проблем кој го поврзува моменталното искористување со идното произлегува од ограниченоста на количините. Без вакво обврзување одлуката за таксата на искористување во тековниот период би можела да биде определена независно од одлуката за идното искористување. Ако денешното искористување е зголемено, идното секако би било намалено, што значи дека одлуките за денешното нивно исцрпување и користење со идното треба да бидат поврзани. Типичен пример за тотално исцрпување на природните ресурси и последиците за земјата и населението е случајот Науру¹³⁶. Ова пак апсолутно влијае врз економијата во целост затоа што од количините на исцрпување и користење зависи цената на самото добро, исто како и трошокот на неговото експлоатирање. Согласно економистите, разликата меѓу цената на ресурсите и маргиналниот трошок на експлоатација се нарекува *маргинален трошок на употреба*. Овој маргинален трошок на употреба е вистински показател на недостаток на ресурсите. Покачувањето на маргиналниот трошок на употреба ќе се рефлектира и на растот на цената на ресурсите, која ќе манифестира пораст на недостаток на самите ресурси. Ако ресурсите бидат експлоатирани и користени постојано, со иста динамика, нема алтернатива за нивната екстракција за подолг временски период. Тогаш се поставува прашањето дали и економските активности можат да продолжат неограничено со тек на времето, поточно се поставува прашањето за одржливоста на економските активности. Ако ограничените ресурси можат со текот на времето да бидат заменети со други обновливи ресурси во производствениот процес, тогаш би можела да биде обезбедена одржливоста. Репродуктивниот капитал на човековиот труд се чини типичен пример на неисцрпувачки ресурс, што значи ако процесот на искористувањето на

¹³⁶Дон М. Гоуди & Карл Н. Мек Даниел, Физичкото уништување на Науру: Пример за слаба одржливост, John M. Gowdy & Carl N. McDaniel, (1999) *The Physical Destruction of Nauru: An example of Weak Sustainability*, Land Economics, 75 (2) : 333-38

ограничувачките ресурси се здружи со континуирана замена на ресурсите со капитал кој е производ на човекот, се чини дека е можно економската активност, а особено потрошувачката *pro capite* да се одржи. Тука доаѓаме до т.н. правилото на Хартвик (Hartwick)¹³⁷, кое вели дека за да може да се гарантира постојана потрошувачка *pro capite*, со текот на времето во присуство на исцрпувачки ресурси, чии залихи прогресивно се намалуваат, неопходно е во секој период да се гарантира адекватна инвестиција од капитален човеков производ. Што се однесува до залихите и одржливоста на обновливите природни ресурси, треба да се потенцира дека многу ресурси од природната животна средина, како на пример животинскиот свет или шумите, се ресурси чии расположливи залихи можат да бидат променливи со тек на времето. Ова се потврдува дури и без интервенција од страна на човекот, едноставно како резултат на интеракција на еколошкиот систем на кој припаѓаат.

Многу значаен закон за еволуцијата на биолошкиот свет е т.н. логистичка функција. Економистите преку математички равенки и графики доаѓаат до резултати кои покажуваат дека и биолошката регенеративна функција на ресурсите достигнува своја кулминација, а потоа оди по надолна линија. Во изборот на што поадекватна рамнотежа на природен обновлив ресурс, особена важност има институционалната рамка и системот на дефинирање на правото на сопственост.

Дефинициите за слободен пристап до природните ресурси и воспоставување на правото на сопственост отвора две институционални можности:¹³⁸

1) Сопственикот директно ги експлоатира ресурсите. Во случај на режим на слободен пристап, не постои право на сопственост и аналогно нема приход кој би бил доделен на сопственикот на ресурсите. Додека во случај кога постои сопственик на ресурсите, истиот има право на приход, ако директно ги експлоатира ресурсите, директно и го присвојува приходот.

2) Факторите за експлоатација на ресурсите се користат од независни производители. Во овој случај сопственикот ќе бара од секој независен производител надомест за корисење на ресурсот.

¹³⁷Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 156, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

¹³⁸Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 165, Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

Секој од овие независни производители ќе се ангажира во искористување на ресурсот како да се наоѓа во услови на слободен пазар, само што во овој случај трошокот не е само ангажманот, туку и цената за користење на ресурсот која треба да се плати на сопственикот.

Една забелешка, кога станува збор за правото на сопственост ниту во еден момент не беше прецизирано дали се однесува на приватна или на јавна сопственост. Тоа е затоа што овој проблем нема важност во овој случај, она што е важно е дека правото на сопственост е дефинирано и дека носителот на тоа право се однесува на начин кој му овозможува максимален профит од експлоатирањето на ресурсот. Имено дури и кога станува збор за јавна сопственост, доколку сака да гарантира одржлива ефикасна снабденост, мора да воспостави систем на наплата на такса за користење на ресурсот, што значи да остварува приход.

Уште едно прашање што е директно поврзано со претходното е утврдување на оптималните залихи на загадување. Посебен начин на примена на теоријата на обновливите природни ресурси е кога загадувањето може да се искаже како залиха. Некои загадувачи имаат природа на залиха, остануваат долги периоди во животната средина и предизвикуваат перманентна штета. Типични примери на овие загадувачи се концентрациите на тешки метали во водата, нуклеарните остатоци, концентрациите на CO₂ во атмосферата и на CFC (**Clorofluorocarbur**i) кои го уништуваат озонскиот слој во стратосферата.

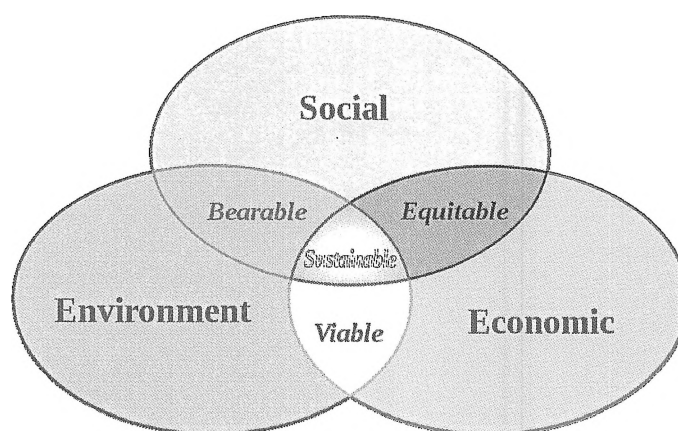
Како и да е, природните циклуси се во можност да асимилираат одреден процент на залиха на загадувањето. Акумулацијата на залихите на загадувачот со текот на времето следи динамичен закон кој од една страна води сметка за тековите на емисиите на новиот загадувач, аналоген на концептот на собирање во случај на биолошки ресурси, а од друга страна, за капацитетот на асимилација на природните амбиентални циклуси, аналогно на функцијата на обновување.

Условот за оптимум залиха на загадување претставува изедначување меѓу маргиналниот бенефит на постоечките емисии и актуелната вредност на маргиналната идна штета. Ако актуелниот маргинален бенефит е поголем од актуелната вредност на маргиналната штета, погодно е да се зголеми загадувањето, затоа што на тој начин актуелната вредност на нето бенефитот се зголемува и

обратно, ако маргиналниот бенефит е помал од актуелната вредност на маргиналната штета погодно е да се намали загадувањето.

Во случаите кога загадувањето има природа на залиха, таксата на емисиите треба да биде еднаква на актуелната вредност на маргиналната штета на залихите на идното загадување.¹³⁹

Одржлив развој

140

Слика 6, принципот на одржлив развој како обединувачки фактор или резултат на поврзаноста на трите полиња

Пред изложување на теоријата за одржлив развој, една од најкористените фрази на денешницата, краток преглед на односот економски раст: животна средина. Имајќи предвид дека во овој дел концептот на одржливост е применет на релацијата меѓу економскиот раст и зачувување на животната средина, основна идеја е дека развојот на знаењето и технолошкиот прогрес дозволуваат квалитетен развој кој потенцијално не е спротивставен со одржувањето на одредени залихи на ресурси на животната средина барани во општеството со текот на времето. Се воведуваат и политики во правец на стекнување знаење и технолошки прогрес, а со цел да има одржлив економски раст.

¹³⁹ Музу И. Вовед во економијата на животната средина, Мулино, стр. 171,

Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino;

¹⁴⁰ *bearable* - поднослив; *equitable*- правичен, *viable* - применлив; *sustainable* - одржлив

Повеќе пати во овој труд е истакнат основниот проблем на можноста за постигнување на економскиот раст без влошување на квалитетот на природната животна средина. Постојаните зголемувања на животниот стандард во последните децении постојано беа придружувани од манифестации во врска со проблемите во животната средина, се побројни и се` посериозни.

И повторно наидуваме на поделбата во два спротивни правци: едни се прашуваат дали економскиот раст може да биде посакуван ако се имаат предвид последиците врз животната средина, додека други изразуваат сомнеж дека амбиенталните политики имаат негативни последици врз економскиот раст. Се` почести се песимистичките погледи кои прогнозираат катастрофални сценарија, според кои успехот на економскиот развој со себе носи и клици на самоуништување, дури и колапс на економијата во целост, предизвикани од проблемите во животната средина. Од друга страна економскиот развој ги направи не само побогати националните економии туку и попродуктивни и овозможи пристап до поразвиените технологии. Употребата на високо развиените технологии овозможува поголема продуктивност на природните ресурси, што пак овозможува зголемување на производството, и пад на стапката на уништување на животната средина. Економскиот раст и технолошкиот развој заедно, со финансиските ресурси, овозможуваат инвестиции во нови технологии во правец на заштита на животната средина, со цел намалување на акутноста на проблемите на отпадоците и намалување на материјалната содржина на производството. Од аспект на песимистичкото гледиште, поврзан со односот меѓу развојот и животната средина, се нагласува дека т.н. одржлив развој е ситуација во која со тек на времето БДП е во постојан раст, а нивото на квалитетот на животната средина и степенот на искористување на животната средина остануваат константни.

Ако БДП расте, искористувањето на животната средина може да остане константа и да биде одржано во границите на можноста на апсорпција, тогаш не постои спротивставеност меѓу економскиот раст и зачувувањето на животната средина. Економскиот раст може да биде дефиниран како одржлив, во смисла на одржување одредена количина залихи на квалитет на животната средина која овозможува постојано ширење на економските активности со текот на времето. Можноста за постигнување на ваков резултат е во технолошкиот прогрес кој може да

ги избалансира последиците од падот на капиталот кој ја носи економијата во правец на **стабилна состојба**. Од тука се доаѓа до поимот одржлив развој. Во литературата постојат многу дефиниции кои го објаснуваат овој поим, но најпозната е онаа на Светската комисија за животна средина и развој (World Commission on Environment and Development) наречена Брунландска комисија од 1987 година. Комисијата го дефинира одржливиот развој како: „развој кој ги задоволува потребите на денешнината, без да ги наруши можностите на идните генерации во задоволување на нивните потреби“.¹⁴¹ Врз основа на оваа дефиниција за одржливиот развој, секое општество би можело да ја постигне целта на одржливиот развој, само ако претходно ја почитува **интергенерациската** т.е. **интрагенерациска праведност**. Социјалниот и економскиот развој треба да се исполни преку минимизирање на ефектите од економските активности (врз изворите на ресурсите и басените за уништување на отпадоци) и секој пат трошоците треба да бидат во согласност со она што е прифатливо за идните генерации. Кога виталните активности на една епоха на живеење наметнува трошоци за иднината (пример екстрација на необновливи минерали), неопходно е да се предвиди и еден вид целосна компензација (пр. во форма на обврзувачки полиси за осигурување или легати по резултат, кои претпоставуваат финансиска помош, или пак под форма на нова технологија кои овозможуваат промени на видот на употребните ресурси, на пр. преминувајќи од фосилни горива на соларна енергија).

Комисијата исто така ги нагласува основните потреби на сиромашниот свет на кој треба да му се посвети апсолутен приоритет. Со други зборови, одржливиот развој би требало да овозможи подобрување на животниот стандард на народите, со посебно нагласување на добросостојбата на сиромашните народи, избегнувајќи ги истовремено трошоците кои не можат да се компензираат за идните генерации. Воедно Комисијата изложи оптимистичко гледање во однос на можноста за одвојување на економските активности и влијанието врз животната средина и во однос на класификацискиот систем се постави од страната на **слабата одржливост**. Од друга страна поддржувачите на претпоставките за **силна одржливост** не отфрлувајќи ја идејата за сепарација, ја поддржуваат неопходноста од измени на

¹⁴¹ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, стр. 61, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

економската скала (целокупниот квантитет на материја и енергија). Во рамките на силната одржливост, која и инаку има мошне строг поглед, станува збор и за редуција на економската скала. Во суштина може да се каже дека одржливиот развој одговара на сфаќањето за економскиот развој во тек на еден долг период. Она што претставува проблем се условите неопходни и доволни за задоволување на одржливиот развој. Во суштина се поставува прашањето како и на кој начин можат да се компензираат идните генерации за штетите направени од денешните активности? Одговорот е во „завештанија на капитал“, попрецизно, денешните генерации би требало да остават одредени залихи капитал не помал од оној кој тие денеска го поседуваат. Овој капитал претставува можност за идните генерации да постигнат одреден степен благосостојба, а во оваа смисла се значајни поимите „правдата како можност“ преку создавање на добра и услуги од кои зависи човештвото.

Во зависност од ставовите и теориите, теоретичарите зборуваат за „слаба и силна одржливост“ на капиталот од животната средина.¹⁴²

Дефиницијата за „слабата одржливост“ не бара неопходност од посебен третман, имајќи предвид дека истиот претставува друга форма на капитал. Она што одржливиот развој го претпоставува е трансфер на собрани залихи на капитал, кој не е помал од денешниот. Според оваа дефиниција можно е да се „остави и помала количина на амбиентални залихи“ ако е можно таа да се надомести со зголемувања на залихите од сообраќајна инфраструктура, машини или друг (физички) капитал произведен од човекот. Алтернативно пак, е можно да се пренесе помалку инфраструктурна индустрија, но под услов да биде компензирано со поголема количина на влажни зони, мешовити шуми или образование. (во делот на исцрпување на природните ресурси веќе го споменавме примерот на Науру како пример за слаба одржливост).¹⁴³

Дефиницијата пак за „силна одржливост“ се базира на фактот дека некои елементи на залихи од природен капитал не можат да бидат заменети од капитал

¹⁴² Кери Тарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, стр. 62, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

¹⁴³ Џон М. Гоуди & Карл Н. Мек Даниел, Физичкото уништување на Науру: Пример за слаба одржливост, John M. Gowdy & Carl N. McDaniel, (1999) *The Physical Destruction of Nauru: An example of Weak Sustainability*, Land Economics, 75 (2) : 333-38

создаден од човекот. На пример: функциите и услугите на екосистемот се есенцијални за човековото преживување, со оглед дека функциите се такви кои го поддржуваат животот (беохемиски и геохемиски анализи) и не можат да бидат заменети. Исто така постојат добра во животната средина кои се од елементарна важност за човековото постоење иако недоволно ценети и истакнати, како на пример: пејзажи, простор, мир, тишина. Овие добра го сочинуваат природниот критичен капитал и со оглед дека не можат да бидат заменети, барем не во целина, треба да бидат заштитени согласно правилата за јавна одржливост.

Во суштина одржливиот развој е базиран врз постоењето на перфектна одржливост меѓу различни форми на капитал. На ова веднаш се надоврзува прашањето за начинот на мерење на одржливиот развој, т.е. начин на разбирање на идејата дека одржливиот развој претставува генерирање добросостојба за човештвото без уништување на можностите на идните генерации. *Одговорот е во движењето во рамките на одржлив приход*. Тоа значи дека тој се сведува на приход кој една земја може да го оствари без намалување на севкупните залихи на националниот капитал. Опасноста која се јавува е недостатокот на соодветна проценка на националниот капитал и неговиот придонес во економскиот доход и благосостојбата. Постои можност од погрешен начин на утврдување на нивото на добро функционирање на економијата. Поради тоа потребни се две уредувања: едно кое се однесува на намалување на природниот капитал (варијации на количините) и второто се однесува на уништувањето на залихите на природниот капитал (промени во квалитетот). Со цел за системско располагање со овие информации, ОН, Европската Зедница и статистичките канцеларии на големите земји во нивните програми воведоа Национални сметки за ресурсите во животната средина¹⁴⁴.

Правилото за одржлив развој утврдува дека економијата треба да прави големи заштеди за да може да го компензира обезвреднувањето на капиталот произведен од човекот и природниот капитал. Ова споредено со состојбата во една фирма и нејзините активности би значело ако фирмата не издвојува доволно за амортизација и замена на дотраените машини и објекти, ќе функционира еден период, а потоа ќе стане неодржлива. Ова важи за која било економија, со други

¹⁴⁴Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, стр. 64, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

зборови, за да се надмине овој едноставен тест на одржливост, стапката на годишна заштеда (заштедите искажани во однос на БДП) треба да биде поголема или барем еднаква со стапката на обезвреднувањето на природниот капитал и капиталот произведен од човекот.¹⁴⁵

Начело на претпазливост и минимално ниво на безбедност. Според некои теоретичари кои ја застапуваат тезата на силна одржливост, ограничувањата на одржливоста (како производ за заштита на критичниот природен капитал) би требало да бидат протолкувани како принцип на претпазливост, сличен на поимот минимум ниво на безбедност. Овој концепт претставува начин да се даде форма на идејата за социјалниот интергенерациски договор. Неопходно е да се дојде до компромис меѓу ангажирањето на ресурсите со цел добивање економска добивка, зачувување на она што го имаме и движењата на ресурсите да се задржат на одржливо ниво. Со цел за да го исполнат социјалниот интергенерациски договор (преку правилото за постојан капитал и наследство на капитал), актуелните генерации треба да се воздржат однапред врз основа на трошоците (познати како трошоци спротивни на социјалните, т.е. мерки од кои општеството би било принудено да се откаже) од развојните активности кои би можеле да доведат до уништување на природниот капитал над одреден праг на трошок за штетите или условите на неповратно уништување (со други зборови губиток на критичен природен капитал, услуги за одржување на живот, врсти и основни природни процеси).¹⁴⁶

На ова се надоврзува и поимот *одржливо живеење* за еден долг период. Ова за различни делови од светот претпоставува различни услови, на пример на југот од светот, Африка е во крајно тешки и ранливи услови на граница на одржливоста, неопходно е да се дојде до услови на минимална одржливост во живот. Одржливото живеење може да биде продолжено преку соодветни политики на Владите особено на оние кои ја намалуваат ранливоста на одредени подрачја и преку подобрување на животните услови, пример: заштита од поплави, резултат на подигнување на нивото

¹⁴⁵Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, стр. 65; Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

¹⁴⁶Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, стр. 66, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

на морињата, мерки кои ја зголемуваат можноста за прехрана и кои ги надоместуваат недостатоците на пазарот, итн.

Политиката на одржливиот развој бара почитување на одредени оперативни принципи, преку елаборирање на една цела серија на норми со цел за одржливо користење на залихите на природниот капитал, организирани на начин кој задоволува и се адаптира како на *многу слаба одржливост*, така и *многу силна одржливост*:¹⁴⁷

- 1) Корекции на пазарот и интервенции кои се однесуваат на суровините и правата на сопственост;
- 2) Одржување на регенеративниот капацитет на обновливиот природен капитал (CNR), стапката на искористување не смее да ја надмине стапката на обновување;
- 3) Технолошките промени треба да бидат врз основа на план што поттикнува премин на природниот капитал од необновлив во обновлив;
- 4) Стапката на искористување на природниот капитал треба да е еднаков на создавање на замени на истиот;
- 5) Целокупната економска активност треба да биде ограничена на начин што ќе овозможи натамошно одржување на залихите на природниот капитал, што значи усвојување на принципот на внимателност со одредена граница на безбедност;

Од претходно истакнатото може да се каже дека и покрај различното дефинирање и толкување на одржливиот развој, истиот има огромно значење, иако останува несигурноста во поглед на примената на принципите на одржливиот развој во реалноста.

Анализи : трошок – добивка

Поимот на одржлив развој ја воведува идејата дека сите форми на капитал би требало да бидат одржани на некој начин непроменливи или дури зголемени. Истовремено се воведува и идејата за одржување на непроменливоста на природните залихи како во поглед на квалитетот така и во поглед на квантитет. На оваа идеја се надоврзува прашањето дали од аспект на анализата трошок – бенефит е воопшто

¹⁴⁷ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, стр. 67; Kerry Turner R. , Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

разбрана и возможна. Барањата кои се однесуваат на политиките и проектите да не влијаат врз, т.е. да не учествуваат во уништувањето на животната средина е апсурдна, но барањата вкупните средства на проектите да не бидат потрошени за уништување на животната средина, не се апсурдни. Начин за почитување на условите за одржливост е секоја штета во животната средина да биде надоместена од проекти посветени на подобрување на животната средина. Оваа состојба е јасно објаснета во „Економија на животната средина“ (*Economia ambientale*)¹⁴⁸, кога една агенција треба да управува со проекти за изградба на патишта и сите тие на некој начин предизвикуваат штета врз животната средина“. Идејата е дека таа финансиска гаранција треба да биде гаранција за минимизирање на штетата и во сплет на штети со директен проект за санација на животната средина на некој начин ќе биде надоместена направената штета. Тоа значи дека девет од десет проекти ќе бидат реализирани, додека десетиот ќе биде заменет со проект во корист на подобрување на животната средина. При анализата на трошоци – придобивки, во однос на проектите и програмите за подобрување на животната средина и оптимално искористување на природните добра, а во согласност со принципот за одржлив развој (без навлегување во дискусија дали нашето здравје или животот на идните генерации, воопшто имаат избор) важно е да се истакнат неколку прашања.

Тоа е прашањето за формулирање правна норма за донесување на социјална одлука. При трансформација на оваа норма во социјална одлука врз основа на која би биле преземени одредени активности неопходно е да се познаваат преференците на секоја индивидуа. За да можат да се обединат преференците на поединците во однос на животната средина треба да се изнајдат начини или единица мерка за проценка на придобивките и губитоците. *Еден од начините е повторно прашањето* колку поединците се подготвени да платат во замена за производот или колку луѓето се подготвени да платат за да избегнат нешто што не го посакуваат или што не им е пријатно, или пак колку се подготвени да прифатат како компензација за да толерираат нешто што инаку не би го толерирале.

Второ прашање се однесува на воведувањето на времена димензија на инвестирањето за подобрување на животната средина и појавата на „попуст“ кој

¹⁴⁸ Кери Гарнер Р., Пирс В. Дејвид, Батеман И., Економија на животната средина, стр. 112, Kerry Turner R., Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino;

произлегува од фактот дека за луѓето придобивката има помала тежина или трошокот во иднина го плаќаат полесно од трошокот во моментот. Нетрпението или времената преференција е една од причините поради која сегашноста е преферирана од иднината. Намалувањето на тежината на идните придобивки и трошоци, појавата на „попустот“ има незадоволувачки ефекти во однос на животната средина. На пример:

а) Кога штетата врз животната средина предизвикана од некој проект, ќе се верификува во далечна иднина, попустот ја прави актуелната вредност на таквата штета значително помала во однос на ефективна вредност. Пример се потенцијалните штети од складирањето на нуклераните отпадоци, тешките метали и сл.

б) Кога придобивките од еден проект се наменети за поединци кои ќе живеат по 50 или 100 години, попустот ја намалува вредноста на тие придобивки и го отежнува значењето т.е. оправданоста на таквиот проект како и мерката на економската политика. Пример претставува пошумувањето, посебно на тврдо дрво и спор раст, карактеристични за подрачјата со умерена клима.

в) Кога одлуката за екстракција на ресурсите е под влијание на стапката на попуст, колку таквата стапка е повисока, толку е поинтензивна намерата за нивно искористување и намалување на количините за идните генерации.

Пристапот на одржливоста содржи неколку интересни импликации за проценка на проектите. Една од тие е фактот дека изборот на стапката на попуст нема повеќе толку голема важност, туку нејзиното прилагодување е со цел да се соберат ефектите врз животната средина. Ова ќе биде подобро реализирано преку условите за одржливост. Но, вистина е дека условите за одржливост бараат нивно подлабоко истражување.

4. Меѓународна економија и заштита на животната средина

Заштита на животната средина и нова рамнотежа во меѓународната економија

Влијанието на глобализацијата врз постојаната тенденција на уништувањето на животната средина на планетата. Последните две децении со експанзијата на производството и потрошувачката во поголем дел од светот, катастрофистичкиот

пристап на Малтус¹⁴⁹, карактеристичен за многу експерти и поборници од областа за заштитата на животната средина, беше негиран од најголемиот светски авторитет, меѓународниот пазар. Постојат две основни причини кои ја потиснуваат во далечна иднина опасноста од ризикот да се манифестира „недостаток на ресурси“ (пред се` во однос на минералите и енергетските производи) и традиционалниот страв на економистите. Од една страна тоа е *технолошкиот прогрес* кој ги дематеријализира производните процеси, овозможува заштеда на количините на суровините и неопходната енергија за единица производи. Од друга страна *моќта на контролата на поглемите индустриски и финансиски претпријатија* им дава можност да „вежбаат / експериментираат“, особено во земјите сиромашни со други ресурси кои ги извезуваат таквите производни фактори. Неограничената понуда суровини и енергија по ниски цени, спротивно на неограничената понуда на работна рака (како во самите земји така и емигрантската), кои доаѓаат од сиромашните земји, претставува важен елемент кој го објаснува неограничениот развој на капиталистичкото општество. Но, се повеќе се манифестираат песимистички хипотези кои се однесуваат на можноста за продолжување на иднината со актуелниот ритам на развојот на производството и потрошувачката. Врз планетата Земја која е пренаселена, се закануваат нови недостатоци, кои се закана не само за потенцијалните можности за благосостојба, туку и за самото преживување на човечкиот род. Според извештаите на Делор (Delor)¹⁵⁰ тешката економска криза ќе биде симптом, знак на нарушување или поточно зголемување на дисбалансот помеѓу искористувањето на природните ресурси и ресурсите на животната средина и недоволниот ангажман на работниците што се на располагање. Оваа криза има добра основа да се рашири и продлабочи на целата планета, доколку не се применат мерки и инструменти кои ќе ги надминат националните рамки. Според Европската Комисија¹⁵¹, клучот на ресурсите е токму во неспособноста на меѓународниот пазар да предупреди за новите недостатоци. Напротив, пазарниот ценовник го потценува ценовниот раст токму на истите ресурси: воздух, вода, плодност на земјата и

¹⁴⁹ Thomas Robert Malthus, (14 February 1766 – 29 December 1834) - познат Англиски научник влијателен во областа на политичката економија и демографија.

¹⁵⁰ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 141, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli; Komisija na Evropska Zaednica (1993).

¹⁵¹ Idem, стр. 141;

шумите, простор за уништување на отпадоците, биодиверзитет на флора и фауна. Некои посебно избрани актуелни податоци, можат да дадат емпириска основа на овие хипотетични идни сценарија, на пример: секоја година се уништуваат околу 20 милиони хектари тропски шуми со проширување што е еднакво на територијата на Австрија; последните педесет години на ирационалното користење на почвата и на водените ресурси доведе до уништување, најчесто неповратно и непоправливо, на 2 милијарди хектари: површина која одговара на 40 пати површина на Италија.¹⁵² Со ова се уништува повеќе од 10% од обработливата површина во светот. Доколку продолжат ваквите тенденции, процесот на исушувањето на почвата ќе ги зафати руралните делови во кои се населени повеќе од 1 милијарда луѓе. Се предвидуваат различни библиски егзодуси и т.н. амбиентални избеглици, луѓе кои добиваат помалку ресурси од земјата неопходни за преживување. Што се однесува пак до водените ресурси, две милијарди луѓе денеска живеат во региони каде постои хроничен недостаток од вода. Во некои сиромашни земји пристапот до водата за пиење учествува со или претставува 20% од семејните приходи. Околу 1,5 милијарда луѓе во светот немаат вода за пиење, што доведува до тешки последици во однос на хигиената, здравјето и зголемување на смртноста, особено на ранливите категории, децата, повозрасните (ако имаат среќа да доживеат да станат повозрасни)¹⁵³. Се проценува дека околу 25.000 луѓе во светот умираат секојдневно токму поради болести кои се пренесуваат преку загадените води. Порастот на недостатокот од вода и покрај борбата против „залудното трошење“ и усвојувањето и воведувањето на соодветните технологии, поттикнато и од меѓународните организации – ќе заврши со одземање на водените ресурси во земјоделскиот сектор во корист на градовите и на индустријата. Од друга страна, како што потенцира FAO¹⁵⁴, реките Јордан, Нил, Еуфрат, Ганг, Меконг, Дунав, во недостаток на хидро политика ориентирана во правец на меѓународна соработка, би можеле набргу да станат круцијални точки на судири, дури и воени. Се повеќе се зголемува притисокот врз науката и технологијата да се определи нивната улога пред предизвикот на новите недостатоци

¹⁵² Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 141,

Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

¹⁵³ The International Bank for Reconstruction and Development (2007), *Poverty and the Environment, Understanding Linkages at the Household Level*, The World Bank Washington, DC.

¹⁵⁴ Food and Agricultural Organization, UN;

Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 142,

Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli;

на ресурси. Оптимизмот се базира на фактот дека човековата креативност успеала во последните векови да ги реши скоро сите материјални проблеми со кои се соочува материјалната и социјалната еволуција. Таканаречените *техно оптимисти* потврдуваат дека постојат огромни резерви научни знаења, се` уште неискористени од технологијата, особено за стратешките полиња како енергијата, биотехнологијата, информатиката, генетиката. „Дематеријализацијата“¹⁵⁵ на производните активности и неограничените можности за замена на суровините кои недостасуваат, со други кои ги има во огромни количини, би овозможиле да се откочи економскиот раст во иднина од секое евентуално ограничување создадено од моменталниот недостаток на материјалните ресурси. На ова оптимистичко сценарио му се спротивставува *песимистичкото гледање* кое потенцира дека во суштина економскиот прогрес претставува трансформација на материјата и енергијата од организирана состојба и корисност во една неограничена состојба и некорисност. Според песимистичките гледишта технологијата овозможува предности но, не чини чуда. Заклучокот на критичарите на „техно оптимизмот“ е дека доколку продолжи со оваа динамика користењето на природни ресурси, денешните генерации на идните во наследство ќе им остават неповратно уништени природни ресурси и животна средина.

Рамнотежата меѓу еколошките потреби и економскиот развој е голем предизвик за идните децении. Најголемите очекувања наоѓаат одговор во примената на соодветни технологии, т.е. во изборот на комбинациите на производствените фактори кои употребуваат ресурси во големи количини, пред се` работна рака, а ги минимализираат користењето на ресурсите од животната средина и емисиите на отпадоците. Покрај изборот на технолошките и производствените капацитети, како неопходност се јавуваат и радикалните промени во однесувањето на потрошувачите поттикнувајќи нов стил на живот.

На Европската скала се издвојуваат неколку карактеристики кои новите технологии би требало да ги поседуваат за да резултираат производствена ефикасност како за една потесна интеграција на заедницата, така и за зајакнувањето на Европа во меѓународната конкуренција. Тоа се следниве карактеристики:¹⁵⁶

¹⁵⁵ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 142, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

¹⁵⁶ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр 145, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

- 1) Подобрување на „природната продуктивност“ на производствените фактори. Станува збор за добивање производ, на пример, автомобил кој во поглед на употребната вредност ги задоволува сите критериуми од минатото, но троши помалку енергија и суровини во различни фази на производството;
- 2) Поголема долготрајност на производите, во суштина се работи за подобар пристап до сервисите за одржување, поправка и контрола.
- 3) Планирање и производство на добра врз основа на LCA (Life Cycle Assesment). Станува збор за ставање на располагање на потрошувачите добра со такви карактеристики кои ќе го олеснат повторното ставање во функција, рециклирањето и правилното уништување.

Најраспространето е верувањето, барем во Европа, дека оваа еволуција не може да дојде спонтано во контекст на пазарна економија. Со оглед дека цените како на производните чинители така и на самите производи не ги одразуваат на соодветен начин социјалните трошоци за производство, согласно Европската Комисија, тешко веројатно е да се раскине поврзаноста меѓу економскиот просперитет и уништувањето на животната средина. Создавањето нови чисти технологии, поддршката на една активна и инвентивна политика и проориентација на инструментите на економската политика, со мерка која охрабрува на ефикасна употреба на ресурсите можат да ја зајакнат меѓународната конкуренција на Европа.

Улогата на „квалитетот на животната средина“ на Европа во меѓународната конкурентност

Интернализација на трошоците за животна средина од страна на компаниите кои работат на светската сцена, претставува нов и одлучувачки елемент во реструктурирањето на меѓународната размена. Традиционалната шема согласно со „теоријата на компаративните трошоци“, во суштина е изменета бидејќи, како трошоци, треба да се калкулираат не само производните трошоци набавени директно на пазарот, туку и другите трошоци што се поврзани со користењето на ресурсите од животната средина, како на пример: еколошките такси, „дозволи за загадување“, парични санкции за ризици и казни, губење на кредибилитетот на компанијата и слично. За да се избегнат овие трошоци поврзани со деградација на животната средина, компаниите се стимулирани да усвојуваат иновации како во процесот на производството така и во самиот производ. Овие инвестиции во прв момент

претставуваат дополнителни оптоварувачки трошоци, но на долгорочни патеки можат да станат и инструменти на поголема конкурентност во однос на компаниите со понизок еко сензибилитет.

Од овој аспект, најдобар пример е Германија¹⁵⁷: ригорозното законодавство во областа на животната средина произведе силно позитивно влијание во смисла на иновации и меѓународна конкурентност. И во овој случај еден од одлучувачките елементи кој, за жал, е запоставен во другите земји, е транспарентноста и стабилноста на прописите во животната средина на национално и на локално ниво, со цел да се овозможи очекуваниот ефект од иновативните инвестиции за компаниите.

Доклку детално се анализира позитивниот сооднос меѓу заштитата на животната средина и меѓународната конкурентност, особено што се однесува до ЕУ, можат да се издвојат следниве елементи:¹⁵⁸

Достапноста на „чисти технологии“. Земјите кои први ги применија овие технологии го зголемија извозот на производи што позитивно влијае не само на макроекономските варијабли, туку и дополнително стимулира „зелени“ инвестиции со кои стартува „виртуозен циклус“ на повисок економски развој и поефикасна заштита на животната средина.

Отфрлање на „азискиот модел“. Својот пораст на производство го должи на кратковиден и граблив начин на користење на природните ресурси, поттикнување од страна на компаниите во правец на власта за непримена на меѓународните и националните норми за заштита на животната средина, а со тоа фаворизирање на т.н. еколошки дампинг.

Оневозможување на извоз на отпадоци. Европската норматива тежнее кон отежнување и спрчување на извозот на отпадоци, особено токсични или опасни во сиромашните земји, кои генерално се потолерантни во однос на уништувањето на животната средина. Унијата тежнее кон поголема стимулација на рециклирањето.

Сензибилитет за животната средина. Зголемена сензибилност на европското јавно мислење за заштита на животната средина со посебен осврт на

¹⁵⁷ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 52, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

¹⁵⁸ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 54, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

стакленичките гасови и уништувањето на озонската обвивка во атмосферата, стимулира енергетска заштеда, дури и во контекстот на релативно ниски цени на нафтата и во отсуство на една специфична „карбон“ такса на меѓународно ниво.

Производите и квалитетот на животната средина. Позитивното нагласување на производите и услугите со висок квалитет на животната средина од страна на меѓународниот пазар извезени особено од компаниите со иновации, игра важна улога во стимулирање на порастот на одржливоста на развојот. Истовремено ја намалува важноста на административните контроли и казни, кои барем од искуството на Европската Унија, во целина се покажаа недоволно ефикасни како во поттиснувањето така и во превенцијата на штетните однесувања за животната средина.

Зајакнување на улогата на Европската агенција за животна средина – Европската агенција за животна средина формирана во 1994 година, со седиште во Копенхаген, има за задача да собира податоци поврзани за животната средина и да ги мониторира ефектите од „амбиенталните“ политики. Исто така и да ги пренесува соодветните информации на заинтересираните претпријатија и компании и да го забрзува и олеснува пренесувањето и ширењето на „чистите технологии“ на европско ниво. Агенцијата покрива мошне важна позитивна улога во однос на економската ефикасност на компаниите, бидејќи овозможува стекнување на информации неопходни за интернизација на трошоците за животна средина, во однос на развојот на европското законодавство и меѓународните договори.

Создавање серија на „мрежи од услуги“. Создавањето серија од мрежни услуги на европско ниво, наместо повремени и некоординирани интервенции, е предвидено уште со Договорот од Мастрихт и претставува обид за намалување на трошоците поврзани со создавање на инфраструктура за таквите услуги: телекомуникациски, транспортни, дистрибуција на водени ресурси, отстранување на отпадоците. Но благодарение на реализацијата на „економиите на обем“ има и дополнителна предност, а тоа е што на пониски трошоци за производство, се претпоставува дека одговараат и пониски цени за компаниите кои бараат такви услуги, со очигледни предности во меѓународната конкуренција.

Еволуција на заедничката земјоделска политика. (Иако за оваа политика веќе стана збор во делот за секторските политики и нивната поврзаност со

политиката за животна средина, во овој дел само неколку реченици од аспект на нејзината улога на конкурентниот пазар од аспект на животната средина). Еволуцијата на заедничката земјоделска политика, во правец на помал акцент на производство на земјоделските производи, а поголемо значење на обезбедувањето на услугите во заштитата на животната средина, ќе направи, земјоделската политика од сектор за производство на стока да стане „чувар на животната средина“. Ова ќе овозможи двојна придобивка: од една страна ќе го олесни буџетот на заедницата од серија оптоварувања кои влијаат негативно на можноста за стимулирање на другите заеднички политики (истражување, енергија, транспорт, итн) подиректно врзани со меѓународната конкуренција. Од друга страна потесната поврзаност меѓу земјоделските активности и заштитата на природните ресурси и ресурсите на животната средина (почва, вода, пејзаж итн) претставува важен извор на „надворешните економии“, од која може да произлезе поголема продуктивност во другите производствени сектори ориентирани во правец на меѓународниот пазар (пред сè: туризмот, но и други сектори кои усвојуваат технологии со висок интензитет за заштита на животната средина, како на пример: органско производство на земјоделски производи, дрвната индустрија итн.).

Интензивирањето на политиката за заштита на животната средина, покрај позитивното влијание на полето на меѓународната конкурентност, неутрализира одредени негативни аспекти, кои треба да бидат споменати:¹⁵⁹

1. Политика за заштита на животната средина која произлегува од стратегии и директиви, координирани и централизирани на европско ниво, може да прошири одредени дисторзии на континентално ниво; поголемо трошење финансиски и човечки ресурси влијаат негативно на меѓународната конкурентност на компаниите, а процесот на исправка може да биде бавен и потежок;
2. Тенденцијата да се биде во согласност со ориентациите кои се некритично либерални, особено превладувачки во југоисточните азиски земји, може да притисне во поглед на намалување на граѓанските права и рушење на системите за социјална заштита. Она што е од круцијална важност за европските земји е дека социјалните системи за заштита во Европа се изградени со конфликти и тешки жртвувања, па

¹⁵⁹ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 55, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

така тие за компаниите не претставуваат само финансиски трошоци туку и цивилизациски достигнувања и социјален мир, така што какво било нивно нарушување би значело отстапување од европските вредности и создавање социјални конфликти.

3. Зголемувањето на ригорозноста на ЕУ нормативата доведува до опасност од регионален нерамнотежен развој, се разбира на штета на посиромашните региони. „Зелените“ стимулации за иновации не се дистрибуираат на еднаков начин на единствениот пазар. Искуството покажува дека постои опасност иновативните инвестиции да се концентрираат во веќе развиените зони врз основа на познатиот „ефект на поларизација“. Поради тоа на компаниите кои се наоѓаат на територија на економско неразвиените региони не им останува ништо друго освен да изберат меѓу две „неодржливи“ стратегии: од една страна да ги одржат нечистите технологии, сметајќи на неефикасноста на контролите или дури и на соучесништво на локалната администрација. Другата алтернатива се состои во префрлување на истите технологии во бившите комунистички земји каде законодавството за заштита на животната средина е помалку ригорозно: на пример, од другата страна на Средоземјето.

Постои тесна поврзаност меѓу политиките за заштита на животната средина, политиките за регионален развој и европските политики за соработка со трети земји од Средоземјето.¹⁶⁰

Она што е заедничко за земјите од ЕУ и трети земји од Медитеранот на почетокот на новиот милениум е недостатокот од јавни финансиски средства за инвестирање во заштитата на животната средина. Но, за третите земји од Медитеранот постојат дополнителни ограничувања поради неможноста за користење на иновациите кои се дел од технолошкиот прогрес за заштита на животната средина. Како што веќе беше истакнато, чистите технологии кои покрај тоа што се финансиски многу скапи бараат и стручни лица со софистицирани способности, кои се дефицитарни во овие земји.

Европската Унија и другите меѓународни организации и институции кои се занимаваат со меѓународна размена, квалитетот на животната средина го сметаат за

¹⁶⁰ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.56, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

еден од поважните елементи за пробив на производите на светскиот пазар. Но клучен проблем е што „квалитетот на животна средина“ поради својата специфична економска и трговска двосмисленост и нема многу смисла освен само реклама . Во суштина „квалитетот на животната средина“ може да биде ефикасен инструмент само доколку биде документирано потврден од авторитативно и веродостојно меѓународно тело.

Сертификатите издадени од тела на Европската Унија во чија надлежност е „квалитетот на животната средина“ ги имаат горенаведените својства. Постои една цела серија такви инструменти , како на пример: Ecolabel за производи, EMAS за производствените процеси на ниво на индустриските капацитети, Eco – bilancio за влезните движења (суровини, енергија) и излезните (отпадоци) на ниво на групи на компании, VIA¹⁶¹ (за големи производствени и инфраструктурни проекти кои вршат проценки на можното влијание врз животната средина).¹⁶²

Овие инструменти имаат важна улога во меѓународната конкуренција, но и огромна важност во рамките на самата Унија, со тоа што го штитат здравјето на граѓаните, правилното рекламирање и информирање на потрошувачите, лојалноста на конкуренцијата во внатрешниот пазар.

Ефикасноста на овие инструменти, кои се инаку прилагодени на карактеристиките на локалните компании, би можеле да извршат влијание во корист на конкурентноста на компаниите од третите земји на Медитеранот.

Сепак мора да се нагласи дека и после години на експериментирање, се` уште постојат тешкотии во постапките на сертифицирање во самата Унија, но тоа не би требало да ги спречи обидите за создавање на соодветен систем за сертифицирање и за компаниите од третите земји на Медитеранот во рамките на нивните можности за извоз на меѓународните пазари. Ваквите обиди се силно поддржани од Унијата, особено со цел за обесхрабрување на т.н. „еколошки дампинг“, со што ќе се оневозможи нелојална конкуренција на сопствените компании, но би предизвикало и поглемо уништување на животната средина во регионот на Медитеранот. Поради тоа соработката меѓу Унијата и овие земји мора да биде многу потесна и да овозможи

¹⁶¹ Valutazione Impatto Ambientale, Environmental Impact Assessment, Проценка за влијанието врз животната средина;

¹⁶² Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр. 56, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

поголема достапност за користење на новите технологии на компаниите од овие земји.

*Меѓународните договори
и борбата со различни феномени на глобалното загадување*

На Конференцијата во Рио, во 1992 година, експлицитно беше потврдена свесноста за ризиците со кои човештвото се соочува поради континуираното уништување на животната средина. Лидерите на економските политики и политиката за заштита на животната средина, меѓународните организации и невладините организации дискутираа на највисоко ниво за иднината на планетата, не само за продлабочување на научниот пристап, туку и преку доловување на мошне живи слики кои емотивно можат да го сензибилизираат светското јавно мислење. На тој начин, планетата доби третман на болно тело под име Гаја (Gaia), со потенцирање на меѓузависноста на различни патологии, кои одвоено се неизлечиви, а ако продолжи уништувањето дури и на само една од повеќекратните функции, резултатот може да биде фатален. Свесноста за уништувањето на Гаја (Gaia), е резултат на феномени чии карактеристики не се само меѓузависноста туку и транснационалноста, што значи дека различните форми на загадување не застанува на границите на земјите одговорни за истото. Оваа карактеристика ги наведе учесниците во правец на одржливиот развој (неодминлив принцип на развој во било кој дел од оваа материја) со цел да се соочат со амбиенталните проблеми на ниво на планетата. Тие можат да се поделат на три категории:

- Декларацијата од Рио со цел превенција од аспект на „одржлив развој“;
- Конвенција за климатски промени;
- Конвенција за биолошки диверзитет;
- Агенда 21.

Сите овие документи заедно и денеска ги одредуваат приоритетите во „заштитата на животната средина“, целите кои треба да се постигнат, како и инструментите кои треба да се употребат. Преку анализите и истражувањата на проблемите во животната средина, учесниците на Конференцијата во Рио, како и подоцнежните конвенции се обидуваат да ги приближат ставовите, културните навики и другите интереси. За жал, успешни се само во дефинирањето заеднички цели и приоритети кои се премногу воопштени и двосмислени и кои ги даваат само појдовните точки за

оперативните иницијативи, додека резултатите на теренот се скромни споредени со итноста.

Агендата 21 ги одредува правците за обезбедување на опстанокот на Гаја (Gaia) во XXI век, фокусирани на две круцијални прашања: *климатски промени* и *одржлив развој*.

Првото прашање, *климатските промени* условени од уништувањето на атмосферата, за што „најзаслужни“ се ефектот стаклена градина и намалувањето на озонската обвивка. Тие прдизвикуваат високи температури, опустошувања, подигнување на нивото на океаните, уништување или исчезнување на шумите и исчезнување на биодиверзитетот. Сите овие феномени на уништување преминуваат во атмосферата влошувајќи ја состојбата со климатските промени. На спротивната страна од апокалиптичната визија на еко песимистите, се еко оптимистите кои го промовираат концептот на „одржлив развој“.

Покрај нејаснотиите кои се однесуваат на техничките прашања во однос на екологијата и степенот на чувствителност на екосистемите, се јавуваат и економско социјалните прашања, при што не е проблем само одредувањето на интеракцијата меѓу еколошките варијабли, колку што е одговорот на прашањето: кој треба да ги поднесе трошоците за одржливоста од аспект на меѓународната економија?¹⁶³ Одговорот на сиромашните земји, покрај значителните разлики меѓу нив, е прилично очигледен: трошоците кои треба да се поднесат за да се промени „неодржливоста“ на актуелниот светски економски развој, треба да бидат на товар на богатите земји. Ваквиот одговор се должи на две причини: првата е што истите носат многу поголема одговорност за загаденоста и намалувањето на количините на природните ресурси на планетата. Втората причина, која е уште повеќе оправдана е фактот дека само богатите земји имаат финансиски ресурси за неопходните инвестиции за промена на производствените системи во одржливи.

Бројните конфликти поврзани со одржливоста кои произлегуваат од актуелната економско политичка и социолошка дебата во актите на меѓународните тела, се однесуваат на:

¹⁶³ Куерини Џ., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.146, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

1) Одговорност на државата

Со Конференцијата во Рио се постави основата на пазарен механизам како основен инструмент за реализација на еден компатибилен развој со заштитата на животната средина. Но, секако не е во целост елиминиран принципот на „интервенција“ од страна на земјите. Спротивните позиции на „интервенизмот“ и „пазарот“ во еден дел се надминати со примена на „принципот на супсидијарност (помош)“. Врз основа на овој принцип јавните власти интервенираат на најниско можно ниво, само кога приватниците работејќи на пазарот не се во можност директно да ги реализираат целите во животната средина кои ги засегаат.

2) Заштита на идните генерации.

Развојот на богатите земји беше/е проследен со една карактеристика која ја истакнува нивната кратковидост. Тие, на економскиот приоритет, му даваат апсолутен приоритет на водејќи воопшто грижа за идните генерации. Интересите на слабите и сиромашни земји кои немаа и немаат јаки „lobby“ групи отстапија пред интересите на богатите и на капиталот кој добро организиран во секоја смисла на зборот, ги трошеше и ги троши прекумерно и непотребно природните ресурси и ресурсите на животната средина. Проблемот кај сиромашните земји се јавува поради итноста за решавањето на здравствените проблеми и проблемот од недостиг на храна. Се потценуваат погодностите од инвестиции со одржлив карактер во однос на идните генерации.

3) Правото на сопственост на амбиенталните добра.

Намалувањето на прекумерната потрошувачка (особено на клучните добра: водата и енергијата) не може да биде базирана само на етичките и идеолошките потреби, особено што зголемувањето на трошоците се разбира како знак на зголемениот недостаток на ресурсите и може да доведе до обратен ефект, да поттикне измени во однесувањето на производителите и потрошувачите. За да се избегнат ваквите можности неопходно е атрибуирање на точно определени „сопственички права“ на ресурсите што треба да се заштитат. Таквите права ќе им овозможат на сопствениците законски да реагираат со цел вреднување на сопствените интереси, пред се` во смисла на ограничување на екстракцијата (исцрпувањето) и уништувањето на амбиенталните ресурси во нивна сопственост.

На тој начин, со воведувањето на ограничување од различен вид, преку тарифи претплати, пропорционални на користењето ќе биде можно рационално да се управува и да се има контрола врз искористувањето. Воедно ќе се решаваат конфликтите кои произлегуваат од дистрибуцијата на ресурсите, минимизирајќи го залудното трошење и гарантирајќи долгорочно очување.

Улогата на ЕУ во последните години, особено под притисокот на *Протоколот од Кјото*, беше насочена во правец на усогласување на потребите на сиромашните земји со потребите на богатите. Притоа се прибегнува дури и кон нејасни и често двосмислени компромиси, како во рамките на самата Унија, така и со другите учеснички. Причините за ваквиот пристап, покрај „амбиенталната чувствителност“, (признаена на „стариот континент“ пред сè во корист на нејзините интереси имајќи предвид дека најголем дел од сиромашните земји биле нејзини колонии, т.е. колонии на земјите членки) е поврзано и со фактот на зависноста на Европа од сировини и енергија. Појавата на конфликтна економска ситуација во меѓународни рамки, која доаѓа од спротивставени толкувања на одржливоста, би предизвикала многу потешок и сериозен ризик отколку во другите богати земји, нејзини конкуренти на светскиот пазар. Позицијата на Унијата во дискусиите за време на различни конференции, одржани со цел за реализација на Агендата 21 и Протоколот од Кјото, е карактеристична по иновативни интервенции кои се однесуваат на нови цели и нови инструменти во амбиенталната политика.

Она што Унијата го направи во сопствените рамки е соочување со проблемот на транснационалното загадување. На територијата на Европа постојат предели со висок степен на населеност и производство, па затоа од голема важност е ригорозноста во однос на примената на регулативата силно поддржана од Европскиот Суд во поглед на решавање на случаи поврзани со оваа проблематика. На пример: неформалната група адвокати основана во рамките на Research Center for European Environmental Law, од професор Герд Винтер (Gerd Winter). Во рамките на Центарот, покрај другите активности, работи и и групата – Coordination of the “avosetta group”, a joint venture of European Environmental Law Lawyers.¹⁶⁴

Инаку неизедначеноста на економскиот развој, а посебно заостанувањето на Медитеранскиот Регион и Источна Европа претставуваат посебно загрижувачки

¹⁶⁴ www.feu.uni-bremen.de/cms/index.php?id=1&L=1

елемент, затоа што зголемувањето на притисокот на населението и производствните активности пред се` хемиска и земјоделска во заостанатите делови на крајбрежјето, како и заостанатата технологија на индустриите, особено енергетската и металуршката, претставуваат сериозна закана за уништување на животната средина. Затоа стратегијата на Унијата е поттикнување на производствените инвестиции преку механизмот „заеднички вложувања“ (joint ventures) и тоа пред се` приватни инвестиции, кои би се реализирале преку усвојување и примена на чисти технологии. Унијата покажува јака и непоколеблива ориентација во поглед на зајакнување на Европската норматива, како и нејзината транспарентност, обврзувајќи ги инвеститорите на нивно почитување не само во рамките на ЕУ туку и во сиромашните земји и земјите во развој. Меѓународните агенции треба да водат сметка за предвидувањето на амбиенталните ефекти за секоја инвестиција. Унијата во својата норматива создава една палета од позитивни инструменти кои се повољни за приватните иницијативи, особено во однос на реализацијата на целите предвидени со Протоколот од Кјото. Меѓу овие инструменти постојат два кои се истакнуваат по своето значење: Европската агенција за животна средина и Програмата „Life“.

Европската агенција за животна средина за која веќе претходно стана збор, треба да се подвлече дека со проширувањето на Унијата важноста и кредибилитетот на оваа институција се зголемува пред се` поради круцијалното значење на оваа дисциплина.

Втор инструмент е *Програмата „Life“* која има за цел забрзување на технолошкиот прогрес во сите производствени сектори преку воведување иновации и производство компатибилно со одржливоста на економскиот развој. Финансиските ресурси кои оваа програма ги става на располагање на компаниите за научни и технолошки истражувања, не ги зголемуваат приватните инвестиции туку само ги надополнуваат од две причини или заради две цели:

1. Еден вид компензација за специфичните трошоци направени од компаниите на полето на истражувањата за заштита на животната средина чија профитабилност е мошне несигурна;
2. Поттик за ширење на таквите резултати, кои не треба да бидат ексклузивно право на компанијата која ги пронашла, туку напроив треба да бидат широко пренесени и

применливи, со исклучива цел примена на чисти технологии за зачувување на животната средина и природните ресурси.¹⁶⁵

Меѓународната трговија и заштитата на животната средина, улогата на Светската трговска организација (WTO – World Trade Organization)¹⁶⁶

Светската трговска организација игра значајна улога во рамките на меѓународната размена и тоа токму во трговијата со производи кои директно се однесуваат на животната средина. Европската Унија од уругвајската Round па се до формирање на СТО (WTO) на Конференцијата во Маракеш 1994 година, има улога на протагонист и истата се потврдува не само во рамките на политичката тежина на нејзиното ангажирање кое произлегува од бројните привилегирани односи со земјите од третиот свет, туку е и првата трговска моќ на меѓународниот пазар. Проблемите во областа на животната средина како одлучувачки елемент на принципот „одржлив развој“ е предмет на многу преговори особено кога станува збор за либерализацијата на светскиот пазар.

Зголемувањето на новите недостатоци на животната средина на меѓународниот пазар ризикува да предизвика неефикасни и дестабилизирачки интервенции од страна на земјите. Особено ако не се води доволно сметка за цените на природните ресурси и ресурсите од животната средина. Ова може да доведе до т.н. „еколошки дампинг“, што би значело дека во услови на лабави закони земјите кои се малку или воопшто не се заинтересирани за заштита на животната средина и сопствените природни ресурси, компаниите можат да ги наведат да употребуваат технологија со интензивно користење на природните ресурси, без да водат сметка за вклучување на трошоците за уништување на животната средина. Ваквата стратегија овозможува продажба на производи со низок еколошки квалитет на меѓународните пазари и со вештачко ниски цени, а со тоа нелојално им конкурира на компаниите кои во цената ги вградиле трошоците за заштита на животната средина. Со се поголемата либерализација на светските пазари, непочитувањето или недостаток на норматива за заштита на животна средина, не само еколошкиот дампинг туку и социјалниот дампинг зема се поголем замав со непочитување на здравствените и

¹⁶⁵ Куерини И., Заштита на животната средина во Европската Унија: критичка анализа, стр.152, Querini G.(2007), La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica, F. Angeli;

¹⁶⁶ Idem, str. 153;

санитарните прописи, искористување на малолетничка работна сила, непочитување на работничките права воопшто. Покрај активностите кои се преземаат на меѓународен план во „борба“ против овие феномени, преку бројните меѓународни организации и институции, алтернативен метод за спротивставување на еколошкиот дампинг е фаворизирање на усвојувањето на „чистите“ технологии преку соработка на секторот за меѓународните инвестиции.

Меѓународните преговори како однос меѓу „либерализација на размената“ и „заштитата на животната средина“ евидентираат различни проблеми во зависност од карактеристиките на различните производи. Врз основа на традиционалните карактеристики на стоките овие проблеми можат да се групираат на следниов начин:

- **Земјоделски производи:** се предвидува дека нивната се поголема либерализација на пазарот може да доведе до значајни ефекти со спротивставени значења во областа на заштитата на животната средина, како позитивни така и негативни;

- **Енергетски производи:** вградувањето на трошоците за животна средина во цените на енергетските производи кои се со тенденција на пораст поради ефектот на т.н. еко-такси, доведува до значително забрзување на мерките за енергетска заштита. И во случајот на енергијата, либерализацијата на меѓународен план може да претставува позитивен елемент, поттик за елиминација на субвенциите, кои држејќи ниски цени, даваат можност за избор на технологии со висок енергетски интензитет и покрај високите загуби во јавната и во приватна потрошувачка.

- **Шумски производи:** исчезнувањето огромни површини тропски шуми е можеби најзначајниот феномен на уништувањето на животната средина на нашата планета. Шумите претставуваат еден од најважните елементи, но истовремено и најделикатни во одредувањето на „здравствената сосостојба“ на еко-системите. Бранителите на либерализацијата на пазарот на дрва истакнуваат дека, она што е опасно за шумите, е нивното сечење и создавање урбани средини или нивно користење за греење, како и нивното спалување со цел добивање обработливи површини.

- **Опасен отпад:** иднината на рециклирањето може од отпадот (дури и оној најопасниот) да направи „секундарни суровини“ за трансформаторските

индустрии. Тоа значи дека меѓународните трговци бараат начин да ја оправдаат трговијата, која во суштина е нелегална, на оние отпадоци кои компаниите од богатите земји се обидуваат да ја префрлат во сиромашните земји. Наместо да завршат во рециклираните индустрии кои технолошки се многу софистицирани и затоа многу скапи, за да можат да влезат во сиромашните земји, опасните отпадоци илегално се упатуваат онаму каде што се чини најповолно, предизвикувајќи штета не само во животната средина туку и тешки ризици по здравјето на локалното население. Најеклатантен пример на ваквите отпадоци се радиоактивните отпадоци од нуклеарните центри, отпадоците од рафинериите кои често завршуваат во морињата. На ваквото однесување владите и меѓународните организации се спротивставуваат на два начина: *прво*, со посебни меѓународни договори кои предвидуваат најригорозни контроли на границите и *второ*, преку субвенции за уништување и рециклирање во самиот извор, т.е. внатре во самата постројка или во најблиската околина каде се изведува производството.

Во двата случаи она што е клучно е транспарентноста и стабилноста на нормативата, особено на ниво на локалните институции, со благовремено информирање како за субвенциите така и за казните.

Меѓународната економска соработка е инструмент со кој ЕУ тежнее да го реализира „одржливиот развој“. Оваа соработка се смета за најефикасен инструмент за реализација на заштитата на животната средина. Унијата смета дека сиромаштијата претставува основна причина за уништувањето на еколошката рамнотежа, на социјално и на други рамништа. Иако исправена пред еден ваков предизвик од доста комплексна природа и широки димензии, Унијата не отстапува од својата специфична улога и реализира географски и секторски насочени активности, истовремено ориентирана кон соработка со поголемите земји и поважните меѓународни институции со цел да достигне „одржливост“ на развојот. Во реализацијата на овие активности и мерки таа особено соработува со меѓународните организации како: Светската Банка, ММФ, FAO, итн. Преку различните пазарни инструменти и механизми и соработка со јавните администрации, ги поставува економско развојните цели кои исклучиво водат грижа за заштита на животната средина.

IV

Македонија и економските аспекти од хармонизацијата на легислативата од областа на животната средина со легислативата на Европската Унија

Кога станува збор за земјите кандидати за влез во Унијата и земјите во развој, како што е Македонија, прашањето за хармонизација на националното право со правото на Унијата од областа на животната средина претставува посебен предизвик и веројатно од моментот на отпочнување на преговорите за пристап ќе биде камен на препнување, поради тоа што, за жал, како од објективни, така и од субјективни причини на игнорантност и недоволно развиена свест на општеството во целина, значително заостануваме дури и во обидите за приближување и за реализација на пишаните норми.¹⁶⁷

Хармонизацијата на законодавството, се разбира, не препоставува само едноставен препис на прописите, туку координирано ангажирање на сите актери на системот во создавање услови преку адаптирање на институционалните структури, измена и прилагодување на постапките и подигнување на управувачките капацитети. Воедно тоа значи и создавање на услови за решавање на проблемите за заштита на животната средина и преку хармонизацијата на законодавството во другите области, сродни и тесно поврзани, имајќи ја предвид интердисциплинарната природа на политиката за заштита на животната средина.

Суштината на легислативата од оваа област допира до сите сектори на економијата и општеството, т.е. може да има огромно економско и социјално влијание врз сите сегменти на општеството. Но, покрај ангажманот на институциите на власта и организациите кои се занимаваат со активностите во оваа област, мора да се работи и на подигнување на свеста на сите учесници во економскиот живот на земјата, за значењето на целите на оваа политика, почнувајќи од поединецот преку бизнис корпорацијата која директно е засегната и треба да биде инволвирана во решавањето на овие проблеми.

¹⁶⁷ Извештај на Европската Комисија од Ноември 2010 година

Во однос на напредокот во приближувањето на Македонија кон Унијата во областа на животната средина, најдобар водич секако (засега) е последниот Извештај на Унијата од ноември 2010 година. Извештајот, покрај достигнувањата во однос на приближувањето на законодавството, ги бележи и достигнувањата во конкретно направени чекори во поглед на имплементацијата. Резултатите во скоро сите сектори, согласно со извештајот, се скромни или како што се истакнува во извештајот „ , подготовките во областа на животната средина бележат умерен напредок.“¹⁶⁸, притоа укажувајќи и на слабите точки. Укажувањето на слабостите во апроксимацијата се воедно слаби точки и во однос на економските аспекти од политиката за заштита и унапредување на животната средина, затоа што имплементацијата на нормите би значела нови инвестиции, нови работни места, воведување нови чисти технологии и дополнително производство на електрична енергија од обновливи извори.

Македонија како земја која го очекува датумот за почеток на преговорите за приклучување кон Унијата и, како земја потписник на сите релевантни меѓународни спогодби од оваа област (повеќето од нив и ратификувани), се обврзува да води грижа за животната средина и начинот на искористување на природните богатства, почитувајќи ги принципите на одржливиот развој, балансирајќи во економијата преку економски регулаторните инструменти и преку обезбедување на рамнотежата меѓу трошок / ефикасност (cost – effectiveness).

Сите земји во развој како што истакнува професор Герд Винтер (Gerd Winter)¹⁶⁹ исправени пред прашањето на избор меѓу економијата и животната средина, вообичаено и` даваат предност на развојот на економијата, „economy first ecology second“¹⁷⁰, потиснувајќи ги последиците во втор план. Но, примерот на Кина и уште поеклатантен, оној на Науру (веќе неколку пати цитиран), согласно Герд Винтер (Gerd Winter) укажуваат на несогледивите последици и неповратно исчезнување вредни природни богатства доколку не се води сметка за одржливоста во развојот. Тој исто така нагласува дека нови работни места можат да се создаваат и со економија „пријателски насочена“ кон животната средина.

¹⁶⁸ Извештај на Европската Комисија од Ноември 2010 година

¹⁶⁹ Bremen University, Faculty of Law (во директна консултација со професорот по електронска пошта)

¹⁷⁰ Економија на прво место, на второ екологија

Имајќи предвид дека проблемите во животната средина се од повеќе области (загадување на воздух, биодиверзитет, хемиско климатски промени, животната средина и здравјето, употреба на земјата, природни ресурси, бучава, почва, отпад т.е. управување со отпад, материјални ресурси, вода и други), политиката за нејзината заштита и унапредување е поврзана со соодветните сектори во општеството (земјоделство, енергија, потрошувачка по домаќинство, туризам, транспорт) и претпоставува инвестиции и примена на т.н. зелена економија.¹⁷¹

Достигнувањата во политиката за заштита на животната средина претставуваат трошок и за високо развиените индустриски земји, но соодветна организација и примена на економски инструменти, како и предвидените меѓународни механизми кои овозојуваат обезбедување инвестиции во оваа област, механизмите за инвестиции во поврзаните секторски политики, овозможува нивна имплементација и во земјите во развој.

Тоа бара соодветно институционално организирање, нови инвестиции и примена на чисти технологии (ВАТ¹⁷²), а Македонија, како и другите земји во развој не може да си дозволи такви финансиски интервенции, дали поради недостиг на финансиски средства, дали поради недоволна информираност и недоволна развиена свест на бизнис корпорацијата за проблемите и последиците од неодржливиот развој на економијата и прекумерното искористување на природните ресурси.

Имплементацијата на политиката за заштита и унапредување на животната средина веднаш го наметнува клучното прашање за инвестиции, обезбедување финансиски средства за активностите, ефектот од економските инструменти во политиката за заштита на животната средина врз македонското стопанство и влијанието врз економијата во целост, а со тоа и влијанието и последиците во социјалната сфера.

Економските аспекти во политиката за заштита на животната средина и политиката за одржлив развој можат да се согледаат од одребите во Законот за животна средина од 2005 година, заедно со дополоненијата, кои се однесуваат на финансирањето на активностите и проектите од оваа област. Законот претставува и

¹⁷¹ European Environmental Agency, <http://www.eea.europa.eu/themes/economy>

ЕЕА ја поставува основната дефиниција за „зелена економија“, иако сеуште истата е предмет на многу дебати: тоа е економија која генерира подигнување на просперитетот преку одржување на природните системикои го овозможуваат нашето постоење

¹⁷² Best Available Technologies

основа за донесување на Националната стратегија за инвестиции во животната средина (2009-2013) и други документи. Покрај предвидувањата на сите основни принципи за заштита на животната средина, загадувачот плаќа, корисникот плаќа, мерките за принципот на претпазливост и останатите принципи, се предвидува и воведување на „еколошки такси“, обележување на производите итн. Законот ги предвидува сите принципи и инструменти согласно високите стандарди на Унијата. Но, за жал, мора да се забележи дека малку од напишаното во законот е во реализација и поради тоа резултатите се повеќе од скромни.

Од аспект на финансирањето, согласно *Националната стратегија за инвестиции во животната средина (2009-2013)*¹⁷³ државата најмногу се потпира врз буџетот (повторно најголем дел од средствата се обезбедени од кредити) и инвестиции и проекти од странска помош, донации и проекти по основ на ИПА¹⁷⁴ програмот, меѓународните и билатерални договори за соработка.

Стратегијата се фокусира на *три столба*, со тоа што во *првиот столб* ги детерминира изворите за обезбедување финансиски средства (како домашни така и меѓународни извори), *вториот столб* е постигнување на национален консензус за распределба и алокација на овие средства по сектори, и *трет столб* е институционално зајакнување, пред сè на институциите на државата и обука на сите актери во оваа област со цел што подоследно спроведување на стратегијата.

Со неа се предвидува реализација на проекти во износ од 155 милиони евра до 2013 година, со тоа што планираниот обем на инвестиции изнесува околу 3% од бруто национален доход (истакнувајќи дека тој процент е поголем од оној кој земјите членки од последното проширување го издвојувале за инвестиции во оваа област)¹⁷⁵, а останатите средства се префрлуваат за наредните три години. Мора да се подвлече дека најголем дел од финансиските средства, 47% се обезбедуваат од буџетот, но со нагласување дека голем дел од овие средства се обезбедени преку меѓународните финансиски институции, при што независно од алокацијата на средствата, државата е таа која ја презема одговорноста за сервисирање на долгот.

Вториот столб во Стратегијата се однесува на распределбата на средствата по сектори и потсектори, со тоа што централната власт е таа која ги пропишува

¹⁷³ www.moepp.gov.mk

¹⁷⁴ The Instrument for Pre-Accession Assistance, инструмент кој го покрива периодот од 2007 – 2013 год.

¹⁷⁵ www.moepp.gov.mk, Национална стратегија за инвестиции во животната средина (2009-2013)

условите, критериумите и методологиите за добивање средствата на конкурси. Стратегијата во овој дел ги утврдува приоритетните проекти кои треба да се реализираат во предвидениот период.

Третиот столб пак предвидува јакнење и унапредување на институциите со цел за нивно успешно управување во оваа област. Се предвидува евентуално создавање на нови тела кои би ја забрзале реализацијата на проектите. Покрај зајакнување на институционалните капацитети во рамките на Министерството за животна средина, се работи на зајакнување и на институционалните капацитети на линиски поврзаните Министерства и проекти кои директно или индиректно се однесуваат на животната средина. Исто така неопходно е да се зајакнат и унапредат капацитетите на локалната власт и останатите учесници во проектите за заштита и унапредување на животната средина.

Покрај Стратегијата за инвестиции, Министерството има донесено и:

- Стратегија за управување со отпад од 2008 до 2020,
- NEAP 2;¹⁷⁶
- Национална стратегија за апроксимација;
- Национална стратегија за механизам за чист развој за првиот период на обврски од 2008 до 2012 год. согласно со Протоколот од Кјото;
- Годишен извештај од обработени податоци за квалитетот на животната средина во 2010 година;
- Стратешки план од 2011 до 2013;
- Национална стратегија за одржлив развој.

Покрај овие постојат и други документи кои се однесуваат на проектите во животната средина и сите тие од аспект на финансиите се потпираат на Националната стратегија за инвестиции.

Веднаш по Министерството за животна средина, огромно значење за животната средина во целина (а особено од финансиски и економски аспект) има *Министерството за економија*, кое покрива особено значајни сегменти на општеството, а кои се најтесно поврзани, поточно претставуваат клучен дел (индустријата, енергијата и обновливите извори на енергија) на проектите за заштита и унапредување на животната средина. Така Министерството за економија со цел да

¹⁷⁶ National Environment Action Plan;

ги поттикне инвестициите во индустријата, а со тоа да бидат усогласени со стандардите за заштита на животната средина, донесува прописи кои директно третираат одредени аспекти од областа на заштита и унапредување на животната средина и енергијата, енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија.

Клучни документи, кои истовремено упатуваат и на економските аспекти и на прашањето за финансирање и евентуалните очекувања, се:

- Стратешки план на Министерството за економија за периодот од 2010 до 2012г., со особено нагласување на мисијата на Министерството во областа на развојот на индустријата, претприемаштвото, создавање услови за поттикнување деловна и инвестициска клима, развој на јавно – приватно партнерство, развој на енергетскиот сектор, искористување на природните минерали итн.;
- Стратегија за развој на индустриската политика на РМ од 2009 до 2020;
- Стратегија за развој на енергетика до 2020 година;
- Стратегија за енергетска ефикасност на РМ;
- Национална стратегија за унапредување на туризмот;
- Национална стратегија за унапредување на енергетската ефикасност до 2020 година;
- Стратегија за искористување на обновливите извори на енергија во РМ до 2020 година; и др. ¹⁷⁷

Економските ефекти како од аспект на инвестирање, така и од аспект на резултатите кои се во делокругот на ова министерство, а се директно поврзани со животната средина, најдобро и најпрегледно можат да се видат во документите на ова министерство.

Едно од линеарните министерства чии активности исто така длабоко ја зафаќаат сферата на животната средина и природните ресурси (или поточно нивното уништување) е *Министерството за транспорт и врски*. Затоа во последните документи¹⁷⁸: Оперативна програма за регионален развој од 2007 до 2009г., потоа Национална транспортна стратегија од 2010 и Стратешки план на Министерството за транспорт и врски од 2008 до 2010г. има делови посветени и на мерките од областа за заштита на животната средина, а во согласност со одредбите на NEAP 2(Вториот

¹⁷⁷ www.moe.gov.mk

¹⁷⁸ www.mtc.gov.mk

национален акционен план за заштита на животната средина) во делот на социо економските проценки и анализи во транспортниот сектор, поврзано со секторот за животна средина, потоа водоснабдувањето и регионалниот развој. Делокругот на ова министерство (вклучувајќи го и делот во стратегијата за домување и акцискиот план за стратегијата за домување), а исто така и делот за инвестициите и резултатите се директно поврзани со одредбите за животна средина.

Активностите на *Министерство за земјоделство* се исто така директно поврзани и во голем дел би требало да бидат усогласени со политиката за заштита на животната средина и нејзиното унапредување, обновливите извори на енергија (со оглед дека токму во нејзиниот сектор на делување се создава една од важните компоненти на обновлив извор на енергија, биомаса), поврзано со земјоделието, шумарството, сточарството и водоснабдувањето, загадувањето на почвата и нејзиното прочистување.

Нема никакво сомнение дека унапредувањето на производството и активностите во сите споменати министерства и имплементацијата на одредбите предвидени во нормативата (хармонизирана секако), заедно со предвидените финансиски извори за инвестиции и прилагодување и модернизирање на државните институции, ќе доведат до унапредување на економијата и економскиот развој во земјата, а воедно ќе се води сметка за минимално уништување на животната средина почитувајќи го принципот на одржлив развој и одржлива потрошувачка.

Огромна важност за обезбедување финансиски средства во Македонија за инвестиции во заштитата и унапредувањето на животната средина, е подигнувањето на јавната свест за значењето на инвестициите од оваа област меѓу бизнис елитата која е во можност да ги унапреди своите активности и со тоа да постигне повеќекратен ефект, со воведување чисти технологии, отворање нови работни места, зголемување на конкурентноста, намалување на загадувањето. Исто така да оствари економски резултати, првенствено од основната дејност, потоа обезбедување субвенции и поттикнувања за проекти од областа на заштитата на животната средина, обновливи извори на енергија, или воведување нови и чисти технологии. Сето ова ќе резултира и ќе даде позитивни ефекти и врз економијата во целина.

Пример за значењето и позитивното влијание на проектите за заштита на животната средина е работата на Агенцијата за вработување во Италија, која сите

инновации од оваа област ги поттикнува со субвенции поради тоа што нивната имплементацијата доведува до отворање нови работни места.

Кај нас може да се истакне работата на секторот за климатски промени при Министерството за животна средина, кое согласно ратификацијата на Протоколот од Кјото и билатералните спогодби со Италија, обезбедува соработка на ова поле, поточно соработка со цел намалување на емисиите на стакленички гасови преку т.н. CDM¹⁷⁹ проекти со кои се обезбедуваат средства за инвестиции од соодветната земја. Во овој случај преку поттикнување на италијанските компании да инвестираат во намалување на емисиите на стакленички гасови CO₂. На тој начин Италија ја исполнува обврската преземена со протоколот од Кјото, а компаниите имаат можност да тргуваат со добиените „зелените сертификати“ од намалувањето, додека македонската компанија ќе добие нова понапредна технологија, почиста средина, можност за остварување на поголем профит, можност за пласман и компетитивен производ на европскиот пазар. Со ваквите проекти процесот на производството се приближува до стандардите на Унијата, а државата во целина ја унапредува својата економија, и би требало да резултира со подобрување на животниот стандард на граѓаните. Покрај тоа дава придонес во намалувањето на емисиите на стакленички гасови преку воведување на чисти нови технологии (токму од изложениот редослед на прикажување на придобивките се согледува она што е карактеристично за земјите во развој и сиромашните земји „прво економија, потоа животна средина“). Министерството има склучено договори за соработка и активно соработува и по други основи и со Австрија, Швајцарија, Хрватска, Албанија, Србија, УНДП, Светска Банка и други земји и меѓународни организации преку кои исто така се обезбедуваат финансиски средства за активностите во оваа област.

Затоа, имајќи ја предвид економската состојба во Македонија, недостаток од финансиски капитал за инвестиции (посебно во оваа сфера) дури и во приватниот сектор, дополнето со недостаток на јавна свест за важноста на инвестициите за заштита на животната средина и нивната повеќекратна добивка за земјата и граѓаните. Земјата во најголем процент (како и што чини) би требало да се потпира токму на странскиот капитал и на инвестициите, преку механизмите и асистенцијата предвидени со меѓународните и билатералните договори, програма на Унијата за

¹⁷⁹ Clean development Mechanism – Механизам за чист развој;

помош на земјите во развој и идните членки, а за развој на нивните економии и право. Еден од инструментите на Унијата е IPA¹⁸⁰ програмата кој предвидува асистенција за проекти кои се однесуваат на земји кандидати или потенцијални кандидати за членство за изградба на институционалните капацитети, прекуграничната соработка, регионалниот развој, развојот на човекови ресурси и руралниот развој.

Во рамките на политиката за проширување на Унијата на Конференцијата во Париз во 2008 година, клучно место зазема координацијата на донорите, меѓународните финансиски институции и земјите членки на Унијата со цел унапредување и зајакнување на институциите на земјите кандидати и потенцијални кандидати за членство.

IFIs AG¹⁸¹ е механизам за зајакнување на координацијата меѓу финансиските институции и Европската Комисија во земјите кандидати / потенцијални кандидати со цел да помогнат во развојот и изградбата на регионалната инфраструктура во Југоисточна Европа во клучните сектори, како што се енергијата, транспортот, животната средина, вработувањето и социјалната заштита, сектори кои бараат големи инвестиции, а кои се неопходни за одржливиот развој како на земјите во кои се реализираат, но исто така значајни како целина за регионот.

Дополнително мора да се има предвид и степенот за свест за значењето на животната средина и одржливата потрошувачка¹⁸² (примерот на Германија, одржливоста како водечки принцип), т.е. принципот на одржлив развој и максимално разумно користење на исцрпувачките природни ресурси е директно поврзан со принципот на одржлива потрошувачка.

Во суштина, Македонија треба да ги искористи сите можности на располагање за финансирање во оваа област, национални расположливи средства и средства предвидени со меѓународни договори обезбедени преку билатерални договори, со цел да постигне што повисок степен на имплементација на политиката за заштита и унапредување на животната средина, што ќе доведе и до повисок економски развој. Но, за да можат да се реализираат проектите државата мора да овозможи реални услови за таквите инвестиции.

¹⁸⁰ Instrument for Pre-Accession Assistance

¹⁸¹ International Financial Institutions Advisory Group

¹⁸² <http://www.umweltbundesamt.de/umweltbewusstsein-e/index.htm>

Пред самото заокружување на овој труд пристигна и новиот Извештај за достигнувањата во реформите изготвен од Европската комисија. Во секторот за животната средина овојгодишниот извештај битно не се разликува од минатогодишниот, со тоа што повторно имаме напредок во поглед на хоризонталното законодавство, усогласувањето со законодавството на Европската Унија, исто така и ратификација на одредени меѓународни договори и протоколи. Комисијата истакнува одреден напредок во секторот за климатски промени, во подготовките во доменот на CDM проектите, но за жал не можат да се истакнат конкретни резултати. Повеќе или помалку слични се и проценките за напредокот и во секторските политики поврзани со политиката за заштита на животната средина.¹⁸³

¹⁸³ Европска Комисија, Commission Staff Working Paper, MK Report, 12/10/2011, SEC (2011) 1203

АНЕКС

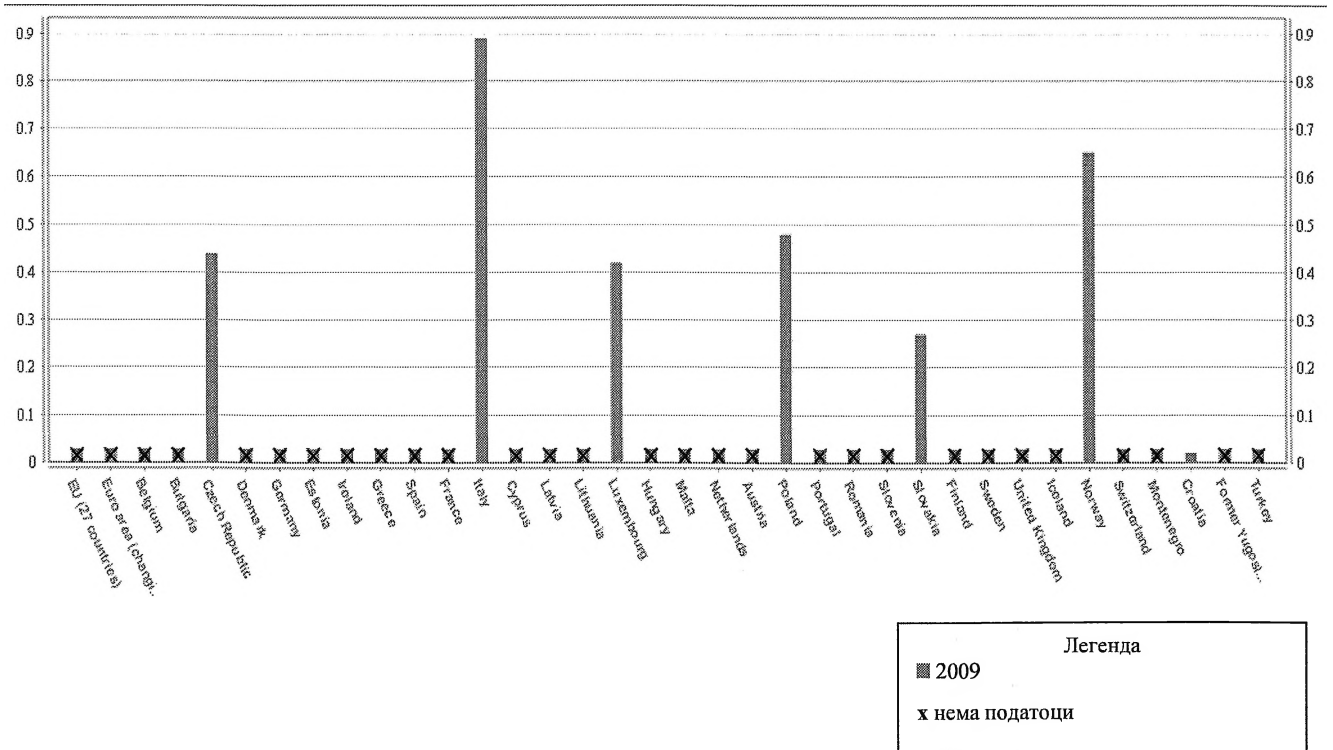
ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Графички приказ на податоци за трошоците и за инвестициите за заштита на животната средина преземени од страницата на Еуростат во делот кој се однесува на животната средина.

Code ten 00049

Трошоци за заштита на животната средина од страна на јавниот сектор % од БДП¹⁸⁴

Кратко објаснување: трошоците за заштита на животната средина се пари потрошени за сите наменски активности директно насочени за зачувување, намалување и отстранување на загадувањето или било кој друг вид на уништување на животната средина. Тоа ги вклучува инвестициите и тековните трошоци.

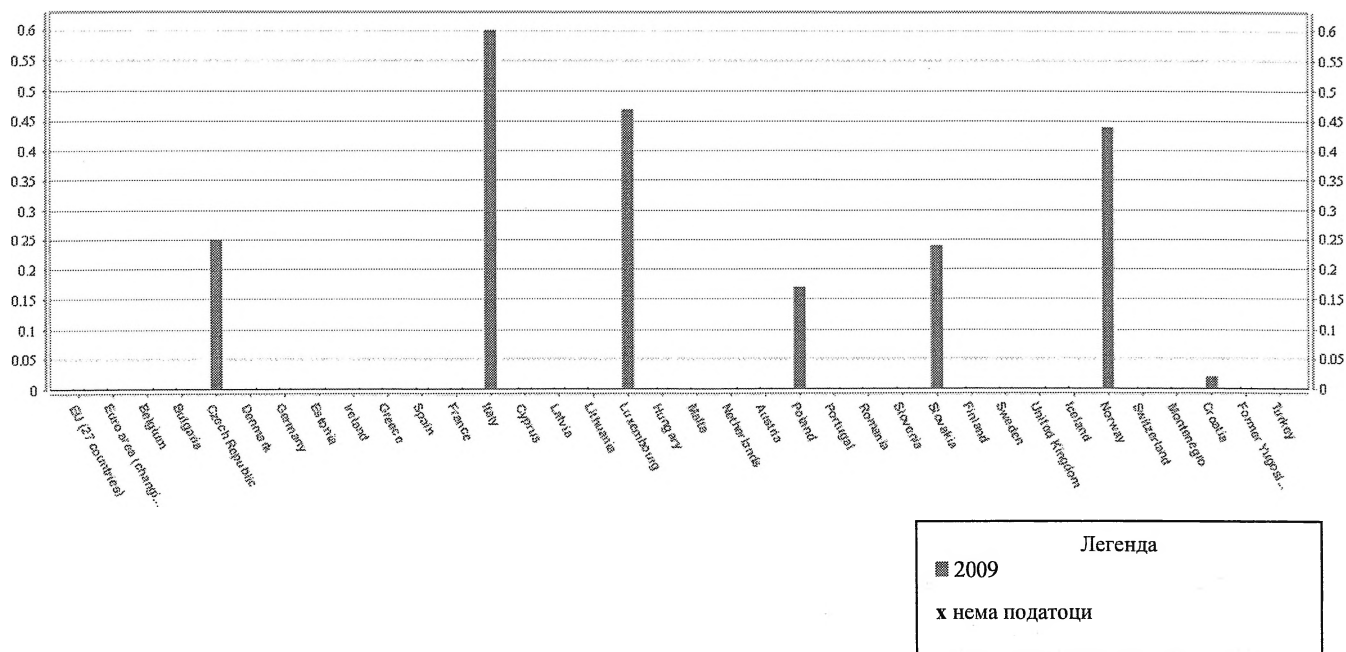

¹⁸⁴ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=ten00049&toolbox=type>

Code ten 00051

Тековни трошоци за заштита на животната средина од страна на јавниот сектор % од БДП¹⁸⁵

Кратко објаснување: тековните трошоци за заштита на животната средина ги опфаќа плаќањата за одржување на работата на одделенијата за заштита на животната средина, трошоците за персоналот и други трошоци поврзани со секојдневните активности во доменот на животната средина.

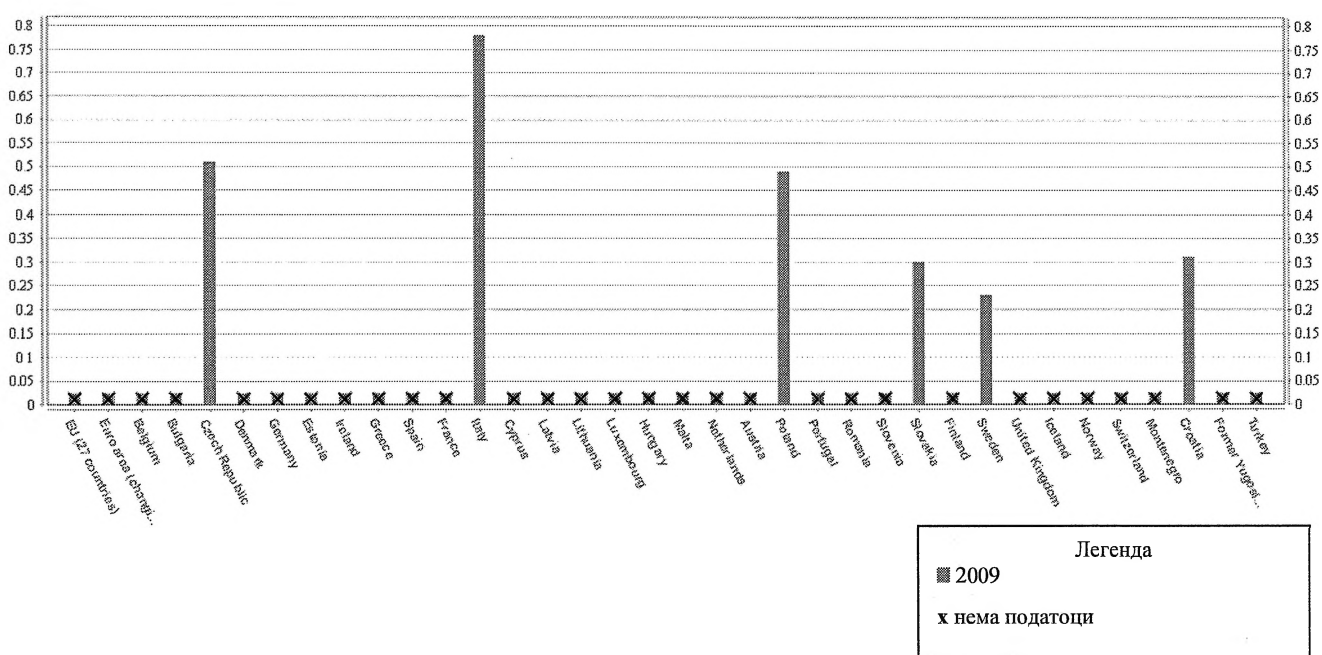

¹⁸⁵<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=ten00051&toolbox=type>

Code ten 00054

Тековни трошоци за заштита на животната средина од страна на индустријата % од БДП¹⁸⁶

Кратко објаснување: тековните трошоци за заштита на животната средина ги опфаќа секојдневните оперативни активности кои имаат за цел спречување или намалување на загадувањето. На пример: тоа вклучува управување со отпад, трошоци за персоналот кој работи на заштита на животната средина и материјали за заштита на животната средина.

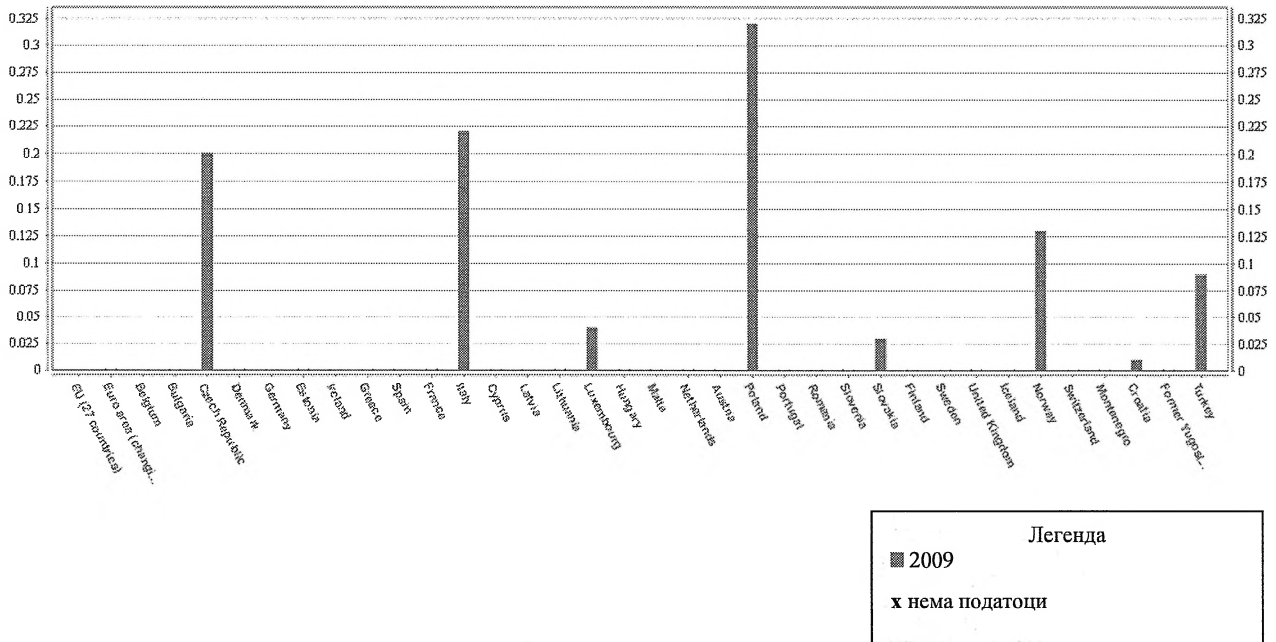
¹⁸⁶<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=ten00054&toolbox=type>

Code ten 00050

Инвестиции за заштита на животната средина од страна на јавниот сектор

% од БДП¹⁸⁷

Кратко објаснување: сите трошоци во дадена година за машини, опрема и земјиште, употребени со цел за заштита на животната средина.

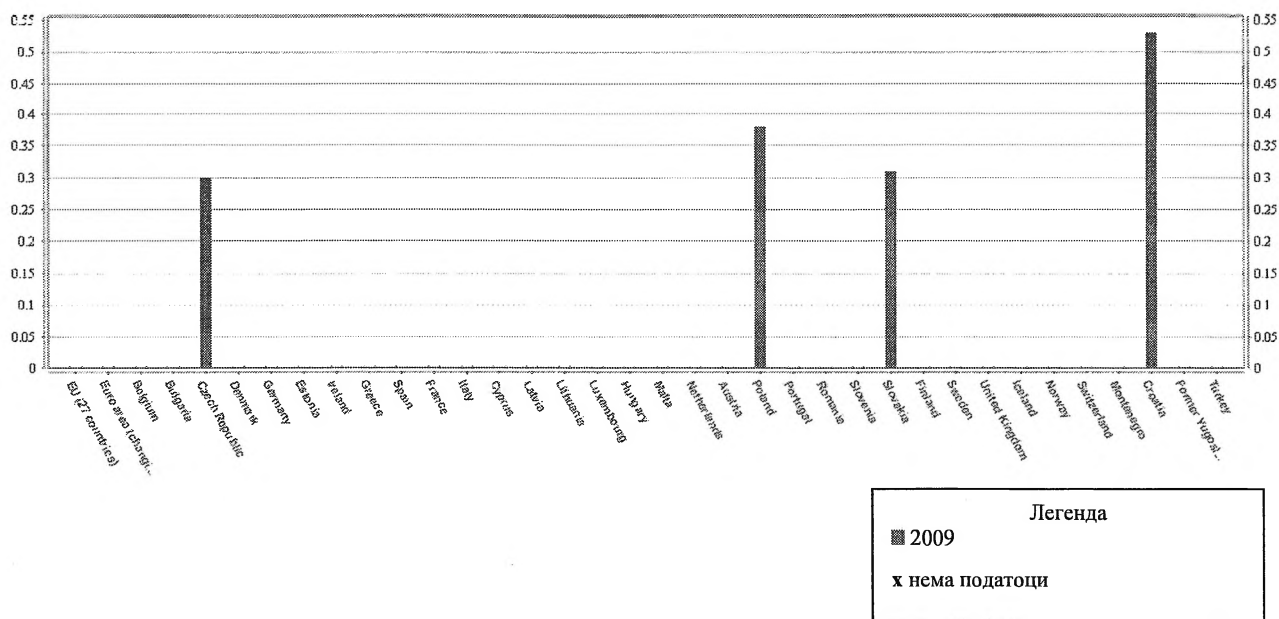
¹⁸⁷ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=ten00050&toolbox=type>

Code ten 00053

Инвестиции во заштита на животната средина животната средина од страна на индустрија

% од БДП¹⁸⁸

Кратко објаснување: сите трошоци во дадена година за машини, опрема и земјиште, употребени со цел за заштита на животната средина.

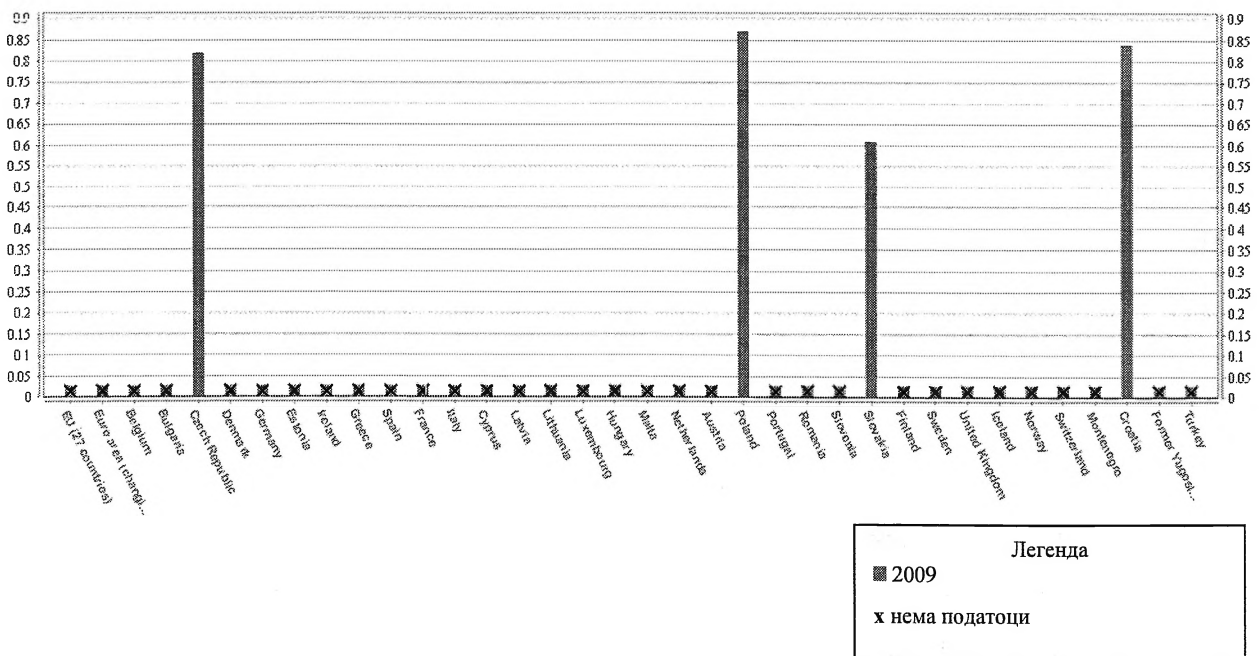

¹⁸⁸<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&pcode=ten00053&language=en&tool=box=close>

Code ten 00052

Трошоци за заштита на животната средина од страна на индустријата % од БДП¹⁸⁹

Кратко објаснување: Трошоците за заштита на животната средина значи колку е потрошено за заштита на животната средина. Тоа ги опфаќа и двете: инвестициите и тековните трошоци. Индустријата го опфаќа рударството, каменоломите, производството, енергетската индустрија и водоснабдувањето. (NACE C, D, E со исклучок на рециклирачкиот дел на NACE DN).

¹⁸⁹<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=ten00052&toolbox=type>

Даноци за заштита на животна средина

Во 2007 година, приходот од даноците за животна средина во ЕУ 27, собрани од општата влада бил 304 билиони евра и изнесува скоро 2,5% од БДП и 6,2% од вкупните даноци и социјални придонеси (TSC¹⁹⁰).

Табела 1: Даноци за заштита на животна средина во ЕУ - 27, 2007

Даноци за животна средина	милион евра	% од сите даноци за животна средина	% од БДП	% од вкупните даноци од TSC
Енергетски даноци	219 244,14	72	1,77	4,46
Транспортни даноци	71 884,87	24	0,58	1,46
Даноци од загадување/Ресурси	13 139,33	4	0,11	0,27
Вкупно даноци за животна средина	304 268,34	100	2,46	6,19

Извор: Еуростат¹⁹¹

¹⁹⁰ Total taxes and social contribution (вкупен данок и социјални придонеси)

¹⁹¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-067/EN/KS-SF-10-067-EN.PDF

ЕНЕРГИЈА

Графички приказ на податоци за примарно производство на енергија од обновливи извори превземени од страницата на Еуростат во делот за Енергија

За економијата исклучителна важност има постоењето на конкурентен, сигурен и одржлив енергетски сектор и затоа истиот особено последниве години е во фокусот на вниманието, вклучувајќи ја и променливоста на цената на нафтата, прекините во снабдувањето со електрична енергија од земји надвор од Унијата, неефикасност во поврзаноста меѓу националните електрични мрежи и тешкотиите за пристап на пазарот за добавувачите на гас и електричниот пазар. Овие проблеми придонесоа енергетската политика да биде една од „топ“ темите на националните и европските агенди.

Во јануари 2007 година, Европската комисија усвои Комуникација во која Советот ќе ги одобри целите веќе споменати во делот за енергетска политика познати како 20-20-20, вклучувајќи ја и целта за зголемување на нивото на потршувачка на биогориво во транспортно гориво за 10% до 2020 година.

Согласно Комуникацијата на Европската комисија од месец декември 2007 година, обртот на секторот за производство на обновливи извори на енергија изнесувал 20 билиони евра, обезбедувајќи работни места за 300,000 луѓе и обезбедувајќи околу 8,5% од европските енергетски потреби.¹⁹²

Code ten 00082

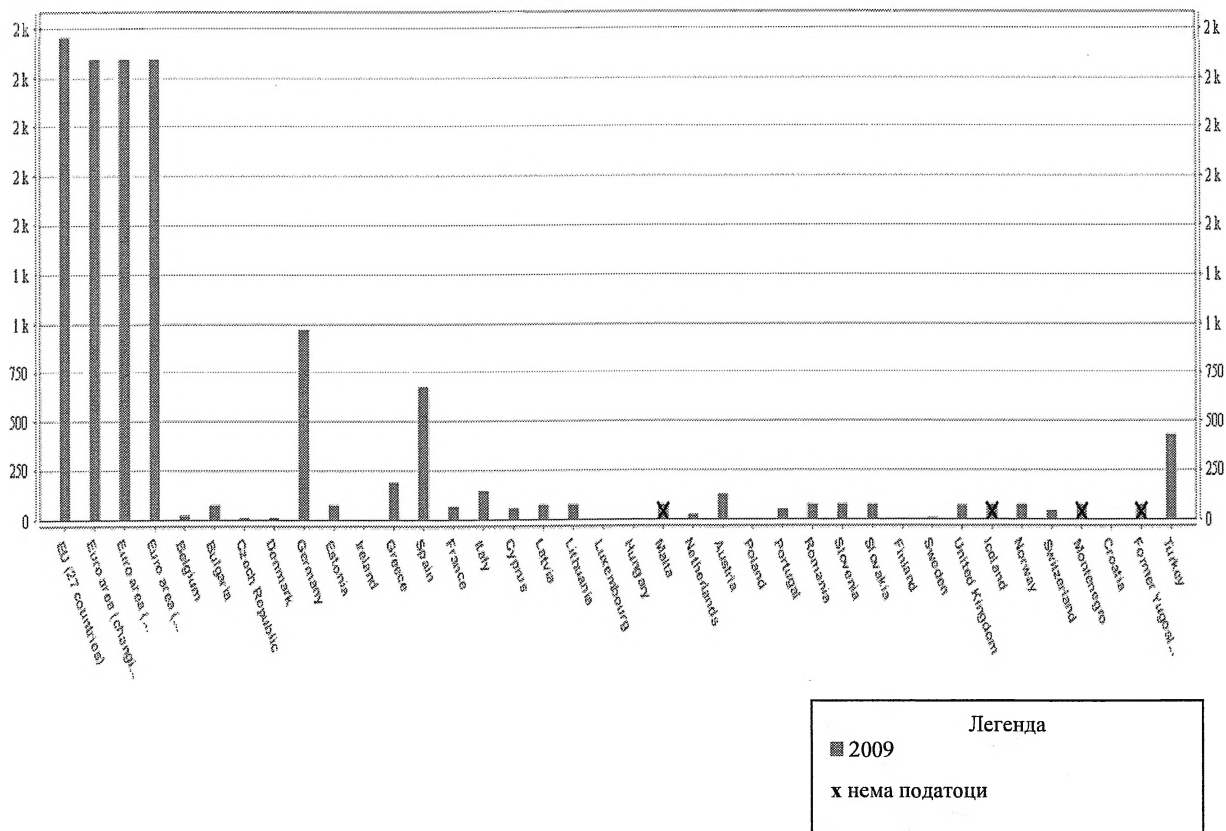
Примарно производство од обновливи извори на енергија: биомаса, хидро, геотермална, ветерна и соларна енергија. 1000 to e¹⁹³

Кратко објаснување: Примарно производство: биомаса (топлина произведена од биогорива или биогаз; топлина добиена од согорувањето за време на инсенерација на обновлив отпад); хидроенергија опфаќа потенцијал и кинтеичка енергија на водата претворена во електрична енергија во хидроелектраните (не е вклучена електрична

¹⁹² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0860:FIN:en:PDF>

¹⁹³ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=ten00082&toolbox=type>

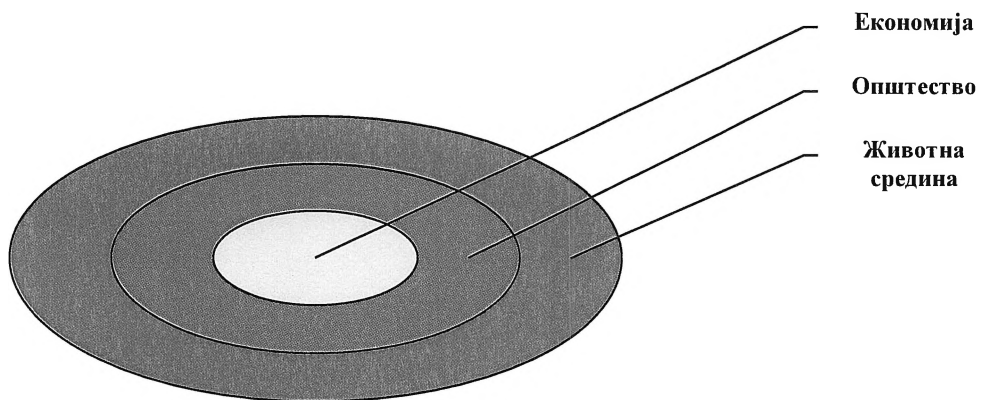
енергија произведена од пумпни системи); геотермална енергија опфаќа енергија во вид на топлина емитувана од земјината кора, обично во форма на топла вода или пара; ветерната енергија ја опфаќа кинетичката енергија на ветерот претворена во електрична енергија во ветерните турбини; соларната енергија ја опфаќа соларната радијација експлоатирана за добивање на соларна топлина (топла вода) и производство на електрична енергија.

V

Заклучок

Политичката реалност на сегашноста е се` уште доминацијата на економијата врз животната средина и општеството. Мултинационалните компании преку моќта на „парите“ доминираат и имаат влијание врз процесот на одлучување. Политичката реалност се` уште и` дава примат на економијата, третирајќи ги животната средина и општеството како ресурси кои треба да бидат експлоатирани, како од аспект на природните богатства така и од човекот. Но, така се зголемуваат и проблемите во општеството: невработеност, болести, влошување на здравјето, отпадоци и други негативности. Ова доведува до гледиште, дека материјалната реалност укажува на зависноста на економијата од општеството и животната средина, а тоа го покажува и графичкиот приказ.

Слика бр. 7, меѓузависноста на економијата, општеството и животната средина

Економијата се вградува во принципот на одржлив развој во чии рамки сите имаат свое место и свој напредок.

Напредок во оваа област би биле промените во гледиштата и уривањето на границите. Иако движењето од три прстени¹⁹⁴ во три вградени прстени секако претставува напредок, сепак вистински напредок би бил одвојување на економијата

¹⁹⁴ Графички приказ во делот за одржлив развој

од другите човечки активности. Човековите активности и добросостојбата, како материјална така и културна, треба да бидат видени како заемно поврзани и во рамките на животната средина.¹⁹⁵

Поврзаноста на овие три столба е неспорна, а особено на некогаш спротивставените, економијата и екологијата. Активностите за заштита и унапредување на животната средина и општеството бараат високо развиени технологии, кои пак можат да бидат достапни само преку економијата. Проблеми има, се јавуваат и нови и ќе се јавуваат други нови непознаници со кои човештвото ќе мора да се соочи. Се поставуваат многу нови прашања, меѓу кои и она на Серж Латуш (Serge Latouche) во неговото дело Како да се преживее развојот, каде тој ја споменува Конвенцијата одржана од 28 февруари до 3 март 2002 година во Палатата на УНЕСКО во Париз, (а на иницијатива на асоцијацијата La ligne d'horizon) донесувајќи Конвенција за „по развојот“ со наслов *Disfare lo sviluppo/rifare il mondo* (враќање на развојот / обнова на светот).¹⁹⁶

Човековата природа е таква што човекот во текот на својот живот го засегаат само две нешта: здравјето и профитот (заработувачката).

За исполнување на овие две потреби ќе биде неопходна симбиоза на животната средина и економијата. Одржливиот развој како принцип нуди одредено решение, но согласно мислењата на многу експерти се` уште е недоволно јасен и без точно определени критериуми за негово „мерење, како на денешните така и на идните генерации. Одржливиот развој недоволно дефиниран ќе бара многу повеќе од „технички промени на крајот од „цевката“ или „промена во анализите cost – benefit“. Потребна промена на погледот кон светот. Луѓето се дел од сплет на поврзаности во рамките на нештата наречени животна средина и општество. Постои потреба од надминување на бариерите меѓу дисциплините во интердисциплинарен или дури транс–дисциплинарен поглед на светот. Одржливиот развој има далекусежно значење и треба да биде интегративен принцип и принцип кој пред се` ќе се базира на видувањата од аспект на човековиот живот и светот во кој живееме.

Анализите покажуваат дека скандинавските земји и другите земји од Северна Европа имаат висок приход per capita и висок квалитет на животната средина,

¹⁹⁵ B. Giddings, B. Hopwood & G. O'Brien, (2002) *Sustainable Development*, 10, 187 – 196, Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/sd.199

¹⁹⁶ Латуш С., Како да се преживее развојот; Latouche S. (2005), *Come sopravvivere allo sviluppo*,

земјите на Бенелукс и Велика Британија имаат висок приход per capita, а ниски вредности на квалитет на животна средина, додека земјите на Југот на Европа и Ирска имаат низок приход per capita и ниски вредности на квалитет на животна средина.

Затоа предлозите за земјите на „европската периферија“ во студијата за Економски раст и животната средина: примерот на Европската Унија,¹⁹⁷ се во правец на комбинација на регионалната политика и политиката за заштита на животната средина. Поимањето на спротивставеноста на економскиот раст и заштитата на животната средина денеска отстапува место на нов поглед во кој економскиот развој и одржливоста на животната средина се дополнуваат. Правилното располагање и управување со животната средина е основен услов за одржливиот развој. Затоа според цитираната студија, само со брз економски развој во сиромашните земји, кој ќе го почитува и цитираниот услов за одржлив развој (со помош од богатите земји во достапност на чистите технологии) политиката за заштита и унапредување на животната средина може да има успех.

¹⁹⁷Giannias D.A., Liargovas P., Yuri Alexandrovich C., *Economic Growth and the Environment: the European Union Case*, project Muse (2003) *The Journal of Developing Areas*, Volume 37, Number 1, Project Muse, <http://muse.jhu.edu>

Втор национален план за климатски промени/ Маја Ажиевска раководител на проект (2008), Министерство за животна средина и просторно планирање, Глобален фонд за животна средина (GEF).

Државен завод за статистика/ Министерство за животна средина (2007), *Статистика на животната средина 2007*, Државен завод за статистика Република Македонија.

ИнфоМАЦЕФ, Центар за енергетска ефикасност на Македонија, (Февруари 2010) бр. 83.

Национална стратегија за Механизмот за чист развој за првиот период на обврски според Протоколот од Кјото 2008 - 2012, Министерство за животна средина и просторно планирање на Република Македонија.

Предлог програма за инвестирање во животната средина за 2010 година.

Регионален центар за заштита на животната средина (2007), *Практичен водич низ законодавството за животна средина*, REC & DEFRA- Department for Environment, Food and Rural Affairs.

Стратегиски план на министерството за економија на РМ за периодот 2010 – 2012.

Службен весник на РМ, бр. 6 од 15.01.2009 година, Програма за инвестирање во животната средина за 2009 година.

Трипуноски М. (2008), *Современи еколошки политики во светот и Европската Унија*, ФОН Универзитет.

Шапуриќ З. (2010), *Животна средина и одржлив развој, регулативи и политики*, Универзитет Американ Колеџ Скопје.

Amin S. & Goldstein M. (2008), *Data against Natural Disasters, Establishing Effective Systems for Relief, Recovery and Reconstruction*, The World Bank Washington, DC.
Lawrence C. Christy, Charles E. Di Leva, Jonathan M. Lindsay, Patrice Talla Takoukam (2007), *Forest Law and Sustainable development, Law, Justice and development Series*, The World Bank Washington, DC.

Arianna Checchi, (2009), *La politica energetica dell' Unione Europea*, Servizio Studi, Senato della Repubblica.

Beder Sh. (2006), *Environmental principles and policies*, University of new South Wales Press Ltd.

Birnie P.W & Boyle A.E. (2002), *International Law and the Environment*, Oxford University Press.

Burke T. & mabey N. (2006), *L'Europa nel Mondo, Scelte politiche per la sicurezza e il benessere*, Third Generation Environmentalism Ltd (E3G).

Conforti B. (1997), *Diritto Internazionale*, Editoriale Scientifica s.r.l.

Commission of the European Communities, Brussels 14.10.2009, *Progress Report 2009*

De Santo A. (2009), *I Conflitti Ambientali e la Comunicazione*, Fondazione Willy Brandt.

Environment: *Keeping ecosystems healthy makes economic sense and is vital control climate change*, Environment Commisioner Dimas S., Europa – Press Releases-Environment.

Environmental Sustainability, Research Starters, Academic Topic Overviews.

Freestone D. & Streck Ch. (2005), *Legal Aspects of the Implementing the Kyoto Protocol Mechanisms*, Oxford University Press.

Hajrula M. (2007), *A Guide to European Union Funding for NGOs*, Macedonian Center for International Cooperation.

Holder J. (2007), *The EU and the Land: Nature Coservation, Land Use Controls and Spatial Strategy*, *Law of the European Union*, Academy of European Law Eighteen Session, European University Institute.

Jan H. Jans (1995), *European Environmental Law*, Kluwer Law International.

Kerry Turner R. , Pearce W. David, Bateman I. (2003), *Economia ambientale*, il Mulino.

Kulsum A. & Sanchez-Triana E. (2008), *Strategic Environmental Assessment for Policies, Environment and Development*, The World Bank Washington DC.

Latouche S. (2005), *Come sopravvivere allo sviluppo*, Boringhieri.

Lee M. (2007), *Law and Governance of Water Protection Policy in the EU*, *Law of the European Union*, Academy of European Law Eighteen Session, European University Institute.

Lefevere J. (2007), *EU Action to Tackle Climate Change and the Greenhouse Gas Emissions Trading Scheme*, *Law of the European Union*, Academy of European Law Eighteen Session, European University Institute.

Mengozi P. (2003), *Istituzioni di diritto comunitario e dell'Unione Europea*, CEDAM (Casa Editrice Dott. Antonio Milani).

- Mishan E.J. (1994), *Il costo dello sviluppo*, F. Angeli.
- Montini M. (2007), *EU External Relations in Environmental Law, Law of the European Union*, Academy of European Law Eighteen Session, European University Institute.
- Musu. I. (2000), *Introduzione all'economia dell'ambiente*, Il Mulino.
- Nebbia G. (2004), *Ambiente e memoria*, in: *Economia e Ambiente*.
- Nebbia G., *Per una definizione di storia dell'ambiente*, ECOLOGIA POLITICA CNS , rivista telematica di politica e cultura, n.3 – settembre –dicembre 1999, Anno IX, fasc. 27.
- Querini G.(2007), *La tutela dell'ambiente nell'Unione Europea: analisi critica*, F. Angeli.
- Ruffolo G. (1994), *Lo sviluppo dei limiti*, Laterza.
- Scott. J. (2007), *Chemicals Regulation, Law of the European Union*, Academy of European Law Eighteen Session, European University Institute.
- Tesauro G. (2003), *Diritto Comunitario*, CEDAM (Casa Editrice Dott. Antonio Milani).
- Tesi di Cristina Ciotti, (1999-00) *La politica Economica di tutela dell'ambiente nei Paesi in via di sviluppo: il caso sudafricano*.
- The International Bank for Reconstruction and Development (2007), *Poverty and the Environment, Understanding Linkages at the Household Level*, The World Bank Washington, DC.
- The International Bank for Reconstruction and Development (2008), *International Trade and Climate Change, Economic, Legal and Institutional Perspectives*, The World Bank Washington, DC.
- Turner T. Smith Jr & Pascale Kromarek (1989), *Understanding US and European Environmental Law, A Practitioner's Guide*, Graham and Trotman Inc, Wolters Kluwer Academic Publishers Group.
- Vercelli A. , Borghesi S. (2005), *La sostenibilita' dello sviluppo globale*, Carocci.
- Volume1, Nos. 3/4 (2007), *International Journal of Green Economics*, Inderscience Enterprises Ltd.
- Volume 2, Martinus Nijhoff Publishers (2006), *The World Bank Legal Review, Law, Equity and Development*, The World Bank.
- Wallace H. & Wallace W. (2000), *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press.

Winter G. (2007), *Air Pollution: EC, International and Exemplary National Law, Law of the European Union*, Academy of European Law Eighteen Session, European University Institute.

Winter G. (2008), *Sustainable Development in International and National Law, A Fundament and Two Pillars, The Concept of Sustainable Development 20 Years after the Bruntland Report*, Europa Law Publishing, Croningen 2008.

Galvano G., *L'ambiente nella politica comunitaria*,
<http://www.proteo.rdbcub.it>

Giannias D.A., Liargovas P., Yuri Alexandrovich C., *Economic Growth and the Environment: the European Union Case*, project Muse <http://muse.jhu.edu>

Environmental Policy, UNECE, <http://www.unece.org/env/welcome.html>

http://europa.eu/pol/env/index_en.htm

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/index_en.htm

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/general_provisions/128027_en.htm

<http://www.eufic.org/artile/it/page/FTARCHIVE/artid/nuova-legge-dell-Unione-Europea>

http://www.moep.gov.mk/default_MK.asp

Oosthoek K.J.W., *What is Environmental history?*
http://www.eh-resources.org/environmental_history.html

Owen D., (March 30, 2009), *Economy vs. Environment*,
<http://www.newyorker.com/talk/comment/2009/03/30>

Sustainable Development 10, 187-196 (2002) *Environment, Economy and Society: Fitting them together into Sustainable Development*, www.interscience.wiley.com

The Harbinger, *The Positive Relationship Between Jobs, Environment and Economy*,
http://theharbinger.org/articles/sus_dev/temp1.html